

ADE

ES

A
E

II

NER

6

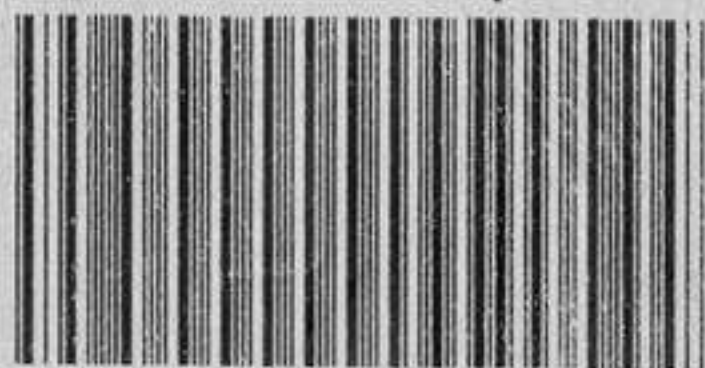
ENCUADERNACIONES
M. AGUILAR-VALENCIA
C. BARCELONA, 9 - TEL. 22 34 12

No se permite

Fotocopiar

Biblioteca Valenciana

Tipos, modismes y coses 1

3 1000000624984

BMSG/2566

P. G. G. G.

M. Sanders Guerrer

2566

Volum II

Cat.

TIPOS, MODÍSMES

Y CÒSES RARES Y CURIOSSES

Adan (ser un)

S' aplica este modisme huí tan popular y conegút de tots, á tota clase de persones, tant riches com pòbres y dònnes com homens; pues encara qu' en los richs, de tant qu' es llepen y s' aséen, son pòchs els malforjats ó adans, així mateix ni ha alguns, els quals jòquen mes qu' els pòbres, perqu' éstos son casi tots ó 'la major part. Y no sòls es referix el tal modisme al mòdo de vestir, sinós á tot lo que fan, perque ni ha de tan arréu y desmanotáts, que tan sixquera tenen traça pera fer una còsa be. Y es que ha de haver de tot en lo mon, pera que tot es despaje, qu' es lo que nosatros s' ham proposat fer notar en estes ralles, cantant per despedida esta cansó:

Ser un Adan es ser mándria
y no aprofitar pera res,
ni pa vestir en decència;
sòls pa fer riure no mes.

¡Vaja un paper graciós que fa en lo mon el qu' es tildat de Adan! Y en tot y en això, també pasa tan *campante* com si tal còsa y encara es burla dels qu' es burlen d' éll. ¿No 's veritat?

R. 32.266

Adoració (l') ó vel-la nocturna

Sense ducte que esta adoració ó vel-la al Santíssim Sacrament es la institució mes grandiosa y mes santa que s'ha ideat en estos temps. Vel-lar y adorar a Jesus sacramentat per la nit, quant tot lo mon dòrm, inclús els animals, ábres y plantes, y les persones que no dòrmen, per lo regular son les que mes pecats fan, sòlaments se coneixía en Oviedo, y gracies á les bònnes ànimes, d'aquella devotíssima ciutat s'ha propagat per tota Espanya, no siguent per fortuna el antich reyne de Valencia el que manco seccions de adoradors conta. Seguixca, pues, cada día en mes fervor y major augment eixe cult hermosíssim a Jesucrist en lo sacrament del amor, si volém qu'el Senyor mos beneixca y nòstra volguda patria se salve, mentres que nosatros pera acabar com se deu este punt, á conte de copla entoném el còr d'uns gòigs del mateix:

A Jesus sacramentat
cantemli devotament.
Siga per sempre alabát
el Santíssim Sacrament.

Pues lo que devém desijar es adorar-lo, beneir-lo y alabar-lo pròu dia y nit así en la térra pera mereixer que mos ho pague tot en lo Cèl.

Ahon vatjes, lo que vejes fer, fases

Segons y conforme, com dien els nòstres ahuelos y páres en cèrts casos, pues no tot lo que á vegáes veém es pòt ni es deu copiar, sinós lo que convinga ó dega ser, perque ans de tot devém pensar y atendre á si l'acció ó còsa que mos se presenta es lícita ó moral ó no es, en qual cas la persona prudent y rabuda ya sab á que aténdres, y que farà lo que siga conforme al seus bònns sentiments; pero el present refrá es referix generalment á les costums ó maneres de menjar y beure de pòbles estranys al nòstre, y per lo tant varia del tot la qüestió, divent acomodarse nosatros á les circumstancies

especials que mos rodejen, á fi de no ferse singulars ó ridículs, lo que sentaría mal y sería cometre una grosería. Y en aquest darrer sentit deu pendres el tal refrá, al que nosatros, despues de dirigirli els anteriors renglons, li cantarém la consabuda cansó:

Ahon vatjes, fes lo que vetjes,
com no siga còsa mala;
pues lo mal no 's deu copiar
perque te molt mala bava.

Si tots tingueren present y seguiren esta regla, de segur que no aniría el mon tan mal com va.

¿Aixó qu' es? El rabo del ase que s' ha encés

Parlar dels ditjos, modismes ó frases en valenciá es el quènto de may acabar, lo que manifesta la riquesa de la nòstra llengua, encara que no pòchs dels nòstres paisans la rebaixen al donarli el sobrenòm de *dialècte*, qu' es el major insult que li puguen dirigir y el mes gran desprèci qu' es puga fer d' ella; pues *dialècte* no es pròpiament llengua ó idioma, sinós la mateixa llengua trabucada ó mal parlada pel pòble ignorant, com sosuix en lo castellá parlát pels aragonesos, andalusos y gallegos. Ademés, tots saben qu' el *llemosí* fon la llengua oficial de la Corona d' Aragó, en la qu' es redactaren els Furs, parlá y escrigué el rey En Jaume I la Història ó crònica de sos fets, lo mateix que parlá y predicá Sen Vicent Ferrer, y parlaren y escrigueren també Ausias March, Jaume Ròig y demés escritors y poetas d' aquell temps; y que al escamparse ó estendres pels diferents Estats que formaren un día dita Corona, naixqueren d' aquella mare ó tronch comú les quatre filles ó rames del Langüedòch, Catalunya, Mallòrques y Valencia. Dende llavons ninguna d' elles pòt dirse mare de l' atra, sinós germana, y com á tals dehuen volerse y estar unides, treballant cada una per engrandirse y perfeccionarse lo que puga. Y dit tot asò respècte a la llengua valenciana, fem punt así al tal modisme y li cantém la cansó consabuda:

¿Això qu' es? diém á vòltes,
responent a consonant;

y encara qu' es desficasi,
rientmos pasém avant.

Y això pròva lo que ham dit atres vòltes, de qu' els valencians som tan guasóns, que cuant no tenim de quí burlarse, mos burlém de la nòstra sombra. Pera orze haja de tot en lo mon.

Alcoyá y bovo, cántali un trovo

Efectivament qu' es així, pues en lo pòble dels *gèus* ó del *pardalòt*, en lo qual tots s' en pasen d' espaviláts y formals, com á descendents dels verdaders y antichs espanyòls, per maravella s' encontrará algun encantat y bovo, á no ser un tontorró per l' estil del que volgué volar en dos canyisos lligats als muscles á conte d' ales, caent al sòl del barranch del Cinch y rompanse la crisma. Llevat d' aquell simple de piger, com dihuen en lo marquesát de Denia, únich eixemplar qu' es conta en la important, ilustrada y rica ciutat de Sen Jòrdi, tots els demés son despecats del tot, bons patriòts y sobre tot catòlichs pràctichs. Y per això s' ho tenim á gala haverlos dirigit els anteriors renglons y la seguidilla qu' es mereixen:

Alcoyá y bovo,
cántali un trovo
de repícam el colse
y de meollo.

Pues els alcoyans mereixen les nòstres simpatíes y son acreedors á totes les alabances qu' els prodiguém. En bon hòra ho digám.

Altea (en) els burros aguayten per les finestres

Y es molta veritat, puix com eixe pòble casi tot está edificát en la falda de la montanya y la Esglesia parroquial en lo mes alt d' aquélla, resulta que les cases están en anfiteatre y les cuadros ó estables cahuen als carrers, lo mateix qu' els desllunats ó corrals y les sehues finestres. De mòdo que eixe pòble pareix pròpiament un antich

castell y sòlaments la part modèrna, qu' está al pèu, formant un llarch carrer plá, ample y en bons edificis, alguns dasta elegánts, en los que habiten les principals families, es pòt dir que hui forma la vila d' Altea. Y com lo que mos haviem proposát dir d' eixe pòble ya está tot dit, farém asi punt final y li cantarém la copla de costum:

En Altea dasta els burros
aguayten per les finestres;
per això son tan sabuts,
que donen llisons als mestres.

A lo manco hui 'n dia á molts qu' ensenyen primer á 'scriure que á llegir, lo qual equival á no ensenyar res. ¿Están vostés en lo conte?

Anar en algú borruix, borruix

Equival á contemplarlo masa, mimantlo y deixantli pasar totes les males criances que fa, per pòr de que s' enfade y ho prenga á mal; pues no més qu' el vullguen rependre un pòch, en l' acte pren un botó que sòl durarli tot lo dia, y debáes li pregunen pera que menje, que no tastará res dasta que no li pase á fòrça de importunacions. Tot asò sòls ho fan els malcriats, tenint la culpa els seus páres per volerlos masa y creure que no mes tenen ells fills y l' ase no te rabo. Per lo demés, este modisme pòt aplicarse á atres persones que son masa mòlles pera manar y que les respèten els criats y dependents com dehuen, incluintlo nosatros así per créurel interesant, en la cansó corresponent:

Anar borruix en algú
es malcriarlo del tot,
y els malcriats no aprofiten
pa manar ni ferne un brot.

Lo que fan es donar pròu disgusts y pesars als qu' els malcriaren, fentlos morir si 's menester á mala mòrt, y siguent ells tota sa vida uns verdaders desgraciats.

Anar en l' hoeset del penját

Es referix aquest modisme ó refrá, tan conegút en les montanyes d' Alcòy y en lo Marquesat de Denia, al qu' es molt mesquí ó estalviát en totes les còses, que dasta pasa fam y vist arréu per no gastar lo mes precís pera la vida, podentse dir d' éll que tot li dól y que s' estima mes un diner qu' un Jesuset, lo mateix que feha l' interesat de Gallinera. Per lo tant y sabút ya l' alcáns del tal modisme, li ham tirát estes pòques ralles, sense oblidarnos de la consabuda cansó:

Anar en l' hòs del penját
es escatimaro tot,
desde 'l beure y el menjar
dasta el vestir brut y rot.

Com si estalviant mes del degut s' alvansara alguna còsa, podent sobrevíndreli al interesát per eixa causa un trestorn en la salut ó atra desgracia quansevòl.

Any de bacoires, enjamay el vejes

Que equival al refrá castellá *Año de brevas, nunca lo veas*; lo qual s' ha observát qu' es còsa provada que l' any que les figues flòrs, com dihuen en Valencia, abunden masa, sòl abundar pòch en les demés collites, tant de frutes com de grá, vi, òli y atres. Per lo demés y siga això lo que vullga, nosatros li ham tirat al tal refrá estes ralles y ara aném á cantarli la cansó de tasca:

Any de bacoires, díen els vells,
may en la vida qu' el vejám,
pues quant elles abunden molt
sòl haver sempre molta fam.

Y dasta les figueres bacors ó que fan les figues negres, lo mateix que les napolitanes, l' any que carreguen de bacoires, no fan tantes figues; també es còsa provada.

Any de neu, any de Deu

Com á que desde que no cauen aquelles nevades tan fòrtes y aquells temporals tan grans d'aygua que caién abans, les fònts s'han secat casi totes, les tèrres ya no produixen tant y els ábres y les plantes no medren la mitat, secantse molts d'élles últimament per causa de la sequetat que s'esperimenta d'uns quants anys á esta part. ¿Quín remey buscarem que continga tantes calamitats com hui 'n dia mos visiten y mos están molestant? Yo no 'n veig atre mes qu'el procurar ser bònns y confiats en Deu nòstre Senyor, tirant fòra del tot la criminal indiferència que mos fa pèdre de cada dia més la fe, despreciar y profanar els dies de festa, fugir de la serietat de les Esglesies, freqüentar pòch ó gens els sacraments y parlar masa, murmurant molt del pròxim, blasfemant de Deu y dels Sants dasta els gichs, y á tot asò criticar pròu al clèro, als frares y les mònjes, y per fi fugir molts de la faena tot lo que pòden, no pensant la gran majoria més qu'en anar ben mudats, divertir-se pròu, menjar y beure sense tasa ni orde y vixca la Pepa, com diu la multitud. Així pensa y respira actualment el mon, pronosticant eixe estat de còses sense ducte una catástrofe final més ó manco próxima, com en los dies de Noé pronosticá el Diluvi universal. Això pensen els hòmens observadors, y de la mateixa opinió som nosatros al pensar y vore el desbordament moral present, al que dempues de dedicarli els anteriors renglons li dedicarem la copla sigüent:

Any de neu, any de Deu,
 díen els nòstres vells.
 ¿Quí dirá la veritat
 hui, nosatros ó élles?

Ells si que la díen en son temps, pero nosatros no la podém dir, perque Deu segurament no vòl que plòga ni que neve en la nòstra regió, per no mereixer els seus naturals tal benefici. Mes clar, aygua.

Any nou, vida nova

Així devia ser, pero regularment no es, pues tots ho dihuen y casi ningú ho fa, perque prométer còsta pòch y á ningú fa pòbre, mes cumplir lo promés còsta molt y per això son ben pòchs els qu' heu cumplixen. De totes maneres, el que deu y no paga, sempre ho deu, y si no ho paga así, tindrà que pagaro en l' atra vida, pues Deu no l' hui perdonará si havent pogut pagaro no hu pagá en vida. Això, pues, vòl dir que cadascú pague lo que dega, sinós malament. Y com en eixe sentit deu entén-dres el present modisme, después de tirarli nosatros les anteriors ralles, li endorsarém la cansó que vé:

Any nou, vida nova
demana el refrany;
cumplimo, no siga
qu' heu pasém mes mal.

Pues al que fa lo que deu fer, ningú, inclús nòstre Senyor, li podrá demanar mes.

Any que vé (al), casa faré

Si tan llarch m' heu fies, afitj vares, podíem dir ara nosatros, perque ¿quí sab que viurá al any que vé? Ningú. Ademés, ¿quí sab si dins d' eixe temps mudarà de fortuna ó de pensament, y adéu la casa y el fogar? Per això, pues, no convé fer promeses llargues pel perill que corre de no poder cumplirles, com sosuix pròu vegaes, perque 's asegurar lo que no está en les nòstres mans. Y com vullga qu' este modisme ó refrany popular en lo nòstre reyne ya no tinga mes llanços, fem así punt final y li entoném el sigüent estrevill:

Al any que vé,
si no m' ha mòrt,
la casa faré
y mataré el pòrch.

En eixa condició y sobre tot, si Deu vòl, si que podém prométer; de lo contrari es fácil que no n' ixcám en la nòstra.

Aeroplans (els), aviadors o voladors

Crehuen molts huí 'n día qu' ls modèrns adelants de l' aviació ó anar per l' ayre es còsa d' ahir, y no saben que l' aspiració del hòme á volar ve de molt antich. Prescindint de la faula mitològica de Icar que pretengué remontarse en ales de cera funs al sòl y que havéntlise dretit per la calor caigué y s' estrellá, veém ja que á mijant sigle XV el matemátich italiá J. B. Dante de Perusa, construí un aparat de ales artificials, y en éll volá sobre el llach Trasimeno. En 1670 el jesuita Pare Lana construí una barqueta en mástil, vèla y quatre esferes de còure de 8 milím. d' espesor, y buydes d' ayre, devien alçar la barqueta, penjada d' aquelles per mitj de cables. En 1680 el fisiòlog italiá Bovelli publicá un llibre interessant sobre 'l vòl de les aus ó pardals, *De motu animalium*, en el qu' esplica còm podria l' home construir una máquina pera volar. En 1706 el jesuita Pare Bertoméu Gusmao, brasileny, construí un aeróstat que consistía en una espècie de bosa d'ayre en forma de tetraèdre allargát en punta, com el dirigible actual, á la qual bosa anava penjada una barqueta y darrere d' ella l' aviador dirigía un timó en forma de águila ó hèlice. Gusmao en lo seu instrument li prometía al rey de Portugal conseguir tota clase de servicis en tal que li otorgara el privilègi esclusiu de sa invenció, y ja concedit per lo rey Joan V, el dia 8 d' Agost de 1709, davant del soberá y la cort, feu la primera ascensió, eixint en la sehua máquina de la torre de la casa de l' Inde, pera aterriçar en Terreiro de Paço; el pòble entusiasmat, l' apellá el *Voador* y á la sehua máquina *Passroala*. 80 anys més tart els germans Montgolfier s' aprofitaren del invent del Pare Gusmao; y finalment, en 1772, el canonge Desforgues construí una máquina voladora, en ales, en la que se elevá desde la torre de Guinette en Etampes, y que quant més se movien aquélles, més baixava l' aparat. Se veu, pues, per lo dit, quánt antich es l' art de volar, y quánt per sos pasos ha vengút al estat actual, estat verdaderament prodigiós, pero que está molt arrere encara de la perfecció. Fem, puix, punt per ara nosatros á estes ralles y cantemos als aeroplans la cansó de reglament:

Les màquines de volar
s' estudien molt huí en lo dia,
pero l' home deu pensar
que no es com la falsía
que ha naixcut pera volar.

Ni tampòch com les demás aus, que dasta júen unes en atres per l' ayre, còsa qu' el hòme, si 's descuida, li còsta la vida el voler volar; més la qüestió no 's á sòles anar per l' ayre, sinós dominarlo, y aixó créem que nou' conseguirá may, perque ni les aus pareix qu' els dominen tampòch del tot.

Aranyes (fer mal de cap a les)

El present modisme, pròpi de les montanyes d' Alcòy, se refirix á tots els gichs y giques en general, qu' en los seus jòchs y travesures son tan pesats é impertinents, que no saben callar may, per més qu' els ho diguen, donant motius pera que ú s' enfade y els el tire á mòdo de filípica. A dasò sòlen contestar algunes mares, que pareix que tinguen fills y l' ase no tinga rabo, que nosatros també ham segut gichs, y per lo tant que no devém estranyaro tant, perque nosatros també fariem lo mateix quant érem com élls. Més siga dasò lo que siga, y tenint en conte que tots los gichs y giques no están tan enjuatsats com atres ni son tan empalagosos, nosatros ham reproduit así el tal modisme y volèm cantarli esta cansó:

Els gichs que fan mal de cap
dasta les pòbres aranyes,
es perqu' están malcriats
y els páres els donen ales.

Pues regularment conforme els críen o eduquen aixina son, tenint molt poquetes escepcions esta regla general; lo mateix qu' els abrets jovens si no 'ls adresen creixen tòrts.

Arre, burro, y deixa dir

Pòchs serán en lo nòstre antich reyne els que ignòren l' orige d' este modisme, que segons díen els vells es el

siguient: Diu qu' en cèrta ocasió anaven de viage un pare y una filla, portant un burro davant, en l' ánimo de pujarli á cavall a ratos, així qu' es cansaren. Més al pasar per dins d' un poblet, les dònnes qu' els veren anar á pèu darrere del burro, començaren á allobirlos y á dirlos: *Pos el tío eixe y la gicòta son pòch tontos. ¿Quí caminaria á pata sinós élls, pa qu' el burret baja ben descansát? Y coneixent l' hòme que tenien rahó, li diu á sa filla: Vinga, puja tú un rato á cavall, que despues ya pujaré yo.* Així seguïen avant son camí, quant al paçar per davant d' una venta, la ventera qu' els veu, començá á dirli á la gica: *Mira que li está bonico á la camastronòta, jove com es y en més carn qu' un parell de bòus, anar tota estová á cavall del burro, y comportar qu' el pòbre vell vaja á pèu tirant el lleu.* Y tirantse ella á tèrra en un bot, feu pujar á som páre. Pero apenes haurien caminat un quart, encontren una quadrilla de segadors, que començaren á dirli al pòbre hòme: *¿Ahon va el tío sinagües tan repantigat dalt del burro mentres la pòbra gica va suada com un hòu á pèu? Devalle, devalle y déixela pujar un rato.* Y per este estil continuaren cascantlos tots quants els encontraven, que al últim resolgueren no fer cas de ningú y continuar son viage dient: *Arre, burro, y deixa dir.* Per aixó que convé seguir en moltes ocasions el present modísme y no fer cas de la gent, li ham tirat estes ralles y ara volém cantarli esta cansó:

Arre, burro, y deixa dir
á més de quatre doctores,
que sòls saben criticar
d' atres les faltes y sobres.

Y d' elles no tenen que dir res, perque crehuen que no tenen tan sòls un pecat venial.

Ase mòrt (dempues del), la civada 'l rabo

S' aplica aquest refrá popular del nòstre antic reyne, á tots els descuidats, que com no tenen may presa pera res, sempre arriben á taules llevades ó siga tart, y quant ya no s' estila ó ya l' han crucificat. Y pera vore si els tals s' espavilen y no 's descuiden tant en assistir ahon

es menester, els ham posat así á la vergonya y ara els cantarém esta copleta:

Despues qu' está l' ase mòrt
posarli civada al rabo,
es voler burlarse d' éll,
y encara més del seu amo.

Pero al qu' es descuida y aplega á deshòra ¿qué se lin dona? Per aixó acaja el cap y no diu res, pega mitja vólta y se les toca tan satisfét com si tal còsa.

Aurora (l') de Sella

En los pòbles veíns hia cèrta prevenció desde temps antich, qu' encara que ha desaparegut en part á proporció que les costúms bàrbares dels mòros s' han anat suavificant per efècte de les creències cristianes; en tot y en aixó continúen mirantse uns als atres en recél, lo qual contribuix á que sempre estiguen criticantse, unes vòltes per cèls y atres per envetja de si tú eres més que yo, si gastes tant ó quant y si estos tenen diferent caràcter dels atres. Y d' ahí les jarráes y la burla mútua que se fan dasta dels actes relligiosos y serios, com sosuí en la Aurora de Sella, que profanaren y pará en mal, per culpa dels devòts de Orgeta y de Finestrat que acudiren segurament á traure figa, en llòch de anar á reçarli y cantarli a la Mare de Deu en reverència y devoció. Així hò conten els ancians d' aquelles montanyes, sense precisar el sigle ni l' any en qu' eixe cas va ocurrir, y que nosatros, á fí de qu' es conserve el seu recòrt, ham anotat en este catálech de còses rares y curioses del nòstre terreno, cantantli á conte de copla el còr de la dita Aurora:

A l' Aurora de Sella vingueren
dos ó tres d' Orgeta y tres de Finestrat,
y al entrar per la plaça de Sella
tot lo que vegueren tot ho han arrapat.

Pero no quedá aixina la tal burla y desacato, pues haventse apercebit els sellardos, els ixqueren al camí y començaren á escopetáes uns contra atres, quedant escarmentats els provocadors.

¡Ay, del meu Blay, qu' en glòria estiga!

Así tenen vostés una exclamació com un' atra, que demòstra sentiment y al mateix temps conformitat, resultant tota ella dasta còmica y gistosa; es pròu popular y coneguda en lo nòstre antich reyne, y per la sal y gracia en que la dihuen els valencians, l' ham posada nosatros así afegintli l' estrevill antich que l' acompanya, qu' es lo que li dona el sainete y mèlis que te:

¡Ay, del meu Blay,
qu' en glòria estiga!
Si no s' havera mòrt,
encara viuria.

¿Han vist quín mòdo de sentir la mòrt d' un parent volgút y quant pronte s' aconòrta el víu? Jarráes y eixides d' esta clase sòls tenen sombra dites en valenciá. Y no ho havíem de dir nosatros.

Ayguia als òrdins, qu' els blats es sequen

Esclamació burlesca qu' en los pòbles de les montanyes d' Alcòy y de la Marina tiren els fadrins quan plòu, sobre tot anant pels carrers banyantse per no tindre paraigües pera parar la pluja. Y com élls la tiren tan contents y alegres, y encara canten cançons en les sehues tonáes de costúm, també nosatros; á fí d' acompanyarlos en les alegríes, posém la dita exclamació en este llòch y els cantém la seguidilla qu' encaixa:

Ayguia als òrdins
qu' els blats es sequen,
les bacoies maduren
y els teulats se les menjén.

Pues els pòbres pardalets, com en eixa temporá del any hia pòch que menjar per fòra, es tiren a les figueres pera saciar la gasusa qu' els apreta.

Bacora (els senyals de la)

Casi tots saben que les bacoress ó figues flòrs, com diuen en Valencia y sa vega, pera estar en son punt ó ser bones, dehuen estar clavillades, rebecades y picades dels pardalets, tres senyals que no marren pera ser apetitoses; pues si encara están *tabolls* ó á mitant madurar, tenen fòch y dasta piquen la llengua y els llabis ó morros, que diuen els llauradors, y sòlen ferli mal al que se les menja. Y dit tot asò á favor y en benefisi dels que ho ignoren, acabarem estes línies, posant á continuació l'antiga copla sigüent:

La bacora pa ser bona
ha de tindre tres senyals;
clavillada, rebecada
y picada dels pardals.

Sobre tot el tercer senyal en tota classe de fruytes, es pròba evident de que tots els animalets en lo seu instint coneixen millor que moltes persones quant están ya pròu bones ó madures del tot, com á que sempre es tiren á picar les més dolces ó millors.

Balena (la) de la Pobla de Rugát ó del Duch

D' este animal marí, tan raro y escás huí 'n dia dasta en lo Gran Océani, qu' es ahon sempre ha habitat, es conten moltes anècdotes, filles unes de imaginacions exaltades y atres de les excursions que alguns d' eixos cetáceis han fet al Mediterrani, obligats per les tempestats y atres causes, y una de tantes es la qu' en la vall d' Albayda apliquen burlèscament a la tal Pobla. Y susuí, segons conten, eixe cas en un gran temporal d' aygües que feu en atre temps, en el que haventse embasát les immediacions del pòble, fon tant lo que s' asustaren els veïns al saber per mitj del alcalde y del aguacil, que fon el primer que s' asomá a vóreu, que tots estaven atemorissats, creent que la tal balena anava a menjárselos vius. Així es que ningú s' atrevia a eixir de casa de pòr, quant

l' autoritat feu un pregó, manant que tots els hòmens ix-
 queren armats d' escopetes així que les aygües amaina-
 ren, a matar aquell animalòt. En efècte varen eixir,
 quant en llòch d' una balena veren una albarda de burro
 que anava nadant per damunt de l' aygua. De bades al
 vores jasquejats, procuraren ocultar este jasco; no faltá
 qui ho escampá per tota la vall, y desde entonces la Ba-
 lena de la Pobla es la regifla de tots els que ho saben, lo
 qual encara prenen molt á mal els d' eixe pòble. Y per
 això nosatros, al vore qu' es pròu jusco este cas, a fi de
 que nos pèrga sa memoria, l' ham volgut anotar así com
 una antigalla, y cantarli esta cansó:

La balena de la Pobla
 es gistosa perque sí;
 que no ho prenga a mal el pòble,
 pues mes grans gistes hia así.

Y si mal de molts es consuelo de tontos, com diu un
 dijo ó refrany, al vore que no som nosatros asòles,
 riemse uns dels atres y tots quedarem igual.

Ball (haver un) dasta mitjant cama

Així ho dihuen en la vall d' Albayda, les montanyes
 d' Alcòy y la Marina, y eixe nòm li donen al ball bulliciós
 que 's fa en les cases entre dos ó tres parelles de hòmens
 y dònnes, tant fadrins y fadrines com casats y casades, al
 sò de guitarra y mandurria y cantant alguns cantadors
 aficionats, y farà uns corant' anys dasta acompanyát
 també de rellinjos, al estil dels mòros en les sehues
 cambres. Y per ser pròu original el tal ball, per curiositat
 el mencioném en estes págines, cantantli la cansó que li
 quadra:

Un ball dasta mitjant cama
 vòl dir qu' es pròu bulliciós,
 cantant y rientse a un temps
 assistents y balladors.

Pero en mitj de tanta armonía, jacòta y bulla, no 's
 desmanden en la llengua ni li falten a ningú, qu' es la
 característica encara d' eixos pòbles, á pesar del temps
 que correm.

Ballar ú al sò que li tòquen

Així ho diu la gent del dia, despreocupada, frívola, egoista á més no poder, bullanguera y masa alegre, pero no la japada á l' antiga, formal y seria, que sab donar y pendre, obrant sempre en reflexió; aquélla perque no pensa més qu' en bureos y diversions, y ésta perque aprofitant be 'l temps, pensa en lo caduca qu' es la vida present y que consevòl dia el cridarà la pelá pera donar conte á Deu dels seus actes. Así tením, pues, el revés de la patena; uns que apròven y aplaudixen tot lo qu' els halaga; atres qu' están per cumplir be el seu deure sense preocuparse d' atra còsa. Y com la elecció de lo millor está á favor del segon, nosatros donantli la rahó á éste li ham dirigit les presents línies, presentantlo com á modèlo, y al efècte li soltém també la copla que li se deu:

Ballar al sò que li tòquen
s' entén del qu' es ballador;
pero qui no hu enten ni pisca,
no deu pendre això en calor.

So pena de fer riure á tots y de qu' el tracten de lo que no 's menester. Equa lequá.

Banys (els) del reyne de Valencia

Pera que no mos manque res y tot ho tingám en esta tèrra beneida, en la que Deu nòstre Senyor s' ha mirat tant, tením també balnearis ó establiments de banys de totes classes, siguent els principals el de *Sent' Agna*, en Llosa de Ranes, front á Xátiva; el de *Bellús*, á la vòra del riu d' Albayda, front á Benigani y pròp del poblet de son nòm; el de *Benimarfull*, immediato á este poblet y enfront de Muro, distrit de Cocentayna; el de *Buçòt*, pròp de Xixona y no molt llunt d' Alcòy; el de *Cofrentes*, distrit de Ayòra y propet del riu Júquer; el de *Fònt podrida*, pròp de Requena; el de *Julilla*, á les afòres d' este poblet y á la vòra del riu Turia; el de *Montanejos*, distrit de Viver, provincia de Castelló, junt al riu Millars; el de *Ontinyent*, distrit d' Albayda, y el de *Vilavella*, en

esta població de la Plana, ahon conta alguns establiments. Total 10 banys importants, capaços de curar á tots los malalts del nòstre reyne, si tots els valencians tingueren verdader patriotisme, així com molts d'ells van á deixarse els dinés fòra d'Espanya y algunes vòltes la pell. En fí, nosatros, en pròva de que som entusiastes de tot lo de la nòstra patria gica, ham cregút com un deure parlar en este llibre, verdader amagacent de còses d'ella, y pera acabar de remajar el cláu, volém cantarli esta cansó:

Dèu banys tením en Valencia,
fòra de la capital;
valenciá qu' es banya en Fransa
no te 'l sentit pròu cabal.

Ben clar y en valenciá, pues no esperen vostés que s'arrepentím de diro, perque sempre ham tengút á cap de sèda als francesos y de cada dia els volém manco per farantes, provocadors y envejosos, y sobre tot perque en clase de amichs mos han despreciát, mos han venút y mos han robát tot lo que han pogút.

Batistòt (agarrarli á ú un)

Regularment es diu de les dònnes, y s'entén una mala gana, un desmay ó atre accident quansevòl, efècte d'algún pesar, bojorn ó desgust, en lo qu' es cobrix el còr, es trava la llengua, falta la respiració y sòl durar á vòltes lo manco un hòra, atacant casi sempre á les persones de gènit fòrt y pòch conformades en los llansos trists y pesats de la vida. Per lo demés es un modisme pròu popular y corrent en los nòstres pòbles, y pera que no 's pèrga, lo qual no 's fácil, l'ham apuntat en esta llarga sèda y li entonarém la seguidilla de tanda:

Agarrar un batistòt
es còsa de dònnes,
que no pòden espletar
si están á sòles.

Y pareix qu' heu fasen á pòsta quant acudix gent el quedarse supurades, en los ulls tancats y sense pantai-xar, dasta que per mitj de reparos els va pasant.

Be (fes) y no fases mal...

Y atre sermó no 't cal, qu' es com arremata este refrá popular. Pero sobre ser veritat, podém preguntar nosatros y consevòl: ¿Quí es el que fa be y no fa mal? De segur que, y més huí 'n dia, serán ben poquets els que farán actualment be á sòles sense fer gens de mal. A no ser un sant, els que al present abunden tan pòch, casi es pòt dir que, donát el estat present del mon es molt difícil, per no dir imposible, el practicar eixe consell. Mes siga lo que vullga del tal refrany ó consell, nosatros l'ham intercalát en estes págines en la sehua copla corresponent:

Fes be y no fases mal
y ja no 't cal atre sermó;
pero ¿quánts pa fero aixina
tenen tanta abnegació?

Huí en lo dia, llevát de les comunitats relligioses y del clèro, serán tan repoquets els que observen eixa regla de vida, que apenes si de cada cent n' eixirá ú que ho fasa.

Beata bruixa (la) amaga el péu y amóstra la cuyxa

Això sòlen fer les dònes que aparenten ser bònnes, pero que no son de veres, pues se permetixen paraules y accions impropies de persones decents y morals, majorment pera una dòna. Y com vullga qu' eixes abunden al present més de lo que se creu, principalment en les peixcateres, revenedores de mercat, habitants de barris y poblats anèxos á ciutats populoses, per això mos ha paregút del cas dirigirlos estos pòchs renglóns per vore de qu' es corrixguen d' eixos vicis, y además cantarlos la quarteta de caixó:

Les beates que son males
donen molt gust al dimòni;
per això si no ni haguera,
sería una basa d' òli.

El mon, per supòst, pues no hauría tants escándalos, que casi tots venen sempre per les senyores femelles.

Begüins (els) de Valencia

En son oríge foren una congregació de fadrines y viudes, fundada en 1170 per lo venerable Lambèrt de Beynés, *el Tartamút*, coneguda en Flandes, Alemanya y Fransa, y aprobada per lo Concili de Viena en 1313; es la mateixa que demprés s'estengué als hòmens, confirmant En Ramón Guillém Catalá en 1334 a favor dels jurats de Valencia, l'administració del hospici fundat per éll y servit per germans de la penitencia ó begüins, als que també Sen Vicent Ferrer, segons tradició, confiá el cuydado del Colègi de gichs hòrfens de son nòm, qual trage te algun paregút en lo d'aquells. Y per la importancia, interés y curiositat que tenen estos datos històrichs pera l'actual Casa dels giquets de Sen Vicent, els aduím en este llòch, afegint nosatros la copla qu' es mereixen:

Els begüins de Valencia
están huí representats
per la Junta Directiva
y atres patricis honrats.

Com el clavari, les mònjes encarregáes de les giquetes, el Director del colègi y el capellá.

Berenar (al) no li planygues el sopar

Este refrany tan popular y usat en casi totes les tres provincies del nòstre antich reyne, sòl aplicarse á la gent jove que sempre te bòn apetit y á totes hòres estaria menjant, y també als ancians ó vells, perque necessiten alimentarse á sobint pera conservar les fòrces. Y dit asò com á consell al mateix temps, ho posém en este llòch en la copla corresponent:

Solém dir que al berenar
no li planygues el sopar,
y això ho apliquém als gichs
y als que á Vellús s' en van ya.

Qu' es com es deu entendre este refrá pera que resulte veritat, pues ya se sab que *qui berena no sopa*, com diu un atre refrá.

Bigòts (ferse ú bònns) á la salut d' algú

Significa ser gran gorrisme ó molt afectat á pegar gorres á troge y moge y de baldraga; y com hui 'n día, á pesar d' haverne ya pòchs d' encantats ó qu' encara es mamen el dit, en tot y en això sempre ne queda algú, ells s' heu arreglen de mòdo y manera que á lo millor els en cau algú y trahuen la panja de mal any, com solém dir, en la fartá que peguen. Per lo demés, este modisme es pròu popular en molts pòbles de les tres provincies de Valencia, Alacant y Castelló, y per lo tant mereixedor de les ralles que li ham tirát y de la cansó que aném á cantarli:

Ferse bònns bigòts vòl dir
pegar gorres de baldraga,
á la salut d' un *Juan Ramos*
que tot lo que te s' heu gasta.

Y com eixos amichs no saben més de quatre vegáes ahon els cau la càrrega, com dihuen els llauradors, en se que topeten en algú qu' els camèla, li donen tot lo que tenen, y més que tingueren pera donarliu.

Blasfèmia (la)

Estém per desgracia en lo sigle de la blasfèmia, vici horrorós y pecat abominable, que provoca la ira de Deu y atrau sobre 'l mon els més terribles castichs. La blasfèmia es filla de la falta de creències relligioses y de la perversitat del còr, pues el que no creu en Deu, no l' ama ni li te pòr y per això el desprècia, l' insulta y blasfèma d' éll; podrá en los giquets ser fill de la ignorancia y del mal eixemple recibit dels pares ó dels companyeros, pero si élls frecuenten la Esglesia y els pares es deixen eixe vici y van corregintlos, al últim se hu deixarán, lo mateix que 'ls majors si se illustren y tenen bònns mestres qu' els ensenyen lo que Deu mana. Be pòden, pues, treballar les autoritats, els mestres, els páres y els amos en esta part, que bona falta fa huí 'n dia, sobre tot en la juventud que tan desmoralizada está. A fí d' evitarla en

quant se puga ham tirat así estes quantes línies que arrematém en la copla sigüient:

La blasfèmia es un pecat
que no respèta ni á Deu;
no blasfeméu més, germans,
y millor ho pasaréu.

Pues el que provòca al Nòstre Senyor tota sa vida es desgraciat y res l'ix may en be, això á part de lo que li espera en l'atra vida.

Bolquers (criarse ú en bòns)

El present modisme, popular y usat en tots los nòstres pòbles, es referíx á les families acomodades ó riques, que com tenen pròu recursos pera gastar, críen als seus fills y filles en tot lo benestar y rango acomodats á la sehua riqueta y posició social. Això no 's estrany, pues cada ú deu gastar segons el seu braç; el pòbre com á pòbre, el de la mitjanía com á mitjá y el rich com á rich. Dasta así, be; pero lo mal son les etiquetes, cèls, envejes y més que tot l'orgull que dominant á totes les classes de la societat, les convertíx en rivals unes de atres, y d'ahí el malestar que reyna entr'elles y que tant cundix en lo mon. Mes nosatros, que sòls busquéu la pau y unió, y volguérem que tots es volgueren com á germans, ham tirat estes línies pera vore si ho logréu en part, y per això les arrematém en la sigüient cansó:

Criarse ú en bòns bolquers
vòl dir que ha naixcut de richs;
y per això es diferència
dels pòbres en los vestits.

Lo qual es ben pòca còsa, si es mira com se deu mirar, y no segons les ilusions y vanitats del mon.

Bony (sobre) torondo

Aquest modisme equival al castellá *Sobre cuernos penitencia*, y per lo tant es pren en lo mateix sentit, volent significar que dempués d'haber rebút un percans ó jasco

de mala lley, encara ham segút condenáts en còstes y mos han fet pagar els vidres trencats. Y per això que sobre haver mos eixit un bony tan gròs com un hòu de de gallina en lo tòs, ham pegát un tusaló en lo mateix puesto, que mos ha fet vore les estreles al pic de mijorn y mos la rebentat; nosatros, pera fer vore el contrast, l'insertém en este llòch y li cantém al tal modisme, tan corrent per la comarca d' Alcòy, la copla que seguix:

Sobre bony torondo diuen
aquells pòbles de muntanya,
de qual gent diu lo refrany
que aquell que la pèrt, la guanya.

Això sobre ser huí 'n dia la més honrada, encara que no hu haviem de dir nosatros.

Borrego (portarlo á ú á rabo de)

Significa durlo arrastrant ó á espentes, y també maltractarlo ó donarli mal tracte, en qual sentit es un modisme popular y corrent en les montanyes d' Alcòy y en la Marina. Y á fi de que no 's pèrga, ham volgut nosatros apuntar en este llòch y cantarli la sigüent cansó:

Dur á rabo de borrego
es fer lo que fa el pastor
quant una res coixa agarra
del rabo y la dú millor.

Lo qual imita l'individuo quant per maltractar á un atre el porta á espentes y á redolons.

Bòu sòlt (el) be 's llepa

Equival al castellá *El buey suelto bien se lame*, y lo mateix se pòt aplicar als animals que á les persones, pues estant unes y atres sòltes, clar está que pòden asearse y netejarse com vullguen, a no estar impedides per algun ajach ó atre impediment material ó físich. Per lo demés, este refrá es popular y conegut en los nòstres pòbles, rahó per la que nosatros l'ham incluit en lo present catálech, cantantli la consabuda cansó:

El bòu sòlt be se llepa,
diém en valenciá;
pero es siguent jove,
no anantsen á Vellús ya.

Perqu' els vells ya no tenen trasa ni ardit pera maldita la còsa y necesiten qu'els aseem y els cuyden els jovens.

Braga (bòn vent que li pegue á la)

Eixa sòl ser la contestació que sòlen donar al que siga per lo que vullga s' en va sense despedirse de ningú, la qual forma un modisme popular en l' hòrta de Valencia; y com es pròu gráfica y espresiva, encara que peca de descocá y cursi, l' ham apuntá en la present colecció y volém també cantarli la cansó que li tòca:

Bòn vent li pegue a la braga
sòlen dir els valencians,
al que s' en va y no diu rés
ni tan sòls als seus germans.

Lo que demòstra la satisfacció que se tenen uns als atres y la llibertat que tots tenen en lo parlar.

Brusa (la) llarga de la gent d' ofici

Casi totes les mòdes son rares y estravagants, com á inventades pel caprijo; pero la de la brusa llarga en los hòmens, mo s' antoixa ridícula á més no poder, pues si es de color gris ó d' herba seca, pareix que vagen en camisolà, y si es de color negre, pareixen escolans. En una paraula, es una mòda que no favorix gens ni miqueta al que la pòrta y á casi tots els plòra damunt. Y per això li ham tirat nosatros estes ralles, que tanquem en la seguidilla que vé:

La brusa llarga
dels oficials,
els fa á tots élls
uns colegials;
mòda més lleja
no 's vorá may.

Y si en París de Fransa ho saberen, vindrien á pòsta á Valencia á pendre 'l modèlo, pera substituir eixes brusòtes als gavanòts que dúen els gavajets. De segur.

Bugá (la) de Nadal s' eixúa en lo fumeral

Es un refrany molt popular y corrent en la Marina, com a que te llòch casi tots els anys per eixe temps, pues es raro que 'n tals festes fasa bons dies y secor pera poder eixuar la ròba al sòl. D' ahí el que nosatros l' hajam copiat en estes planes y li apliquém la cansó de regla:

La bugá de Nadal,
com sòl eixuarse al fòch,
per això dihuen les dones
que s' eixúa al fumeral.

Pues pasa lo mateix que á les botifarres, que com també sòlen embutirse ó ferse en l' ivern, casi totes se sequen en la rinconera.

Bultos (els) de Sen Esteve

Una de les glòries més grans que te la parròquia de eixe Sant en Valencia, es la de poder dirse mare espiritual de Sen Vicent Ferrer, per haverse batejat en ella eixe gloriós Sant. Per això pren tanta part en les festes que li fa al seu Sant Patró, y pòsa de manifest tots los anys el fet gloriosíssim qu' en ella tingué llòch, presentant a la vista dels fièls la pila baptismal y l' acte del batisme, en tot l' aparat y magnificència que la tradició mos ha conservát. Al peu ó entrada de la esglesia, que es ahon está dita pila, s' alça un espayós entaulát, damunt del qual es colòquen 15 figures de tamany natural, vestides ab los vistosos trages que s' usaven en lo sigle XIV. Aquelles figures representen als personages que intervingueren en l' administració del batisme del infantet que, per lo temps, havia de ser l' admiració del mon. Allí se veu En Peròt de Pertusa, que administrá el batisme, acompanyát del escolá y un acòlit; els padrins Ramon,

jurát en cap, Guillém de Espigol y Domingo Aragonés, *també juráts*, acompanyáts de dos macers de la ciutat, que visten ròjes gramalles; la padrina D.ª Ramoneta d' Encarròç, *senyora de Rebollet y Corbera*; el virrey y virreyna; una comare tenint al giquet en braços; un escúder portant en ses mans un bescuit pera menjarlo dempués del bateig, y dos mòros d'aspalles al quadro, acás com senyal de protesta y burla del acte que s'havía realiat.

Es inútil dir qu' este quadro ple de vida y de recòrt memorable òmpli de gòig á tots els valencians y atráu á la multitud la vespra y el día del Sant, en que dits personages están esposats, y que no 's celebra per complet en Valencia el día de Sen Vicent, si no 's visiten els Bultos de Sen Esteve. Respècte al orige d' esta festa popular, sòls sabem qu' en 1572 ya existía, pues cuant Felip III vingué á Valencia pera casarse en D.ª Margalita de Austria, aná á vòrels a la plaça de Sen Domingo, ahon s'havien posat pera solemniçar el sucés: tal vòlta llavons no s'esposaven encara en esta parròquia, sinós en aquell convent de Dominichs. Es molt posible que al instituirse la festa del Bateig del Sant á principis del sigle XVII, pera la cual es fundá una confrería compòsta de 12 notaris y 12 oficials dels grèmis més distinguits, els quals cuydaven del cult de la capella, ahon está la pila, es treslladaren els Bultos á esta esglesia. Lo que sí còsta es que quant celebraven els referits confreres la festa del Bateig, qu' era el dumenge siguint al dia de Sen Vicent Martre, posaven dins del temple una figura que representava la padrina en una image giqueta de Sen Vicent Ferrer, y el dia del Sant, en un entaulat, els Bultos ya mencionats, pero de tamany molt més reduit qu' els actuals, els quals foren fets pel notable escultor Jusèp Esteve en 1798. També es posava en un atre entaulat, colocát en frónt, la representació d' un milacre dels obrats per lo nòstre Sant, y en atenció al desorde y crits qu' es movien en la esglesia els dies qu' estaven esposats els Bultos, interrompint la celebració dels divins oficis, l' Autoritat Eclesiástica previngué en 1762 qu' en avant no 's posaren dins del temple, sinós fóra d' éll, lo mateix que les demás representacions. Protestaren els confreres d' esta disposició, y acudiren á la Real Audiència, oferint informació de la posesió en qu' estaven desde temps inmemorial, y después de llarch pleyt, que

no aplegá á sentenciarse, es determiná que prevalixquera l' antiga costúm. Actualment seguix presentantse al públich la representació del Bateig de Sen Vicent Ferrer, en gran gòig dels valencians amants de ses tradicions.

L' antiga confrería ha segút substituïda per lo Colège Notarial, a qual cárrech está la capella ahon se guarda la pila y el cult de Sen Vicent, qu' es venera, lo mateix que la colocació dels Bultos. De entre els Notaris s' elligix un clavari al qual es destina el bescuyt que una de les figures du en ses mans, el qual es de veritat y atrau les mirades dels gichs llépols, qu' el contemplen en gran apetit de tastarlo, lo mateix qu' els grans, veentse el clavari compromés pera satisfer totes les demandes que li fan d' un trocet. «Estes son les noticies que sobre els Bultos ham pogút reunir», diu el canonge Sr. Sangis Civera, del qual ham copiat nosatros esta relació, traduïda casi al peu de la lletra del castellá, y com á interessant y curiosa la intercalém en este llibre, afegintli per remat la sigüent cansó:

Els Bultos de Sen Esteve
alegren als valencians,
per ser còsa d' un Ferrer
que ferraba en les dos mans.

Pero així com els atres ferrers sòls tenen habilitat pera ferrar a les cavalleríes pera que vágen be, Sent Vicent ferrava als pecadors en los seus sermons pera convertirlos y conduirlos al cèl. ¡Y quántes ne convertí en la sehua vida pública y privada!

Bultos (quant manco) més claror

Pareixerá este modisme ó refrá les veritats de Pere Grull, que á la má tancada li día puny; pero l' acrediten més y més els que son curts de vista, pues no més que algú s' els he pòse davant y els tape un pòch la claror, ya están dientli que s' aparte, perque no s' ivehuen un brot. Y com vullga qu' eixa es la veritat, a fí de qu' el tal modisme no 's pèrga, el posém nosatros así, aplicantli la copla que seguix:

Quant manco bultos, díem
que hia més llum ó claror;

¿Y quí ductará d' això
quant créem qu' es lo millor?

Pues per molt incrèdul que ú siga, hia veritats que s' impòsen y no hia més remey que créureles á puny tan-cát, so pena d' acreditar-se de tonto ó foll.

Burla (á quí's), el dimòni li furga

Sèt burlades, catorce furgades. O siga coca doble, per-que 'l qu' es burla d' un atre, sabent que te més que burlar qu' éll, mereix això y molt més encara; y en tot y en això ¿quánts ni ha que á vòltes per no res es pòsen á traure fisga de quansevól y no paren dasta que li trauen tots els draps vells á relluir, inclusa la camiseta de naixer, com si élls foren uns sants y com si en sa vida haveren trencát tan sòls un plat de fòch? Fa be, pues, el dimòni si als tals els pega doble furgades de les burles qu' han tret del pròxim en cas de que no s' arrepentix-quen del mal qu' en això han fet. Y ja qu' este modisme es tan popular y corrent en casi tota la provincia d' Alacant, y no carix de gispa, mos dispensarán vostés si li ham tirát les anteriors ralles y ara li afegím la cansó que ve:

A quí's burla del seu pròxim
el dimòni li promet,
que tindrà doble furgades,
si no paga el mal que ha fet.

Pues el dimòni no te compasió ni mirament á ningú y, quan més amich haja segut d' éll millor el castiga si va á parar á les sehues mans.

Cabres, pera que t' acabes

Així ho reça este modisme, sobre tot en los pòbles de montanya, ahon sòl abundar el ganao cabríu, per més que no falten ganaders que tracten en éll y no pèrden res; lo mateix que deurá pasar en los tractans en ovelles y moltons, als qu' el dijo asegura que medren y fan doblons, encara que á lo millor també els costará pèdre

dasta les orelles, si 'n tenen, com á tot el que tracta ó comèrcia, siga en el ram que vullga. Per això nosatros ham copiat así el tal modisme, desentenentmos del bon ó mal èxit que puga tindre, y cantant els dos parejats de costúm que l'acompanyen:

Cabres, pera que t' acabes,
Ovelles, pera que medres,
Moltons, pera fer doblons.

Y si á ningú d'els tres els ix be 'l conte, com élls desitjen, nosatros que no tenim culpa de res, mos llavarem les mans com Pilatos, y allà se les campanejen, qu' es un mòdo com un atre d' eixirsen del regat.

Caliç (el sant) de la Cena

Esta insigne y santa reliquia, coneguda també per lo Sant Grialt, es venera dende molts sigles en la Sèn de Valencia, havent mereixcút fa pòch ha els honors de la publicitat en un llibre donát á llum per lo canonge senyor Sangis Sivera, qui s'ha esmerát en aduir pròves y arguments á fí de provar l'autenticitat de dita reliquia, contribuint en això á populariçarla y á ferla coneixer més dels fièls, els que de segur li cobrarán major aprèci y la tindrán en més gran devoció de huí en avant. Be, pues, ha fet eixe senyor, y nosatros li doném la enhòra bona per havermos proporcionát la ocasió de tirar estes ralles en obsèqui de tan santa reliquia, que tot s'heu mereix, funs la copla que aném á cantarli:

U dels Caliç de la Cena
en que consagrà el Senyor,
en nòstra Sèn es venera
en gran devoció y fervor.

Y d' éll recordém nosatros haver vist en nòstre pòble siguent gichs, una gran estampa tirada en planja, pròva de qu' era conegut y tengút en devoció.

Calsa d' arena (donarli á ú una)

Segons díen els vells, era cascarli les costelles en un saquet ple d' arena dasta matarlo ó deixárselo per mòrt,

castich que també aplicaven als réus alguns tribunals. Es un refrany popular del qual ham ouit parlar nosatros en la comarca d' Alcòy, y el reproduím así com una còsa antiga y molt rara, cantantli la cansó consiguient:

Donarli calses d' arena
 pera desfersen d' algú,
 seria un castich molt bárbaro
 com no n' haurá hagút ningú.

Y es qu' el hòme que no té bons sentiments apèla y eixecuta les més grans atrocitats pera vengarse dels seus semejants.

Campanes (ahon hia) hia batalls

El present modisme es popular y corrent en tot lo reyne de Valencia, y significa que pera que una còsa siga completa en la sehua clase, ha de tindre totes les demás que li corresponen, y clar está que la campana si no te batall, li manca una còsa pera fer el seu servici qu' es tocar. Pero la tal campana s' aplica també á persones y còses, y en eixe sentit vòl dir que ahon hia persones bones ni hia algunes males, y ahon hia de mal hia al mateix temps de bò. Y en eixe doble sentit ham volgút tirarli así estes ralles en la copla corresponent:

Ahon hia campanes hia batalls
 diém en la nòstra tèrra,
 pues sempre hiaurá de tot
 lo mateix en pau qu' en guèrra.

Perqu' eixa es la condició del mon y no pòt ser atra, desde que s' introduí en éll el pecat, trestornant el orde dispòst per Deu desde la eternitat.

Campanes (ouir) y no saber ahon

S' aplica este modisme popular en casi tots els pòbles del nòstre reyne, als que conten ó referixen còses que no saben bé ni tampòch esplicarles, dientles á burro barra, com solém dir, y sense saber lo qu' es magenquen, no

més p' el prurito de parlar y perque les han ouïdes contar á persones que no coneixien ni tan sòls saben qui son; d' estos tals podém dir lo de *parle yo y acèrte qui vullga*, com dia cèrt dotor de secá. Y com el *parlar per boca de cànter*, es parlar arréu, y eixe mòdo de parlar no aprofita pera res ni trau sustancia ni trellat, despues de tirarli al tal modisme estes ralles, li facturarem la cansó de mòstra:

Ouir campanes, germans,
y no saber tan sòls ahon,
es pròpi dels qu' están sorts
que òuen quarts y hòres no.

Com li sosuía al sort de Benisanó y a datres que dihuen lo mateix.

Canari (el)

Este pardalet te un cant molt fí, molt armoniós y molt dols, y per això es preferit entre tots pera habitar en paláus y cases riques, dins de gabies artístiques y elegants, ventajes que no gòjen els atres pardalets; pero estos privilegis no' ls lògra si no s'esmera molt en cantar be y pròu, qu' es la condició que li pòsen els seus amos ó senyors al colocalo en eixos llòchs tan distinguits. El canari, en fí, tant si es del terreno com del estranger, sab qu' en aplegar á la nòstra regió, ha de treballar de nit y de dia, si vòl guanyarse les voluntats y ser apreciát, conforme marca la copla antiga que pa remat d' esta sòlfa copiém á continuació:

El canari va á cantar,
que fasa calor ó fret,
pues el pòbre animalet
la vida s' ha de guanyar.

Perque per això al engabiarlo li aseguraren bòn menjar y millor aygua, con tal que cumplira be en la sehua obligació; de lo contrari li donaríen llibertat y tindria que buscársela per fòra.

Cansalá y hous fregits, lleven la vista als marits

Així ho reça este refrany tan popular en los nòstres pòbles; pero ningú dels interesáts creém qu'heu dirá, sinós tot lo contrari, que si algú d'ells es torna tort ó cego será per no tastar casi may ni la cansalá ni 'ls hòus. y buscant l'orige del tal refrany, pensém si seria alguna d'eixes dònnes mixorreres, que amagantse del seu marit pera totes les còses, no vòlen menjar davant d'ell, en la excusa de que no tenen ganes, y á penes s'en va de casa, es regalen y es menjen *de lo bueno lo mejor*. Per lo tant y a fí de que no 's pèrga la raça d'eixes maules ni de eixos sinagües consentidors, ham volgút nosatros reproduir así el present refrany, entonantli la copla de caixó que seguix:

Cansalá y hòus fregits,
díen les velles abans,
que fan cegos als marits
que son baixos de davant.

Y sòls als que son així, y no als espavilats que saben sa obligació, els torejen les mullers y els fan fer tata y nana y tot lo qu'elles vòlen.

Cap (no tindre) ni centener

S'aplica este modisme a persones que no tenen sendo ni mendo, com solém dir, y sobre tot a còses tan embolicáes que 's molt dificultós el desemolicarles ó aclarir-les. A fí, pues, de que no 's pèrga del tot el tal modisme tan antich com popular en lo nòstre reyne, l'ham posát nosatros así, cantantli la copleta que li diu:

No tindre cap ni centener
s'estilava en atre temps,
que abundaven teixidors
pasant del teler les gents.

Pues per giquet que fora un pòble, en tots havia mitja dotsena d'eixe ofici, además dels cardadors de llana, havent tot desaparegut al inventarse les máquines de fèrro.

Capellá (el) de les Ròques

En Valencia, el de honor d'aquell Ajuntament, qu' en la vespra de la solemnitat del Corpus, á les dotse del matí y á la mateix hòra del endemá en que aquélla es celebra, presidint la tradicional cavalgata, coneguda per la *Degòlla*, vestit de calçó curt, hábits talars y bonet, y montát en briós cavall ricament adornát a la antiga, el qual conduixen dos palafreners, ix per los carrers invitant en nòm del Municipi á les autoritats y al pòble; es nomena així per haver habitat abans en la *Casa dita de les Ròques*, així com son cárrech el desempenyaven els síndichs del Consell de la ciutat. Y per ser tot asò històrich y sùmament curiós, ho ham apuntat así, entonantli la corresponent cansó:

El capellá de les Ròques
va pegánt pròu bonetáes,
y saludant a la gent
que hia p' els carrers y places.

Y clar está qu' els verdaders valenciáns, tan amants de les sehues tradicions, per ocupats qu' estiguen, s' en ixen tots a les pòrtes del carrer y als balcones de la vòlta molt alegres y contents á vore pasar als jagants, al capellá, la degòlla, les dancetes, la Moma, la Mare de Deu de la burreta y demés comparses de costúm.

Cara (la) es espill del còs

En efècte que sí, pues segons ella s' encontra plena, gordillona, bledana y alegre, així estaré éll també, fòrt, animós y content, y al contrari, trist, desanimát y sense delit pera res, cuant la cara está desencadená, flaca y tota arruá, senyals tots de vellea, lo mateix qu' els primers son de juventud y de vida. Per lo demés, el tal modisme es molt popular y conegút en tots els pòbles de la nòstra regió, qu' es lo que á nosatros mos ha mogút á donarli entrá en lo present llibraco y á dirigirli el si-guient estrevill:

La cara, germans,
 es l' espill del còs;
 cuant ella está flaca,
 no está éll molt gròs;
 y dígau qui vullga,
 sabút ó tarròs.

Perque hia cèrtes veritats que ningú pòt negarles, y esta es una de tantes, que sòls podrà negarla qui per conte de servell tinga un bonyigo.

Carabaça, ni pòca ni masa

Segons y conforme; si es bona ó dolça, convé menjarne pròu una vòlta torrada al fòrn, pero may abusar d' ella, perqu' es indigesta; y si es ruin ó no te dolçor, tírala al corral, pera que se la menjen els animals, si vòlen. Y supòst qu' este modisme ó refrá ya no te més llansos, que nosatros sapiám, acabarem estes pòbres y pòques ralles tirantli la copla antiga de caixó:

Carabaça m' han donat
 y la presa per meló;
 més m' estime carabaça
 que casarme en un pendó.

En efècte, pera casarse a desgust tant l' hòme com la dòna, val més menjar carabaça encara que siga ruin. ¿Quín ducte hia?

Caragòl, tráu la banya 'l sòl

Això dihuen cantant els giquets y les giquetes quant vehuen algun caragolet, seguint l' antiga costúm que ve de páres á fills y que també nosatros practicárem quant erem com ells y elles. Y dirán tal vòlta vostés: ¿Pera qué ocuparse d' eixes ninyerías, traent á relluir *nada menos* qu' en un llibre eixe y atres jòchs dels nòstres primers anys? Aixó es masa cursi, y el que ho fa pareix que desije tornar a ser gich, lo qual es una gifladura com un atra. Tenen vostés rahó, contestém nosatros; pero es

gifladura inosent que no fa mal á ningú y además mos fa vindre á la memoria la edat beneida de la nostra infancia, que tant alegra á tots recordarla. Y ya que ham tirat, digamo així, nosatros y vostés esta cana al ayre, cantemli al caragòl una cansó y *tutti contenti*:

Caragòl, trau la banya 'l sòl,
els giquets y giquetes dihuen,
y quant més els grans s' enfaden
élls més encara se rihuen.

Pues lo que á uns incomòda y dona pena, als atres els dona gust y els divertix, pera que 's veja millor el contrast que oferixen les còses d' este mon, lo qual en l' atre no pasará, si aném al Cèl.

Cárles Ros (el poeta)

Notari públich y poeta valenciá del sigle XVIII, decidit y entusiasmát campeó de les lletres llemosines-valencianes; escrigué un *Diccionari valenciá-castellá*, del que se diu qu' el cremá al anar á publicarlo per cèrt desayre que li feren, un *Tratat d' ortografia valenciana*, una *Gramática* y un *Refraner* molt complet; además publicá en gran giste y gracia el *Romanç dels jòchs dels gichs*, el *dels Colombaires*, el *dels casats pòbres*, el *dels peixcadors de canya*, el *del Gat y Rat* y el *Colòqui del rocí Alasá*, sense descuidar per això la poesia seria, la qual empleava fons los treballs ortogrífichs y gramaticals; morí en sa ciutat natal l' any 1773. Y atenent nosatros als grans mèrits del biografiát, digne continuador de Jaume Ròig en son entusiasme per la lliteratura pátria, li han fet llòch en lo present volúm y li dediquém la cansó que 's mereix:

El Notari Cárles Ros
fon un valenciá de veres,
y ho acreditá en ses òbres
tant festives com les series.

No com molts de hui 'n dia que sòlaments vòlen acreditaro en paraules y les òbres no 's vehuen per ninguna part, perque non fan cap; tots élls son no mes valencians de pega.

Carnistòltes (les)

Este mòt ve del lletí *Carnestollendas*, que vòl dir abstinència de carn, no durant eixos tres dies, qu' es quant més s' en menja, sinós en los 40 dies que seguixen á élls, ó siga tota la Coresma y totes les vigilies del any, com ho mana la Esglesia Catòlica; pero el dimòni, que pareix que haja segút carnicer, aconcella als d' eixe ofici y demás qu' el seguixen, qu' en lo Carnaval menjen peix y saladura de tota clase, y quant obliga el precèpte relligiós de abstindres de menjar carn, que farten pròu d' ella, que per això se diu qu' el diable es la mona de Deu, pues tot ho contrafá ó heu fa al revés. Y com els desfresos, balls y demás llicències que dona Llucifer en eixos tres dies als seus son pera convertirlos en dissipació, ya que la Esglesia vòl que siguen de preparació pera la Quaresma, nosatros, á fí de que coneguen tots les ordenances de la Esglesia y les del enemich de les ànimes, ham tirat estes línies y les acabarem en la copla popular antiga:

Carnistòltes quince vòltes
y Nadal de mes á mes,
Pasqua de huit á huit dies,
Coresma no tornes més.

Lo qual demòstra els pensaments y desitjs del mon y sobre tot dels valencians, que no pensen més qu' en divertir-se pròu, no fer pisca de faena, y vixca la Pepa.

Carruages (els) antichs y modèrns

Els grèchs y romans sòls usaven *carros* de dos ròdes en una taula pera sostindre els pèus del ginet qu' els montava y un antapit davant, ahon apoyava el còs, y regularment anava dret, portant en la ma esquèrra les rendes ó ramals de la única cavallería que arrastrava el carruage, y en la dreta l' açòt pera ferla anar corrent á d' aquella, qu' era sempre el pas que portava. Dempres dels romans, se introduiren les *lliteres*, espècie de cogets tancats en que cabía una persona y qu' eren conduïdes

per dos esclaus ó criats, perque no teníen ròdes y sí dos correges, les que més avant es substituiren per dos barres á estil de andes y eren conduïdes per quatre persones. En la edat mitja s' inventaren les *carròces* més ó manco artístiques de quatre ròdes pera la gent noble ó adinerada, arrastrades per dos ó quatre cavalls, en dos postillons ó criats en l' asiento de darrere y vestits d' etiqueta ó á l' antiga, com encara van ara; la gent mijana començá llavons á usar les *galeres* pera els viages llarchs y especialment en lo nòstre reyne les *caleses* y *tartanes* en asientos dins pera viages curts ó de pòble á pòble de la gent ordinaria ó pòbra. En los sigles dèsat y dihuít començaren ja á fabricarse els *cojes* pera viajar tota clase de gent per les nòves carreteres ó camins del Estat, duent viagers en *interior*, *berlina* ó *cabriolé* y la *vaca*, siguent guiats els tals carruages per un *majoral*, *çagal* y *postilló*, els que cuydaven y cuyden encara de que tots els que pujen prenguen nans villet en los pòbles de la carrera. En lo sigle dè nau es perfeccionaren els cojes y á rebre les denominacions de *berlina*, *cabriolé* y *furgó*, segons les diferents hejures y capacitats que teníen ó tenen, y pòch dempues s' inventaren els *ferrocarrils* de bafor en les sehues calderes, cojes, vagons, furgons, quefes, estacions, guardabarreres, guarda-agulles, telegrafistes, maquinistes, fogoners, guarda-frens, peatons, revisaors y brigades; més avant s' inventaren els *tranvies* de sanch y elèctrichs, y últimament els *velocípets* y *bicicletes*, que al començar el sigle vint van substituinse per los *automóviles*, *globos* y *aviadors* ó *aréoplans* pera volar sense ales, puix l' hòme ja no 's contenta en anar volant per tèrra sinos que vòl remontarse per l' ayre y pujar al cèl. Tals han segut y son els carruages antichs y modèrns de que 'ls descendents de Adam y Eva s' han valgut pera no anar á pèu furs á hui. Y pera donarlos á coneixer, si be en estracte, els ham posat nosatros en esta ja llarga llista que acabarem en la copla de costúm:

Els carruages de qu' el hòme
s' ha valgut p' anar montat,
indiquen de qu' en tot temps
sempre progresant h' anat.

Lo qual desmentix al sistema filosófic del inglés Darwin, el qual supòn qu' el hòme descendix del mono ó

es un mono perfeccionat, perqu' éste no progresa gens y tan animal es ara com al principi, còsa que no sosuix en los racionals.

Casa compòsta (la), la caixa á la pòrta

Regularment així sòl sosuir, pues la mòrt que no respècta res ni á ningú, quant veu que la persona s' apega masa al mon y qu' es fa moltes ilusions, pensant en obrar cases, plantar vinyes y buscar comoditats pera pasar més bona vida, á lo millor li dona un ajách, accident ó enfermetat y s' el endú á la eternitat quant manco s' heu pensava. Eixa es la veritat del fet, y per lo tant no hia que ferse ninguna ilusió, sinós viure be com si cada dia haverem de morir, ya que á tot hòra estém esposats á que la pelada mos agarre y mos s' empòrte al atre barrio. Y persuadits de tot asò, mos ha pasát pel cap enclòure así el tal refrá y cantarli la cansó que ve:

Que ham de morir tots es cèrt,
y no sabém quant, també;
pensém, pues, més en la mòrt
que 's lo que á tots mos convé.

Pues *memorare novissima tua et in aeternum non peccabis*, diu l' Espirit Sant, que vòl dir: *recòrdaten de tos novisims y enjamay pecarás*. Y si tots ho férem, el mon es tornaría un atre paraís terrenal.

Casa de dos pòrtes, mala de guardar

Y tan mala com es, perque á penes es descuyda un pòch, tant els de dins com els de fòra la pòden robar y deixar-lo en lo carrer al seu amo ó duenyo, encara que pera els lladres no hia res segur, pues com élls s' empenyen en entrar en un puesto á robar, al últim entren y ròben tot lo que tròben dins d' éll. Molt de conte, pues, en la gent de les ungles llargues que no veuen d' ulls que no prenguen de mans, segons un ditjo, y sòlaments així podrem lliurarse dels que vòlen menjar y beure sense treballar. Y ya que les cases de dos pòrtes son males de

guardar, femles totes de una pòrta y aixina podrem guardarlos millor d'eixa gentòla; entre tant arrematém este punt, y no de dotrina cristiana, cantantli la cansó de costúm:

Casa de dos pòrtes, diuen
qu' es molt mala de guardar;
pero ho diuen els qu' en tenen,
y els que no ¿qué respondrán?

Pues eixos, de segur que callarán, mes entre tant estarán atisbant quina de les dos es deixen obèrta, pera entrarsen dins sense dir tan sòls Ave Maria, á fi de llevarli al amo, si pòden, dasta la pell de les dents.

Casa (la) obrada y la vinya criada

Aixina ho dihuen les persones d' edat quant els aconsellen que s' òbren una casa ó planten una vinya; y tenen masa rahó, perque regularment les cases que s' alcen de pèu, lo mateix que les vinyes que se planten á certa edat ya no sòlen lluirli al seu amo ni li donen gran utilitat, per la rahó de qu' els vells ya no s' alegren de res, y més si están ajacosos ó privats en lo llit, qu' es lo que sòl portar la vellea. Els vells lo que deuen fer es cuydarse, treballar pòch ó gens, que ya han treballat pròu en la juventut, y encomanarse á Deu. Y vist l' objècte d' este refrá, al que ham tirát les presents ralles, li aplicarém la copla de costúm:

La casa obrada, diém,
y la vinya ja plantada,
sobre tot á la vellea,
que deu ser asosegada.

Lo demés son tot ilusions, que no son bònes més que pera els gichs y els jóvens, que pòden desfruytarles. Esta es la veritat.

Casa mehua y llit meu

Tingué moltísima rahó el que tragué este refrany, pues la veritat es qu' en ningun puesto s' encontra ú millor qu' en sa casa, per ruin que siga, ni dòrm més

asosegát qu' en son llit, per pòbre y dur qu' estiga. En asò creém que tots están conformes, tant richs com pòbres, no sòls en la nòstra regió, sinós en totes les d' Espanya y dasta del mon sancer; si hia algú tan raro que no pensa així, tingamlo com una excepció de la regla general, ó que per conte de cervell te un bonyigo dins del cap. Y ya que ham apuntát así el tal refrany, cantemli per remát esta cansó:

Casa mehua y llit meu
solém dir á lo millor,
sense pensar que hia molts
que non tenen en lo mon.

Com son casi tots els pòbres de solemnitat, que per no tindre ni casa ni fogar, es queden de nit en los pallers y ahon pòdem, tiritant sempre de fret, particularment en l' ivèrn. Socorrimlos quant pugám.

Casa (una) que se sent

Pareix mentira qu' en lo sigle XX en qu' estém, haja encara persones tan crèdules que donen crèdit y se creguen eixes paparrujes y tontáes de que hia cases que se senten, lo mateix de que ixen fantasmes y atres supersticions per l' estil; pero no devém estranyaro tant, si tenim en conte que hui 'n dia les creències relligioses están en la generalitat molt amortiguades, y que la indiferència ho llança á pèdre y ho mata tot; y com la persona que vullga o que no vullga ha de creure, la que no creu en lo Deu verdader, per fòrça ha de creure en tot lo que no siga eixe Sér supréu; d' ahí les supersticions, l' espiritisme y totes les aberracions á que s' entreguen els que no son catòlics práctichs, com els susuí als gentils, qu' en tot creíen y adoraven com á deu manco á lo qu' era Deu. Actualment pasa lo mateix ó pijor encara, per haver tantíssimes sèctes ó relligions falses, pero la veritat no 's més que una, igual que la relligió verdadera. Y com el tal modisme te tanta importancia, ham cregút nosatros del cas indicarlo en este llibre y dedicarli la copla sigüent:

Que hia cases que se senten
es una gran paparruja;

lo que hia es gats de vint ungles
que van a caçar fortuna.

Lo mateix que rates, fantasmes y demás bijos que no més eixen de nit pera enganyar als tontos y fer el seu Agost. Hia moltes maneres de matar puses y més huí'n dia.

Escalante (el saineter)

Eduart Escalante, aventaját autor dramátich valenciá, fill del Cabanyal, naixqué en l' any 1834; hòrfre de páres y recollit per unes senyores, amigues de sa mare, es dedicá á pintar palmitos, eixint molt aprofitat; aficionat á llegir òbres lliteraries, compongúe en castellá la tragèdra *Raquel*, y com á escritor valenciá publicá en 1855 els milacres de Sen Vicent Ferrer, *La muda* y *La vanitat castigada*, donantse á coneixer en 1861 ab sa comèdia *Dèu, dènau y noranta*, á la que seguiren més de 60 peces valencianes, entr' elles *La escaleta del dimòni*, *La flòr del camí del Grau* y *Les giques del entresuelo*, á quina més gispejant, graciosa y divertida; perteneixqué á la Societat de «Lo Rat-Penat» y á sa junta directiva, y deixantse la industria palmitera en 1880, obtingué la Secretaría de la Junta de Beneficència provincial, la qual desempenyá el resto de sos dies; morí en Valencia en l' any 1896, costejantli sos amichs y admiradors el bust de la Glorieta, front á la plaça de Sen Domingo, y nosátros en canvi, no tenint atra còsa, ham incluí son nòm en estes planes y la copla que seguix:

El saineter Escalante
enaltint al valenciá,
mereix be de tot lo reyne,
qu' en jamay l' oblidará.

Pues qui té son nòm inscrit en los anals de la patria gica, ella s' encarrega de perpetuarlo funs al fí del mon.

Casiquisme (el)

Es la plaga de la nòstra època, pijor que les dèu qu' enviá Deu al Egipte, com á qu' es pòt dir que les comprén y abarca totes. Al Egipte les enviá Deu en

castich de no haver obedit el rey Faraó la orde que li enviá per mitj de Moysés de que deixara eixir al pòble hebréu que tenia cautíu, y á nosatros els espanyols en castich d'havermos introduit el lliberalisme, qu' es una amalgama de totes les lleys més ruíns que s' han conegút y qu' están esclavisantmos á més no poder. Pera postres mos han portat el casiquisme, que fa mánegues y gipons de tots y de tot en los pòbles, pues el casique, amparat pel govèrn, fa tot lo que vol sense obedir á ninguna ley més que al seu caprijo, contant en la impunitat. Y per aixó qu' el tal casiquisme está portant tantes plagues á la nació y als pòbles, l' ham tret á la vergonya en estes planes y aném á cantarli ara la copla de marres:

El casiquisme en Espanya
es una plaga social,
que açòta y mata als pòbles
sense emplear el dogal.

Pues els pòrta á tots á rabo de borrego, els insulta tot lo que vòl y despues encara trau figa d' ells, tot per culpa dels govèrns rutinaris que patím.

Castells (fer) en l' ayre

Això fan tots aquells que tenen pensaments molt grans y molt alts y es fòrjen no pòques ilusions, que debaes mallen, perque may podrán realitzarles; lo mateix qu' el que intentara alçar un castell ó quansevòl atre edifici en l' ayre, pues pedría la pacència, els dinés y els materials, burlantlise tots per les bojaques. Y per aixó qu' es còsa imposible el tal modisme, sobre ser tan popular y corrent en tots los nòstres pòbles, li ham tirát nosatros así les línies anteriors y les acabarém en la seguidilleta que ve:

Fer castells en l' ayre
es pròpi de folls
qu' han perdut el cap
y també els ginolls.

Y ja es còsa sabuda qu' els que tenen pensaments tan estrambòtichs y descabeillats, ó somien despèrts ó per conte de servell tenen un bonyigo.

Ceba al dur

Pera que s'ablanixca, pues lo que ja está blá ó mòll no hu necessita, y per això quant tingám el ventre molt endurít ó mos ixca algun tumor en quansevòl part del còs, lo primer que fem es calfar al fòch un corfoll de ceba y aplicármolo al gra ó punt danyát; pero este dijo ó modisme te un atra ascepció y es, que si algú mos casca ó enfada molt, promovent disputes ó qüestions y dasta vòl fer y contrafer en mosatros sense motiu, no més porque si h'alçát masa el colse, qu'el deixém estar y s'en aném en seguida sense tornarli contestació, pues mos pòt comprométer y llançarnos á pèdre sense trellat. Y vist ja pera que aprofita la ceba, devém fer punt á estes ralles en la copla de costúm:

Ceba al dur que al mòll no apega,
y si apega no 's en cola;
pues la cola es pa apegar
y sòls pa ablanir la ceba.

Y un atra particularitat bona te la ceba; qu'en les cases qu'entra ella, els dotors entren pòch ó gens, y els potecaris no despajen ninguna medecina.

Cèl (el) de les rates

Eixe Cèl no pòt ser atre més qu'el mon, pera 'l que foren criades les rates y tots els animals, de mòdo que tant elles com élls, así baix tenen totes les seues delicies y complacències, acomodades á la rasa, naturalea, costúms é instint de cada ú; així es que les rates tenen les seues glòries en rocegar y menjarse tot lo millor que tròben en les cases y en los camps, no deixantse per perea res qu'escuadrinyar ni tocar, per més qu'els còste foradar pòrtes, finestres, parets, fer fosos, clots y sanques pera encontrar lo que busquen, esposantse á qu'el seu mortal enemich, el gat, á lo millor les atrape y despues de juar un bon rato en elles, acabe per menjarseles crues, sense sal ni res. Tal es el Cèl de les rates, á les que nosatros ham tengút la humorada de tirarlos les anteriors ralles y cantarlos la copla que correspon:

El Cèl de les rates es
menjarse lo qu' els agrá,
pera ferse ben lluentes
y qu' el gat els cante *el trágala*.

Qu' es la mòrt més corrent é ignominiosa que sòlen
tindre casi totes elles.

Cinematògraf (el)

Es un aparato en el que, per mitj de combinacions de llums, colors y figures fotogràfiques, es reproduïxen escenes vives, de moviment, en un pla colocát en posició vertical en una cambra oscura. L' inventá el famós físich nortamericá Tomas Edison, inventor del Teléfon y moltes y asombroses aplicacions de la electricitat; naixqué en 1847. Y pera els curiosos y atres que no 'l coneixen ni l' han vist, el referím así, aplicantli la sigüent cansó:

El cinematògraf es ú de tants
invents del famós Edison,
el físich més gran y sabi
que hia huí en tot lo mon.

Pues valentse de la electricitat y fent en ella varies aplicacions, ha descubèrt molts secrets y còses pasmoses.

Coca (si á mon pare li dihuen) y yo em muych de fam...

Mala mula, qu' es guinyosa, podíem dir nosatros; pues te ben pòca gracia que ú estiga somiant rollos y badallant de gasusa, mentres que atres están engaldín-selos á mòs redó y á bocí ple, y això precisament li sosuix al famolench. Per lo demés, este modisme corre molt en les montanyes d' Alcòy y per la marina, rahó que, á part del meollo que te, ha influït pera posarlo nosatros en la present colecció de còses rares y curioses del nòstre reyne, afegintli la sigüent cansó:

Si li dihuen á ú Coca
y al ventre se la refila,
¿en quíns ulls ho vorá l' atre
que de fam está que trina?

Pues en los mateixos que mira totes les còses, pero en mès malícia qu'el bòu qu'ix del toril y veu á la quadrilla de fariseus preparats pera matarlo. ¿No 's això, caballers?

Coláu, la braga li cau

A penes hia un nòm pròpi valenciá que no tinga el seu modisme, basat casi sempre en algun defècte físich ó circumstancia de caràcter que crida la atenció dels guasons de la nòstra tèrra, qu' en eixe punt som tots. Y com asò sobre ser curios y prou jocant, te sabor d'antiguetat, pues ve per tradició de páres á fills, nosatros tan aficionats y amants de tot lo que hòl á pòble, ham tirat estes ralles pera que asó no 's pèrga y també li cantém l' antich pareját que diu:

Coláu, Coláu,
la braga li cau,
la cúa li penja
y el gat se la menja.

Y si algun advenediç tròba que no trau trellat ni pega en cola, que mos diga éll lo que manca pera que tinga sainete, y anirém á casa de Tiffon a que mos venga un cosmètic que lin done.

Colom (el) menja òr y caga plom

Així ho reça el refrá que més popular ya no pòt ser en lo nòstre antich reyne; pero d' aixó haurá de vindre á rebaixar algo el tío Paco, porque si fora del tot veritat, no hiauría columbaris que comerciarién en coloms, pues pedrién les aldaves, còsa que sosuix al revés y alguns d'ells guanyen prou y ho pasen en la cama en alt, com solém dir. Mes siga d' aixó lo que vullga, nosatros ham reproduit así eixe modisme ó refrá y també volém cantarli la cansó que consòna:

Diu que 'l colom menja òr
y no caga mes que plom,
si es mentira ó veritat
qu' heu diga Pascual del forn.

Mestre de tot y aprenent de no res, y sobre tot tirador afamat de colom ahí en la Pegina del riu.

Considera si talla,

ganivet de fusta esmolát en palla. Així arremata el present refrany, tan conegút en les montanyes d' Alcòy, el que sòl contestarse als que ponderen ó remonten molt alguna còsa, com posantla en ducte. Es díu en guasa y en tò de burla, y jòca sobre tot la gracia que alguns y algunes tenen pera dirlo, qu' es lo que mos ha mogút á posarlo en este cartapaci de còses rares de la nòstra tèrra y á cantarli la copla consabuda:

Considera be si talla
el ganivet qu' es de fusta,
en llòch d' esmolarlo en mòla
van y l' esmòlen en palla.

Lo que faría es tallar un jorro d' aygua, lo mateix qu' el qu' está ple de mòces, si et descuydes et talla un dit en llòch de tallar, lo que convé.

Còrda (ahon va la) va el pual

Y deu anar, so pena de no servir ni ú ni atre pera 'l objècte qu' están destináts al ajuntarlos, pues el pual sense la còrda no podria traure aygua del pòu, ni la còrda sense 'l pual tampòch; y per això este refrany s' aplica també als casats, en los que marit y muller dehuen estar tan units, que ningú dels dos deu fer res sense consentiment del atre. En este sentit deu entendres el tal refrá popular en tots els nòstres pòbles, al que van dirigides les anteriors línies y la copla que li facturém:

Ahon va el pual va la còrda,
diém en bòn valenciá,
mateix qu' els qu' están units
mentres el nuch no 's desfá.

Pues si eixa unió siguent llegítima y perfècta s' observara sempre, no pasarién may en lo mon els escandalls que pasen.

Cresòl (bòna nit), que la llum s'apaga

A lo qual sòl contestar el curiós que sent este modisme: *Eixe es el burro que yo buscava*. Y com la ú y l'atre se dihuen de broma per la satisfacció que hia, pròpia de amichs, tot se pren á la bòna y encara servix pera armar més bulla y jacòta entr' élls. Per tot això, pues, y ser ademés tan popular el tal modisme en tots los nòstres pòbles, l'ham apuntát en la present lletanía valenciana, y per remat li aplicarem la cansó que li pertòca:

Bòna nit, cresòl, diém
encara que no s'apague;
pues es costúm molt antiga
y no volém que s'acabe.

Perque les tradicions en bòn sentit mereixen respetarse, y majorment esta qu' está en el nòstre caracte festiu y guasó desta la paret d'enfront, sense ofendre á ningú per supòst.

Creu (la) de les Sitges de Burjasòt

Es monumental, airosa, elegant, bonica y tal vòlta la més ben entallada de totes les construïdes en la provincia de Valencia dende 'l sigle XVI en avant, y la que millor desempenya sa doble misió relligiosa y decorativa; s'alça en mitj de la gran esplanada enllosada de pedres blaves y cenyida de murets y baranes, sobre ample graderiu de cinch sellars quadrats, en lo que s'asenta un pedestal rectangular y clásich que sosté la creuífera coluna; ésta perteneix al orde compòst, y son estriát mánech demòstra tendències plateresques. Corona el monument la creu de braços trebolats que, á gran altura, es descubrix del fons en agradable magestat. Fon treballada per Geròni Munyoç en l'any 1580, segons acredita una provisió dels jurats de la ciutat, publicada p' el baró d'Alcanalí en son Diccioniari de artistes valencians, plana 389. Y com pera els historiadors de nòstre art regional ha pasát casi inadvertida esta òbra delicadísima,

tan digna de llahor per sa valenta traça com per sa esmerada eixecució, nosatros volent suplir eixa omisió, ham copiat en nòstra llengua l' anterior nòta, cantantli la copla qu' es mereix:

Eixa creu garrida y gran,
òmpli son puesto en les Sitges;
per això deu permaneixer
funs á que finen els sigles.

Pues llevarla d' allí, havera segut una falta imperdonable, que haveren deplorát els mateixos qu' heu intentaren.

Cúa (tindre ú la) de palla

Aquest modisme, encara que tracta á tots de animals irracionals al supòndre que tenen cúa com aquélls, com això es diu en sentit metafòrich de cèrts sugèctes, que per estar tocats de l' ala, enseguida que nomenen davant d' ells alguna còsa que no 'ls te á conte, s' encenen com un llucet y ho prenen a mal, donant á entendre que 'ls tòca en lo viu y per aixó se recenten tant. Per lo demés, el tal modisme, sobre ser molt popular en tot lo nostre reyne, no carix de gispa y de gracia, rahó porque 'l reproduím en aquestes fulles, y no de llorer ni de ròsa, sinós d' argilaga cambrona les més, que punjen y fan mal á qui les tòca, arrematant en la següent cansò:

Tindre la cúa de palla,
heu diém moltes vegáes,
sobre tot cuant ú mos tira
algunes estribataes.

Puix per bònns que procurem ser, sempre tením algun defècte ò falta que tractém d' ocultar, y cuant algú les trau á relluir, també mos sap mal y mos queixém en rahò.

Demá (el día de) ningú l' ha vist

Ni 'l vorá tampòch, pues això sòlament es atribut de Deu, qu' es etèrn y tot ho te present. Es este un modisme

que a primera vista pareix una tontería ó bová, pero que si 's ficta en éll es molt significatiu y mol gran, com á que dona á entendre dasta ahon aplega la ignorancia del hòme y la gran miseria qu' el rodeja. Y á fí de que 'l tal modisme sobre ser tan popular no 'l olvidém may, despues de copiarlo en este llòch, li cantarém la copla de costúm.

El dia de demá, solém dir
que ningú l' ha vist jamay,
y jo dic que ni 'l voríem
encara vivint mil anys.

Pues si això fora, dònchs seríem iguals a Deu, lo qual es una blasfèmia sòls el pensaro.

Deu provirá pa calses, y no tenía comes

Qu' es lo mateix que no demanar res ó demanar un imposible, pues no tenint comes, ahon se pòsen les calses, ¿pera qué demanar calses, si no tenía ahon posarles? Y aixó demòstra la tontería dels que demanen á Deu y no saben lo que demanen, y despues se queixen de qu' el Nòstre Senyor no 'ls concedix res. ¿Cóm els ha de concedir si no saben demanar ni lo que demanen? Y donát cas que ho sapien, ¿saben si els convé lo que demanen? Fa Deu, pues, be de no concedirnos més de quatre vòltes lo que li demaném, porque sería perjuí pera nosatros si mos ho concedira. Y per això qu' este refrá tan conegút en la nòstra regió te més mèrit del que aparenta, l' ham colocát en este puesto y li dediquém la copla consabuda:

Si á Deu demaném pa calses
sabent que no tením comes,
¿no 's una burla que fem
d' Ell y de les sehues gracias?

En efècte; y per lo tant, quant demaném una còsa, posém ans ó despues la condició si mos convé ó no que mos la done, segur qu' així no errarém.

Dia (bòn) tinguen els pòbres,

qu' els richs ya s' el proporcionen. Este modisme tan popular en la vega de Valencia, el deprenguérem farà més de cinquant' anys d' una senyora qu' el copiá d' uns llauradors. Y com al mateix temps qu' es veritat, te tanta gracia y tanta gispa, volém que també el saborejen vostés á vore si li tròben el gust que li trobém nosatros. En concèpte nòstre revèla molta gramátiga parda en los que l' inventaren, que no deixarién de fero en l' *estudi*, que dihuen élls al quarto dormitòri, ahon es calfen el cap y maduren els seus pensaments, y per això despues cada paraula que parlen es una sentència. Per esta rahó ham apuntát así el tal modisme, tret p' els *parrachs* ó *esclafatarròsos*, com els dihuen en la capital, y á propòsit pera anar anotát en estes ginjes y marranjes ó quiento de quientos, y mereixedor de la copla que va á continuació:

Bòn dia tinguen els pòbres,
dihuen tots els llauradors,
qu' els richs ya s' el proporcionen
sense pendre grans calors.

Pero encara que son richs, no 'ls manca sarna pa rascarse, ni cuydados ni maldecaps que pasar, y atres cosetes que no 's conten. ¿Que tenen més qu' els pòbres? ¿que menjen y visten millor y es divertixen més? En canvi tenen més perill de condenarse.

Dia (bòn) mos done Deu

Es el saludo qu' els verdaders catòlichs acostumen donarse per lo matí, á diferència dels atres que no nomenen pera res al Nòstre Senyor, com si Ell no influira en totes les còses y no disponguera dels dies bònns y mals, alegres y trists. Tots els del mon respèten més la sehua relligió y la guarden millor que 'ls cristians o católichs, sobre saber éstos que profesen la relligió única verdadera; es una còsa prová y que fa pòch favor als verdaders

creents, els quals dehuen tindre present que Deu es mostrará molt rigorós en los que no 'l respèten y reverèncien com mereix, castigant en este mon y en l' atre, sobre tot als que no observen el seus Manaments y cumplixquen sa santíssima voluntat. A fí, pues, que tots, nosatros els primers, recordém sempre estos consells y els practiquém, els posém así, cantant la copla que diu:

Bòn dia mos done Deu,
diu tot el que vol honrarlo;
pero el que 's verdet com l' herba
s' afronta de nomenarlo.

Mes en este mon tot pasa, pero en l' atre no pasará, pues Deu es molt misericoriós pero mol just també.

Dia de molt, vespra de no res

Això sòl sosuir a lo millor en lo mon, pues com l' hòme no 's en res perfectè, sinós qu' está ple de imperfecions, parla ó promet moltes còses y al fí cumplix les que pòt cumplir ó ninguna. Per lo demés, este modisme ó lo que siga, no 's estrany que pase de teuláes en avall, donada la condició humana; tiremli, pues, al remát d' estes pòques ralles la seguidilla de caixò:

Dia de molt,
vespra de no res,
es pròpi del hòme
que promet no mes,
y no conta abans
en lo pòch qu' éll es.

Perque si contara en la miseria qu' el rodeja y en la pols á que ha de vindre á parar el seu còs, no formaría eixos castells en l' ayre que á vegáes alça.

Dies (els) més grans del any

Tots los dies son sants y bòns, com á dispòsts y ordenats per Deu, majorment pera les persones qu' están en gracia y amistat d' Ell; pero entre 'lls sobrixen tres, que son: *Dijòus Sant*, *Corpus Christi* y *l' Asenció*; el

primer, per haver Jesucrist celebrat la incomparable y magnífica *Cena* ó *Sopar* en companyia dels seus deixebles ó discípuls, en la qual consagrà el pá y el ví, convertintlos en lo seu Santíssim Còs y sa preciosíssima Sanch y donatlos dempues per primer vegada la Comunió á tots élls; el segon, per celebrar la Esglesia Católica l'aniversari d'aquella *Cena*, ó siga la institució de la Sagrada Eucaristía, y el tercer, per haver verificat el Nòstre Senyor la sehua admirable Ascensió al Cèl dende lo alt de la montanya del Síнай á vista de la Mare de Deu y dels seus apòstols y discípuls. ¿Y qué més podríem afegir nosatros a lo dit en les pòbres línies anteriors pera enaltir eixos dies tan celebrats? Pues res, com no siga entonar l'antiga y popular copla castellana, si be traduïda á la nòstra parla regional:

Tres dies hia entre l'any
relluint mòlt més qu' el sòl;
Dijòus Sant y Corpus Christ
y l' Ascensió en un vòl.

Y eixa pujada ó vòl es la que nosatros devém procurar que siga felís, pera que mos pòrte al Cèl á vore cara á cara al Nòstre Senyor, ya que no tinguerem la ditja de vòrel así en la tèrra.

Dies iræ, dies illa

El qu' es tonto s' espavila. Així traduïa un aprenent de lletí eixe primer pèu de la *Sequència de difunts*, y així continúen fento tots els que ho han tresformat en modisme valenciá tan bonica com tremenda introducció. ¿Qué no trabucarà el caràcter nòstre tan donat á la guasa? Pues per aixó á sòles, y per la sombra que te dita traducció, mos ha pasat pel cap ficarla en este *mare magnum* de còses rares de la tèrra del Gè, afegint la cansó de rúbrica:

Dies iræ, dies illa,
el qu' es tonto s' espavila;
si busquen vostés trellat
el trobarán en lo gat.

Y vaja de desfici, podém anyadir ara; pues estes còses estrambòtiques no tenen més gracia que la que cada ú els vòl donar.

Dinés (donar els) de pul en pul

Este refrany es molt corrent en los pòbles de la Marina y vòl dir donar dinés á pòch á pòch y en curta quantitat, com sòl sosuir á les dònnes casáes y a les criades, que casi sempre els donen molt tasats pera anar á fer la compra diaria ó comprarse ròba y demés enredros que elles necessiten pera casa, pues com les dònnes generalment no saben lo qu' els dinés còsten de guanyar, perque moltes no van á treballar á jornal, els hòmens tenen la quimèra de que s' els gasten masa á presa, y tot es dirlos: *Pareixeu el govern que sempre está demanant*. Mes elles á vòltes se rihuen y atres s' estoren y ho prenen á mal, callant al últim y deixantho estar p' els gastos, que es com convé pendre totes les còses d' este mon pera no patir tant y eixercitar la pacència. Per això li ham dirigit les presents línies al tal refrany y pera darreríes li entonarém la copla de rúbrica:

Donar còses pul en pul
es donar pasta als pollets,
cridantlos d' eixa manera
mateix al grans qu' als giquets.

Puix així com cridém als gats dientlos *mix, mix*, als gosos *gijo, gijo*, y á les gallines *tita, tita*, així també diém als pollets *pul, pul*; y d' ahí deu vindre eixe refrany.

Dinés (els) y els botons, son pera les ocasions

Ningú que tinga nas en la cara podrá enjamay negar la veritat d' aquest refrany popular y usat en tot lo nostre reyne, y en tot y en això cadascú deu pensar com se gasta els dines y aprofita els botons ó mansanetes, pues si malgasta y derroja uns y atres, vindrán ocasions en que quiçá no tinga ni dinés ni botons pera eixir del apuro, y

en eixe cas entra la moderació en saber gastar, porque *hia més dies que llonganices*, segons diu un refrany, y *el dia de demà ningú la vist*, com diu un altre. De mòdo que no 's tot plá, com dihuen alguns tontos, sinós que hia també molts alterons y moltes costeres, y convé mirar be per ahon va ú. Per aixó, pues, y a fí de que tingám present aquest refrany, li ham tirat les presents ralles y á continuació li facturarem la cansó de tanda:

Els dinés y els botons, diém,
que son pa les ocasions;
pero com estes son tantes
convé tindre precaucions.

Pues convé guardar el ciri y no gastar-lo tan á presa no siga còsa que cuant necessitem la llum mos quedém á fosques, y bona nit, cresòl.

Dirli á ú l' anvérs del pòrch

Es tractarlo de indecent, de animal y de lo pijor qu' es puga tractar á una persona, sense meréixero per supóst, y per lo regular tots els que tracten així als altres, mereixen qu' els tracten á élls més málament. Pero aixina va 'l mon y anirá furs que Deu l' acabe, porque *omnis homo mendax*, com diu la Sagrada Escritura, y la cabra sempre tira á la sèrra. Per aixó nosatros, volent qu' este modisme no 's quedara en lo tinter, l' ham tret así á reluir y ara li cantarem la cansó de conte:

Dirli á ú l' anvérs del pòrch
es tractarlo de vaqueta,
de lo més ruín que hia
entre 'ls marròchs y en la Meca.

De mòdo que ya no 'l pòden rebaixar més de lo qu' el rebaixen al tractarlo d' eixa manera. ¡Vaja una caritat!

Dòl (el) en la mànega esquèrra

Consistix en una tallaruca de merino, de uns quatre dits d' ampla, cosida més amunt del colse, y es senyal de dòl pera el sugècte que la pòrta. Per lo regular la usa la

gent treballadora ó que te pòchs recursos pera ferse un trage negre; pero es una mòda jocant, que, á part de lo pòbra y ridícula que resulta, revèla pòch afècte y pesar al difunt ó difunta per qui se dú. S'estila còsa d'uns coranta anys, y no sabém ahon s'inventá, si be sospejém que serien els francesos, que son mestres consumats pera traure mòdes, y més ridícules. Per lo rara, pues, la posém nosatros en este nòu ensisám de totes herbes y li cantém la copla de costúm:

La mòda es una rodeta
que no para de rodar,
traentmos com á nòu ara
lo que adés era vell ya.

Y ho díem així, per no saber á punt ficto el temps que fa qu' es va traure eixa mòda del dòl p' els difunts.

Dòl (no 't burles del meu)...

que quant el meu siga vell, el teu será nòu. ¡Cuánt cèrt es l'arrematament d'este refrany, y cuánt present devém tíndrel en la memòria pera no olvidarnos d'él enjamay!, pues la veritat es que el jorn manco pensat caurém en les garres de la mòrt y mos s'endurá al atre mon, y adeu totes les còses d'èste, inclús páres, germáns, parents, benvolents y amichs, fons que la trompeta del Juhí final mos resucite y en còs y en ánima mos reunim en lo vall de Josafát, ahon apareixerá presidit de la creu y acompanyát p' els ángels, Jesucrist, ple de glòria y magestat, pera juçgarnos á tots, bòns y mals, y al mateix temps justificarse el Nòstre Senyor de les imputacions que continuament li dirigixen els segons. Y com aquests articles de nòstra fe, contengúts en lo Crèdo, son veritats palmaries, que s'han de cumplir dempués del darrer día del mon, nosatros, penetrats d'elles, les mencioném así á fí de que ningú es burle del dòl d'un atre, ja que tots, uns més enjorn y atres més tart, ham de pasar pels mateixos trámits. Cantém, puix, en fí, la copla qu'está en caracte en tals circumstancies:

Ningú es burle may d'un atre
al vórel vestit de dòl;

pues uns pronte y atres tart,
tots mos ham de fer la còl.

Es dir, tots ham de morir, sense quedarsen ú tan sòls pera llavor, a fí de rebre dempues la tallá que hajám mereixcút per les nòstres òbres.

Dolor (el) de la sògra

Segons el Diccionari Valenciá, es el qu' es fingix ó aparenta y regularment dura pòch, com per eixemple el que reb ú quant tropesa ó pega un còlp en lo colse, la canella de la cama ó quansevòl atra part delicada del còs, qu' encara que 's sent pròu s' aplaca pronte y pasa. Este modisme es conegút en tot lo nòstre reyne, y per ser jocant y espresiu l' ham copiat nosatros así, cantantli la cansó que li pertòca:

El dolor de la sògra se sent
pòch ó molt en varies ocasions;
pòch, quant els dos están en pau,
molt, si á sobint tenen rahons.

Pues lo que més li dòl a la sògra es qu' el gèndre no tire bé en la sehua filla; tot liu disimulará manco això. Avis, pues, als casáts.

Dolç (á ningú li amarga un)

Este modisme, conegút hui 'n dia per moltes persones de nòstra regió, y pròu usát en la capital, ahon segurament s' inventá, es pòt aplicar á moltíssimes còses, especialment favorables á sugèctes de totes clases y categorías, á quins es tracta de realsar més de lo qu' están, sense atendre als seus mèrits personals. Y com generalment el dolç á tots agrada, per això se diu que á ningú li amarga; lo qual, encara que á primera vista parega una perogrullada, no deixa de tindre la sehua gracia y giste, rahó per lo que l' ham adoptát á fí de que figure en este amagacent, cantantli la cansó que li pertòca:

A ningú li amarga un dolç,
lo qu' es molta veritat;

mes no li prengám el gust,
que á dalguns els ha embafát.

Pues tots sabém qu' el dolç es malsá y que no convé abusar d' éll per les males consecuències que te.

Dòna ni bagasa, (qui no te)

ell mateixa s' apedasa. Tampòch no estém conformes en la primer part d' aquest refrany tan popular en tots los nòstres pòbles, pues en llòch de ser una dòna ruin ó perduda com la supòn y la pinta á la muller ó criada d' eixe *qui*, molt be pòden ser les dos, dònes de bé y honrades á més no poder. Lo que demòstra sobre tot l' inventor del tal refrany, es tindre en mal concèpte á totes les dònes en general, y per això les tracta de *vaqueta* á totes, com si entr' elles no ni haguera en tots los estats tant bones y virtuoses ó més qu' entre els hòmens. Pero mos incliném més á creure qu' el tal inventor seria un guasó de primera y es burlaría pròu d' elles al donarlos el denigrant qualificatíu qu' els dona, qu' es lo que mos ha mogút á posar en este puesto el present refrany, al que afegim la copla que li tòca:

Qui muller no te ni criada,
fa com el retor de Bollulla;
qu' es guisava y es servía,
y ho prenía tot de bulla.

Tenia rebáls de peròls y casòles en l' abadía; dempues de cada menjada els tirava al carrer, y quant se cansava de trastijar per casa, agarrava la octavilla y es divertía tocantla á la pòrta del carrer.

Donarli á ú pera peres

Significa, despues de maltractarlo de paraula á més no poder, mampéndrelo per son conte á punyades, galtaés, bascolláes y puntellons, de manera que l' aporrejen del tot, no deixantli part sana en tota la sehua persona, això si es hòme; pero si es dòna, además dels mateixos

còlps y revèrsos, la deixen casi sense monyo de tants tirones de grenya que li peguen y li fan tot el vestit á benes, deixantla casi nueta del tot; porque si 'ls hòmens en eixos casos son malicciosos y vengatius, les dònes es tornen fieres y dasta se menjaríen a les que cahuen en ses mans. Y vists ya els trists efèctes del present modisme, arrematarém entonantli la copla corresponent:

Donarli á ú pera peres,
es fer mal de paraula y òbra
tants els hòmens com les dònes
al que pillen, pòbre ó pòbra.

¡Y vaja unes peres qu' els aguarden! ¡Y encara hia hòmens que dihuen que disfruten tant de vore barallarse ó renyir á les dònes!

Dumenge, el rey que 't penje

Eixe jorn es pera els cristians el més sagrát y digne de respècte de tots els de la semana, per haverlo Deu escollit y consagrat al seu servici y adoració, pues tots sabém qu' Ell despues d' emplear sis dies en la creació del mon, el sètim descansá, donant a entendre qu' en eixe jorn l' adorarem, el reverenciarem y li donarem gracies per havermos criat y demás beneficis que mos ha fet. Mes ¡quán ingrats som sobre tot els cristians, qu' en llòch de correspòndreli com devíem y Nòstre Senyor mereix, no guardém y santifiquém els dies de precèpte ni lo demás qu' Ell mos mana! Motius resobrats te, pues, pera queixarse de nosatros, al vore nòstra indiferència y desprèci, majorment sabent que si no mudém de conducta y li corresponém millor, pòt castigarnos en este mon y en l' atre. No hu prengám, pues, de broma ni á jacòta, no siga' còsa que mos susuixca quant manco s' heu pensém lo que diu el present modisme en lo si-guient pareját:

Dumenge, el rey que 't penje;
vindrá la granòta en un pam de bocòta,
vindrá l' escolá en la creu en la má,
y et soterrará á tú y al teu germá.

Y clar es qu' en eixe cas si per desgracia eres tú del

número dels tontos y despreocupats, anirás a torrar faves al atre barrio per tota la eternitat. ¡Deu que no hu fasa!

Emigració (la)

Ans emigraven ó s' en anaven de Espanya els que havien comés un delit, á fí de no caure en mans de la justicia; pero hui 'n dia á causa de la sequetat tan llarga que patim, families sanceres s' en van al estranger en busca del aliment que así no tröben, deixant deserts els pòbles y plorant á llágrima viva els pòbres ancians, que quiçá no tornarán á vore ni als seus fills ni als seus nets. Es una desolació lo que actualment pasa en lo nòstre antich reyne abans tan floreixent y tan rich, y ara tan árit y tan pòbre. Mes confiém en Deu, que si apreta no ofega, com solém dir, y sobre tot sigám bons, pera qu' el Nòstre Senyor no mos abandone del tot y torném á vore dies més felisos qu' els presents. Per la gran importancia que te al present la emigració ham volgüt tirar así estes línies y dedicarli la copla que seguix:

La emigració es un mal
que devien remediar
els que s' en van y els qu' es queden
eixercint la caritat.

¿Cóm? Pensanto millor els que traten d' anársen y reunintse en los que 's queden, estudiar el mitj de sostindres socorrintse uns als atres, anant davant, per supòst, el govèrn y els més pudients.

Escòles (les) del Ave María

Conten prodigis del método de ensenyança del senyor Manjon, fundador d' eixes escòles, y de lo molt que van propagantse de cada dia per ahon sevòl, sobre tot en los barris pòbres de les capitals, siguent ya famoses y molt celebrades les de la colònia de Benimámet, poblat de Valencia. Per això y p' el gòig que mos dona eixa ensenyança, modèlo acabat del verdader progrés, els ham dedicát les presents línies y la copla que seguix:

Les escòles conegudes
p' el nòm del Ave María,
moralicen deleitant
y fent be al pòbre huí 'n dia.

Qu' es precisament lo que més es necessita pera
conjurar la crisis mundial que s' esperimenta.

Escòles (les) láiques

En una nació catòlica com es Espanya ¿no 's estrany
que hiaja escòles láiques ó sense Deu? Y tan estrany com
es, tot per culpa dels masons y judèus de Fransa, y més
encara dels tontos dels espanyòls, que no mereixen
haver naixcút en Espanya, ya que reneguen de sa mare
patria y están venentla y deshonorantla. Be pòden, per lo
tant, els verdaders espanyols, que son els catòlics,
treballar pera qu' eixos mals fills no sembren la ciçanya
de les sehues anticatòliques dotrines en la nòstra
volguda patria, pues sòls aixina conseguiran algun dia la
victòria. ¿No tragerem en atre temps als mòros de
nòstra península y els ferem tornar al Africa? Pues
empleém els esfòrços y tingám la constancia dels nòstres
antichs y traurém també á rabo de borrego als mortals
enemichs modèrns que no busquen més que la perdició
y ruína d' Espanya. Y ya que s' ham ocupát en estes
ralles de les escòles láiques de nòstra patria comú y
regional, els cantarém ara la sigüent cansó:

Les escòles láiques
no vòlen á Deu;
tiremles pues fòra
ahon no tinguen veu.

O siga als desèrts y qu' es crien y eduquen com
animals serrils y silvestres qu' es com vòlen viure.

Esquilát, (¿quí t' ha)

que orelles no t' ha deixat? Així s' acaba este modisme tan
popular com conegút en tots los nòstres pòbles, el qual
se sòl aplicar sobre tot en los pobllets de curt vehinát,

ahon per no haver barber ni barbería, les dònnes mateixa, á falta dels hòmens, esquilen (com diuen á tallar els cabells) als seus giquets, fentlos el cap ple de tresquilons, qu' es una *risa* vore als pòbres nenes la faja que fan dempues d' esquilats. Y com dita operació la fan pròu á la llarga, y ademés á uns els esquilen á lo Roncali ó ben pelats, atres en cerquillo, com als frares, molts á *pan y toros*, y als que no, en polseres, resulta el conjunt una Història natural en giquet que fa baquejar de riures al que 'ls veu eixir tots junts de les faldes de ses mares despues de la esquilamenta. Com á còsa rara y curiosa, pues, la incloém en este llibraco, afluyxantli la sigüient quarteta:

¿Quí t' ha esquilat, fillet,
que orelles no t' ha deixat?
—La graciosa de ma mare,
que te molta habilitat.

Y com no deixa de tindre rahó el pòbre gich, nosatros al vórelo com un poll eixit del hòu, acabém també per esclatar una gran rialla, contemplantlo en estat tan original.

Estació prehistòrica (la) de Requena

En la lloma dita *La Peladilla*, del terme d' eixa ciutat, venen practicantse escavacions desde l' any 1902, á còstes del propietari de la finca, En Sandali Iranço, haventse encontrat en aquell llòch cèndres, hòsos, restos d' animals, una calavera, molts testos de fanch cuyt, com peròls, casòles y escudelles de variades formes y tamany, tots ells toscament treballáts; també s' han encontrat astes de cervo, punjonets d' hòs y de cuernos, serretes y estraletes de pedra, quixals de regular tamany, caragòls y pechines de mar foradades artificialment y moletes de pedra. Quant les escavacions teníen uns sét mètres de llargaria y dos de fondaria, es descubriren dos covarjes ó simes, una de uns dos mètres de llarga per ú de ampla y fonda, y l' atra més chiqueta; la primera tenía les parets ben treballades en ferramenta y les dos estaven en comunicació. Ultimament s' ha descubèrt una garreta

ú òlla en molts grans de blat, dels quals ne te una porció el croniste de la provincia En Jusep Martineç Alòy. Y sense ficarnos nosatros en comentaris, com ham fet en atres antiguetats d' esta regió, ham copiat en la present òbra un extracte en nòstra parla de dita Estació, pel mérit prehistòrich y afició á estes còses, cantantli per remat la consabuda cansó:

Eixa Estació prehistòrica
de la ciutat de Requena,
mereix una excursió
en l' estiu ó primavera.

Sobre tot per vore els grans de blat conservát, después de tants sigles, intactes.

Estar ú en lo mon pa que haja de tot

¡Vaja una jarrá de mascro! dirá tal vòlta algun doctor de cuyna, d' eixos que creuen saber tant, que dasta vòlen donar llisons als abogats y notaris, pero així com s' aplica casi sempre este modisme als bovos, simples y lelos, deu també referirse á eixos sabiondos infatuats, per tindre la gifladura de que saben més que tots, quant saben tant com tres burros junts. Per lo demés, el tal modisme ó frase es relativament modèrn, estilantse molt entre 'ls estudiants; y com no deixa de tindre el seu mèlis, el posém nosatros en la present recopilació de còses rares y curioses, acabant per cantarli la copla que seguix:

Estar ú en lo mon, diém,
pera que haja de tot,
vòl dir que no mos fa falta
y l' han portat de rebot.

O siga, que sense pensaro ni donarse conte, está así, porque sí, prescindint de la voluntat de Deu, que dispòn de tot sense donar conte á ningú, com si l' hòme puguera prescindir en ningun cas del Tot Poderós. En fí, locures propies de la ignorancia y miseria humana.

Estátues (les) que hia en Valencia

Les principals son: les de la *Mare de Deu dels Desamparats* y de *Sen Pascual Baylon* en lo pònt de la Mar; la de *Sen Pere Pasqual* en la barana del riu front á Campanar; la de *Sen Tomás de Vilanova*, abans en la plaça del Socós y actualment en lo pati del paláu arquebisbal; les de la *frontera principal de la Sèu*; la de *Sen Martí* en la frontera principal de la sehua parròquia; les de *Sen Vicent Ferrer* y *Sen Vicent de la ròda* en lo pònt del Real; la de la *Palletera* en lo colège del Patriarca y la del *Beato Joan de Ribera* en lo pati del mateix colège; la del *Angel* en la veleta del campanar del Carme, y les de la fajada de la sehua Esglesia, huí parròquia de Senta Creu; les de la frontera de la Esglesia de la Scòla-Pía; les de la fajada de la capella de Sen Domingo; les dels dos *Sen Vicents Ferrer* y *Martre* en lo portal del carrer de son nòm y al present en lo musèu del Carme; la de *Flora* en la plaça de la Congregació; la de *Neptú* en lo jardí de l'Alamera; la del *Tritó* en la Glorieta; la del *rey Cárles III* en la fajada de l'Aduana; la de *Sen Andreu apòstol* en la frontera de la parròquia de son nòm; la de *Senta Ursula* en la fajada del convent de monjes de son nom; la del *Negret* en la placeta del seu nòm; la de *Senta Mònica* en la frontera del seu antich convent, huí parròquia; la del *Venerable Pare Joan Gilabert Jofré* en lo pati d'entrada del Hospital provincial; la del *rey En Jaume I d'Aragó* en lo jardí del Partèrre; la del *filòsof Lluís Vives* en lo claustre de la Universitat lliteraria; les de la fajada del Asil de Campo en lo carrer de la Corona; la de Esculapi, en la fajada recaent al claustre de Medicina del Hospital provincial y abans general, la del *pintor Ribera, el Espanyolet*, en lo jardí de la plaça de Sen Francés, huí de Castelar; y la del *marqués de Campo* en los solars de Sen Francés, actualment jardí del Parch. Y com casi totes elles tenen son mèrit artístich, mos ha pasat pel cap inclòureles así com una pròva més del nòstre amor y patriotisme á les còses de la terreta, cantantlos com á punt final esta quarteta:

Les estátues de Valencia,
aumenten la sehua fama

de illustrada y artística,
per dins y fòra d' Espanya.

Y además de relligiosa, á pesar dels molts elements estranys que s' han apoderat d' ella y la desacrediten en tots los sentits, encara que 'ls elements d' orde van imposantse y tornantli el sell primitiu.

Estiba (lo que hia en l') es peix,

que lo demás es peixquera. Així acaba este refrany popular, molt usát en la marina y les montanyes d' Alcòy, y també en la Ribera y en l' hòrta de Valencia, substituint el nòm de *estiba* pel de *banasta* ó *còve*, que ve á ser igual; pues de totes maneres resulta veritat que lo peixcát es peix y lo que s' ha de peixcar, encara es peixquera. Y com el tal refrany es además una dotoria ó dotoreria, com vullguen vostés, molt pròpia y corrent entre 'ls que la tiren de dòctes, per això nosatros l' ham copiada en este llibrèt, que li ve com anell en dit, cantantli ara la cansó que li diu:

Lo que hia en l' estiba es peix,
que lo demás es peixquera,
com sòlen dir els dotors
que peixquen en l' Albufera.

O en cuansevòl atre punt, pues eixa gent lo mateix peixca en aigua qu' en sech; la qüestió es dotorejar pegue ahon pegue.

Estiuet (l') de Sen Martí

Es molt sabút y conegút de tots en la nòstra regió eixe curtet estiu, que ve á durar uns huit dies y escomença uns anys un jorn ó dos ans de la festa del Sant ó dempres d' ella, segons ve de baixa ó alta la temperatura; pero de totes maneres es notát ahon sevòl, per lo apacible y grat qu' es presenta. Y com vullga qu' es un fet que no falla nengun any, per lo curiós li ham donát cabuda nosatros en este llòch, entonantli per final la consabuda cansó:

L' estiuet de Sen Martí
ve tan á temps y es tan grat,
que tots el reben á gust
y ahon sevòl es celebrát.

Y això pròva que funs els sants influixen pera favorir á tots els habitants del mon, per més que molts d' estos no vullguen regoneixer ni agraixquen tals favors.

Estoreta (una) vella pa la falla de Sen Jusèp, tío Pèp

Es una costúm típica y molt valenciana, la d' anar els gichs cridant per los carrers de la capital, un parell de semanas abans de la festa del Sant Patriarca, y dient: *Una estoreta vella pa la falla de Sen Jusèp, tío Pèp*. Y per això els *Peps* y els que no son, tots contribuixen y fan lo que pòden pera conservar-la més lluida de cad' any, com á entusiastes que son per eixes còses de la *tèrra*. Nosatros els alabém el gust, y en pròva d' això fem menció de la tal costúm en estes fulles, arrematant les pòques ralles que li ham tirát en la quarteta que ve á continuació:

Una estora vella demanen els gichs
pera la falla de Sen Jusèp;
¿quí será tan tacany que la negue
tinga ó no tinga el nòm de Pèp?

Pues com no siga algun foraster ó estrany d' eixos que no tenen tan sòls amor á la camisa que pòrten damunt, no 's fácil que susuixca en Valencia.

Estornuda (cada ú) com Deu li ajuda

O com pòt, qu' es lo mateix, pues si Deu no mos donara fòrces pera poder estornudar be, en un estornut mos quedariem ofegats y ya habíem acabát en los torrons pera sempre; pero este modisme ó refrá te un atra ascepció y es, que cadascú fa les còses conforme sab ó pòt y vòl, perque ademés de que tots no tenen els mateixos alcansos, ni hia alguns tan caprijosos, que basta que uns ho fassen com deu ferse, pera qu' élls ho fassen al revés.

De mòdo que cada ú fa lo que vòl de la sehua veu, si es que la veu no fa d'èll lo qu'ella vòl, com sosuix á la major part de hòmens y dònes. Deixemo, pues, per los gastos, y cada ú que s'apanye com puga o vullga, mentres que nosatros li cantarém el *gòri, gòri* al tal modisme y de pas la cansó de marres:

Cada ú estornuda, diuen,
com Deu li ajuda;
uns pensant en la sega
y jo en la batuda.

Pues cada ú es duenyo de pensar en lo que més li convinga, con tal de que no falte al Nòstre Senyor.

Estudi (l') dels llauradors de Valencia

Eixe nòm donen els tals llauradors al quarto ahon dòrmen, qu' es ademés pera élls el llòch en que maduren les sehues idees y pensaments en companyia de les mullers, y per això discurreixen y saben tant, especialment elles, qu'en quant á espavilades, discretes, garboses, aseades, curioses y ben paregudes es pinten á sòles, com solém dir. Per totes eixes bones qualitats y sobre tot relligioses en quant cab, ham volgút nosatros presentar á élls y á elles com á modèlos en estes lligendes, dirigint-los la cansó antiga que diu:

Valenciana fon ma mare
y mon pare valenciá,
la gica que jo festeje
valencianeta será.

Pues la patria gica may es deu olvidar, encara que alguns paisans l'olviden á ú, perque la casa ahon naixquérem te gravada la nòstra imatge dins d'ella y no's pòt borrar.

Fals (ser més) que l'ànima de Judes

Que equival á ser fals del tot, pues referintse com se referix eixe modisme al desgraciát apòstol de Jesucrist, el traïdor Judes, no cab ya més ingràtitut y falsetat en

un hòme, que la que cometé éll en lo seu mestre, ventlo per trenta monedes al seus enemichs; en tot y en aixó, si Judes s'havera reconegút y li havera demanát perdó, Jesucrist, tot entranyes de caritat, de segur que l'havera perdonát, com perdoná á Sen Pere dempues de les tres negacions, y el miserable no s'havera condenát ni estaria patint en l'infèrn. No imitém, pues, als falsaris y traidors, que casi tots tenen mal fí; y ya que ham posát el tal modisme en estes planes, cantemli per remát esta cansó:

Ser més fals, diém á lo millor,
que l'ánima del traidor Judes;
y es presta este cas més á plorar
que no á gastar bromes y bulles.

Perque el que de veres ó de jança les gasta, no trata cérts asunts y còses en la mesura y respècte que'ls hòmens prudents y de cajaça acostumen tratarlos.

Fam (enganyar ú á la)

Com tots sabém, es pòt enganyar de moltes maneres: cantant, reçant, dormint, ballant, treballant, bevent aygua, ví ó algun atra beguda; pero per això ella no's contenta ni s'aplaca si no menja prou el que la patix, lo mateix qu'el que te sòn, si no dòrm també prou de una. Voler enganyar al còs quant patix de alguna còsa es ferlo patir més encara, y lo millor es donarli lo que li manca y *sansacabó*. Y per eixa rahó posém así este modisme, á fí de qu'el tinguen present els interesats, cantantli nosatros esta cansó:

Enganyar la fam no's pòt
més que saciantla menjant,
no donantli embusterías
que van arrere y no avant.

Pues en totes les còses lo més segur es anar al grá y no á la palla, qu'ésta no fa bòn ventrell ni engordix tan sixquera á les cavallerías. Enténgueno be.

Fam (la) no te lley

Ni pòt tíndrela, perqu' es filla de la necessitat absoluta, que no te espera ni retrás; y per això el famolench pòt pendre lo precís y justet pera no morir-se de fam, en cas de extrema necessitat qu' ho demane y no liu donen. En bona moral eixe cas está previst y admitit, y en tot y en això, á ú que 'l pillen furtant un raím, per eixèmple, el tanquen en la presó per lladre, porque la lley humana no distingui si el que l' ha furtat hua fet per necessitat ó per vici. Y com eixe modisme ya no te més llanços, acabarem estes ralles en la copla de costúm:

La fam no te lley, diém,
y es una gran veritat;
pero alguns mòren de fam
per falta de caritat.

Apiademse, pues, del pòbre famolench, y no presenciarem la trista escena de vore morir á ú de pura necessitat.

Fam (més) qu' un mestre d' escòla

Este ha segút sempre el refrá popular y corrent en los nòstres pòbles respècte als mestres de primeres lletres, tenintlos tots llástima y compasió al vórelos patir de necessitat, per estar pòch y mal retribuít, unes vòltes p' els ajuntaments y atres p' el govèrn; pero actualment no pòden queixarse dende que s' els h' aumentát la dotació y còbren relligiosament els primers díes de cada mes la sehua paga. De mòdo qu' els mestres y les mestres están huí 'n dia d' enhòra bona, de lo que nosatros mos alegrém moltíssim. Y en pròva d' això els ham tirát este párrafo y la copla que seguix:

Més fam qu' un mestre d' escòla
diém abans nosatros y tots,
páres y fills, gèndres y nòres,
cunyáts y cunyades, aueles y nebots.

En una paraula, tot lo mon, porque tots en general sentíem qu' els pòbres mestres foren tan pòch atesos y considerats.

Faves (entendre) per llanternes

Ó una còsa per atra, qu' es precisament lo que susuix als sorts, que tot ho entenen al revés; y d' ahí eixe modisme ó dijo popular y conegút en les montanyes d' Alcòy, que s' els dirigix als que patisen de sordera, y á quins ham volgút nosatros tirar estes ralles y ara cantarem la copla qu' els correspon:

Entendre faves per llanternes
es própi d' els qu' están sorts,
que com no senten les còses
les comprenen de rebot.

Ó al endergue, qu' es lo mateix, que vòl dir contestar á burro barra lo que s' els antoixa ó pòden guipar.

Femellám (el) ó femenisme

Es tan gran el número de les dònes que hia huí 'n dia, que molt be podém aplicarlos eixe sobrenòm, lo mateix qu' una mare els día á la catèrva de giques que tenia; y com son tantes en lo mon y ya no caben en los convents, pareix que vullguen manar dels hòmens, y no contentantse en ser directores de colègis y mestres de costura, aspiren á diputades, senadores y ministreses, com está susuint en Inglaterra y en los Estats Units d' América. De mòdo que al pas que van les còses, no sería estrany qu' al últim conseguiren lo qu' elles desitgen. Per si acás arriba á vènit eixe dia, nosatros ham pres nòta así dels tals desitjs y pretencions y volém cantar esta cansó:

El femellám ó femenisme
crida l' atenció y s' imposa;
tinguen els govèrns cordura
qu' es més que seria la còsa.

Y en llòch de dividir-se y subdividir-se en partits que esplòten a les nacions, que manen en prudencia, moralitat y justicia.

Fer ú sos fets

Es igual que *buydar el cendrer, fer de la bú, amagar les espardenyas, fer de còs, desocupar el ventre y c...*; lo que es qu' els valencians, com vehuen qu' es una faena tan precisa y tan pròpia de tots, com á que ningú la pòt fer per un atre, s' han congraciát en donarli molts nòms, que ben mirát s' els mereix. Y d' ahí ha resultat el modisme dalt apuntát, sòls popular y conegút de tots nosatros, encara que tot lo mon coneix la operació y la bateja á sa manera, tant entre cristians com entre 'ls que no son. Pera que, pues, no mos empudegue els nasos la sehua mala olor, acabém de presa y corrent estes ralles y cantemli de repent la cansó convenguda:

Fer sos fets á c... dihuen
en lo reyne de Valencia;
y ben pensat, el modisme,
te entre tots la preferència.

Pues resulta el més apropiát pera disimular el fet que dona tants ascos y escaramells á les persones delicaes y fines, per més que casi tots los dies els repetixen.

Ferrer (en casa del) gabinet de fusta

Així sòl sosuir en les cases dels oficials de totes classes, en les que per descuyt y perea no tenen les alaixes, mòbles y trastos pròpis del ofici pera el servici de casa, per la gola que tenen regularment de tocar fèrro de tot lo qu' els parroquians van a comprarlos. D' ahí el modisme ó refrany que copiém al principi, qu' es popular y sabut en tots los pòbles del nòstre antich reyne, encara que 'l dihuen en castellá, y el que nosatros traduím en la llengua de la terra, cantantli la cansó que li acomòda:

En casa del ferrer, diém
qu' els gabinets son de fusta,
pa qu' el contrast jòque més,
sobre tot en gent adusta.

Que generalment es la que nòta y critica més, donant sempre enseguida les faltes y bònes.

Fèrrocarril (el)

Entre 'ls grans invents modèrns, el fèrrocarril es pòt dir qu' es el més asombrós, important y progresiu de tots, pues á éll debém la desaparició de les distancies que separen uns pòbles dels atres, la facilitat de comunicarnos d' un cap al atre del mon y el gust, que no te comparació, en tratarnos tots com si fòrem una sòla familia; el telégraf, teléfon y demés invencions, com el bafor, sinematograf y atres, sobre ser també prodigioses, no son considerades sino com aplicacions de la electricitat que huí mos fa volar per mitj del aereoplá y tal vòlta demá mos farà assistir á infinitat d' espectacles maravellosos y desconeguts, com quizá siga el darrer la fí del mon, que segons les senyes no deu tardar ya molt. Y com vullga qu' el fèrrocarril es ya universal y tots tením part en éll, nosatros ham volgut parlar d' éll en este punt, dedicantli la cansó que corre del seus amos en la Marina:

Eixos del fèrrocarril
han comprát una romana,
pera pesar els dinés
que guanyen en la semana.

Atres dihuen que *ròben*, mes creém que lo que no 's pòt provar manco es pòt dir, y per això suprimím eixa paraula bojornosa é injuriosa.

Fes lo que yo et dich, y no fases lo que yo fas

Aixina ho dihuen eixos hòmens soberchs que crehuen que tòquen un dit en lo cèl de bòns qu' es fan á sí mateixos, quant son uns verdaders hipócrites, ó uns sepulcres blanquejats per fòra y per dins plens de cuchs y corrupció, com día Jesucrist dels escribes y farisèus. Eixa clase de persones, que abunden més de lo que pareix, saben ocultar les maldats é injusticies que cometen y publiquen les pòques òbres bones que fan, no més pera qu' els alaben y els tinguen per bòns, pero guardemse d' élls y no 'ls cregám, que mos enganyarán com á ginos

y mos llançarán á pèdre. Tal ha segút l' objècte de posar así á la vergonya als tals modèrns farisèus, á quins cantarem ara la sigüent cansó:

Germá, fes lo que yo et dich
y no fases lo que yo fas,
sinós serém mals els dos
y á mi 'm desacreditarás.

Lo qual vòl dir que tenen més pòr als hòmens que á Deu y fugen de pèdre la capa de sants que pòrten, com si pogueren fugir de les mans del Nòstre Senyor qu' els ha de juçgar lo mateix que á tots.

Festes (les) de carrer

Abans casi tots els carrers de les ciutats y dels pòbles del nòstre reyne estaven dedicats á un sant, y d' ahí les festes que 's feen tant relligioses com profanes cad' any en tots élls; pero la revolució de 1869 al manar retirar els retaules ó quadros de imágens que havien en les fronteres de algunes cases, matá les festes de carrer y de pas la devoció als sants titulars que tenien moltes families piadoses. Així han pasat més de 30 anys, perdentse en la capital fons la memòria de totes elles, llevat de la del carrer de la Tapinería que seguix celebrant en la Esglesia de Senta Catalina la festa del milacre del *Mocaoret* á Sen Vicent Ferrer, y la del *Sant Bult* en lo carrer del mateix nóm. Mes el caràcter bullanguer y festiu dels valencians no pòt pasar sense festes, y fa uns quants anys les va celebrant de nòu en alguns carrers, encara que del tot profanes, pues se reduixen á dos ó tres nits de fer revel-la ó serenata una banda, omplintse el carrer de gent jove, que arma una gran confusió de crits, bulles, balls y una traca final. Estes son les festes de carrer huí 'n dia, y á fí de que tots tinguen noticia d' elles, ham tirát nosatros estes pòques ralles, les quals tanquém en la seguidilla que diu:

Les festes de carrer
eren abans relligioses,
obsequiant al Sant primer
y dempues á les persones.

Pues feen un altar al Sant, un entaulat pera la música, adornaven de florero tot lo carrer y solien durar 3 ó 4 dies.

Feudalisme (el) y els senyors feudals

El feudalisme vingué al desmembrarse del tot l' Impèri romá y formarse en Europa els diferents giquets Estats que s' el repartiren; com els bárbaros del Nort que l' arrasaren y el destruiren, constituiren reys als seus quefes, y éstos eren tan fluixos y débils al principi, no tingueren més remey que repartir entre 'ls generals més distinguits gran part de cada reyne, pera qu' estos reyets els ajudaren en cas de guèrra en atres Estats; d' ahí els virreynats, principats, condats, viçcondats, ducats, marquesats, baroníes y senyoríes que tan de poderiu alcançaren dasta rebelarse contra el rey, y moltes vòltes ferse la guèrra ells entre 'lls. Huí 'n dia no queda ya més qu' el nòm honorífich de tots aquells estats senyorials, conservantlos alguns privilegis, com el patronat sobre les parròquies dels respectius distrits antichs. Pero es tal la set que te l' hòme de figurar, que dasta hia qui paga un dret al Govern per adquirir eixos títuls honorífichs. Per la importancia, pues, que tingueren els senyors feudals y la curiositat que el pòble ignorant te de sabero, s' ham permetit nosatros posar estes quantes línies, 'per si ve un dia que desapareix la sehua memòria, cantant per remat la consabuda cansò:

El feudalisme en Euròpa
tocá de mal y de be;
pero com era cristiá
á la Esglesia engrandeixqué.

Díguenho les suntuoses catedrals gòtiques qu' encara s' admiren en casi totes les ciutats del continent y les moltes Esglesies qu' en sos Estats alçaren de pèu y embelliren els senyors feudals.

Fí (la) del mon

Segons les traces y els senyals de huí 'n dia, no deu tardar a vindre eixe gran aconteiximent, deixant a un

costat, per supòst, la voluntat del Pare Etern, únich que sab el dia y hòra en que aplegará, com digué Jesucrist als apòstols quant liu preguntaren. Mes juçgant nosatros de teulaes en avall y vist el estat present de la societat, o siga de les sehues costums tan depravaes e immorals, la set de enriqueirse tots pera poder figurar, gojar, divertir-se, menjar be y vestir millor, sense aplicar-se a treballar, y mirant el treball com una còsa bojor-nosa y denigrant pera la dignitat del hòme, en llòch de una ocupació honesta y profitosa imposada per Deu en pena del pecat del Paraís terrenal, a fí de evitar la ociositat y refrenar els vicis y les passions. Vist tot asò y ademés el canvi, en part, de les estacions del any, en que fa fret quant devía fer calor y al revés, les grans catástrofes que casi a diari susuixen per mar, per tèrra y dasta pels ayres, ocasionant moltíssimes víctimes, desgracies y pèrdues materials enormes; còses totes extraordinaries y rares a més no poder, y sobre tot, eixa apostasia general de les nacions y més encara eixa guèrra obèrta del masonisme y judaisme contra la Esglesia catòlica, ¿quí no dirá que son símptomes de que estém en ple reynát del anticrist, o al principi del fí, com aseguren els hòmes pensadors, això sense contar l' actual guèrra europea, que tants estragos fa, tantes víctimes sacrifica y tants millions costará? Per això, pues, que nosatros també som del mateix pareixer, volém que conste en estes planes, dedicant á eixe asunt la copla que ve:

Que la fí del mon s' acòsta
ho pròva l' estat present,
l' apostasia y la guèrra
que á Deu li fa la gent.

Aixina opinen molts, per més que no pugám assegurar quant serà, porque 's un secret que Deu s' ha reservat y sòls Ell sab quant serà. Per lo que puga vindre estigám preparats y sigám bons.

Finestra (no haver vist may c... en)

Es referix este refrá popular, usát en los pòbles de les montanyes d' Alcòy, als que pareix que tot els vinga de nou y ho estranyen, dotorejanto á més no poder, fent

moltes preguntes en grans figures y menèus, y pegant grans bracilláes, com si estigueren simples ó abováts y no 'n haveren vist may de més gròses. Eixa clase de persones abunda pròu en tots los pòbles giquets, especialment entre les dònes, pero no perque pasen per verdaeres boves ó asimpláes, sinós perque fan eixe paper, y son lo que solém dirlos *sorritontos* ó *sorritontes*. Y com ya no dona més de sí el tal refrá, acabém así estes ralles y apliquém la copla consabuda:

No vore c... en finestra
es pròpi del que no mira,
pues el que alça els ulls al Cèl
sempre veu algo ó atisba.

Ó siga, de nit les estrèles, si no está núvol, y de dia el sól si está clar ó ras. ¿Están vostes en lo conte?

Fòch (el)

Es ú dels quatre elements creats per Deu pera servici del hòme y dasta del animals, pues en l'ivèrn mos calfa y en tot temps còu el menjar; pero devém lliurar-mos d' éll quant se desbarata y pren masa còs, com so-suix en les cremes ó incèndis, en qual cas dona pòr y es molt perillós acostarse á éll. Per la utilitat, pues, que mos repòrta li ham volgút tirar estes ralles y dedicarli el antich modisme tan popular dasta entre 'ls castellans que díu:

Media vida es la candela,
pan y vino la otra media.
El qual, traduít al valenciá, vòl dir:
El fòch es mitja vida,
el pá y el ví l' atra mitja.

Qu' es lo que digué un amich aterit de fret, después d' haverse calfát, y lo que li contestá l' atre después de ben sopát. De mòdo que si aquéll estigué oportú, éste encara li guanyá.

Fòch de canyes, fòch de banyes

Cèrtament qu' es així, pues una còsa tan frágil com es la canya, encara que s' en ajunten un garbò d' elles pera

fer una fogata ó falla, que diuen en Valencia, no s' arribará á calfar el qu' estiga gelat per la pòca consistència qu' elles tenen. De ahí el modisme que s' els aplica, tan popular en la comarca d' Alcòy, al que nosatros li ham tirat les presents ralles y la cansò sigüent d' ordenança:

Fòch de canyes, fòch de banyes,
dien abans els nòstres vells,
perque com dura tan pòch
no soflama ni els cabells.

Qu' es lo únich que pòt fer al que s' acòsta masa á éll, de mòdo que *ni pincha ni corta*, com diuen els castellans.

Folies (les) y els romanços

Les primeres son coples en valenciá a mòdo de seguidilles, que se canten y ballen encara molt á presa en les montanyes d' Alcòy, y els segons son relacions novelesques de sosuits y personajes llegendaris, en pròsa ó vers. Uns y atres estaven abans molt en bòga, pero huí 'n dia han decaigút casi del tot, y sòlaments el pòble pòch ilustrat es el qu' els llitj. Com un recòrt, pues, de lo que foren els indiquém en este llòch y els dediquém la sigüent cansò antiga:

En folies y romanços,
senyores, jo 'n sé un cabas;
çafanòries com la cuixa,
gírivies com lo bras.

En la qual es veu el pòch trellat y la ninguna sustancia que tenen els relaixos y les lligendes que tant de gust li donen al pòble indòcte, especialment a les dònnes y més jòvens.

Força (á la) no hia resistència

Segons y conforme; si la fòrça es major, no 's pòt resistir, pero si es menor, creém que sí; mes com la fòrça sempre s' enten qu' es major que la resistència, en este

sentit no 's pot resistir, y per lo tant no hia resistència pera ella. Asò es clar com l'aygua y no admet discussió de ninguna classe; y siguent així, ya no cal mallar més sobre el present modisme, al que per eixir pronte del pas li aplicarem la cansó d'ordenança:

A la fòrça diém tots
que no hia may resistència;
mes el qu' es toscó y s' empenya,
te que portaro a l' Audiència.

Ahon els senyors curials, que no busquen més qu' als que tenen gust de topetar en pedra, els donen per la corrent, pelantlos y repelantlos del tot furs que s' els deixen aixerretats ó com el gall de Moron, sense plomes y caquejant.

Fòrça (á la) va 'l mòro á Misa

Este modisme, tan popular en lo nòstre reyne, ve segurament del temps dels morischs, els quals encara que s' havien batejat, sòlaments anaven á Misa la major part d' élls quant no podien escusarse, lo mateix que fehen en totes les pràctiques relligioses de la Esglesia catòlica, que per això el rey Felip II y el patriarca, virrey y arquebisbe de Valencia el Beato En Joan de Ribera els espulsaren d' así, en vista dels escandalls y profanacions que á diari cometien contra la nòstra relligió. Y clar es que venintlos als dits cristians nòus tan á repél el anar á Misa, es pòt dir que anaven á ouirla a la fòrça, qu' es lo que supòn el tal modisme, al que ham tirat estes ralles y arrematém en la cansó que díu:

A la fòrça dihuen va
el mòro á Misa,
y per això se gita
dalt la pallica.

Y així dormía y no 'l denunciaven a la justícia ni tampòch el castigaven. ¿Están vostes en lo conte? Ya eren bons truans.

Fundador (el) del Hospital de Valencia

Fon el valenciá, Venerable frare Joan Gilabèrt Jofré, mercedari, naixcút en l' any 1350, siguent son pare abogad de gran reputació, y sa casa situada en l' actual peixcateria. Desde gich frequentava els Sacraments, dedicantse á la oració y siguent molt estudiós y obedient á sos pares. Per consell del confesor cursá en Llèyda el dret canónich y es graduá de llicenciát, fent allí amistat en son paisá y parent Sen Vicènt Ferrer, y als 18 anys torná á sa patria y prengué l' hábit de la Mercet en lo convent del Puig. Ordenát de sacerdot, es dedicá á la predicació, aplegant á ser el més celós predicador del seu sigle. A pesar de sa humildat, tingué que acceptar les encomandes de Montblanch, Barcelona y Llèyda, en quals punts predicá ab molt frut, pasant dos vòltes al Africa y despues á Granada com á redentor de cautius. Atres oficis y comisions importants desempenyá en la Orde, dasta que desijant retirarse al seu convent del Puig, obtingué llicència del General, siguent treslladát á la encomanda de Valencia, á instancies del bisbe En Huch de Bagués, y á son cèl deu la ciutat la fundació del Hospital general, huí provincial, y la de la Confrería dels Ignocents y Desmamparats. Incansable en la predicació, de cada dia creixía son cèl pera guanyar ánimes á Jesucrist, y dolentse de vore tans mòros y judèus en Espanya, s' uní á Sen Vicènt Ferrer, anantsen els dos á Italia, ahon estigueren predicant furs que tornant á Espanya, predicaren en Castella, Murcia, Oriòla y atres punts, convertint á moltíssims mòros y judèus. Predicant els dos en Salamanca en la sinagoga dels judèus, baixá sobre 'lls una porció de creus, y al vore este prodigi, demanaren y reberen molts el batisme. Finalment, despues de despedirse en Borgonya de Fransa de Sen Vicènt, qui li digué qu' era voluntat de Deu que anara á morir al seu convent, al aplegar á la vista del Puig tocaren les campanes per si sòles, espirant als pèus del Comanador en la mateixa Esglesia, dempues de saludar al Santíssim Sacrament y de adorar á la image de la Mare de Deu, en l' any 1417 y 67 de sa edat. Asistí á ses exèquies el bisbe, y son cadavre esposát 12 dies á la devoció de la multitud

de fiels, s' encontrá incorrupte y sansér en 1585, y lo mateix está huí en l' almari de les rellíquies de la sagristía, ahon fon depositát. Els valencians agraits á sa memòria li dedicaren anys arrere la estatua que s' alça en lo pati del Hospital, per més senyes de pòch gust artístich y manco inspiració. Y en atenció á les virtuts é importancia relligiosa com patriòtica d' este Venerable, ham cregút nosatros oportú dedicarli les presents línies biográfiques en la copla que les acompanya:

El que fundá l' Hospital
mereix nòstres simpatíes,
pues fon un bòn patriòt,
lo que no hia en nòstres dies.

Y eixa clase de hòmens manquen huí'n dia, en que abunda tant l' orgúll, presunció y vanitat. Tot lo contrari de lo que tenia el Venerable Jofré.

Galimatíes (els)

No teníem prou en los molts nòms francesos que venen á embrutar y corrompre la elegant y bonica llengua espanyola, més completa que totes les d' Europa, y sòls mancava qu' els inglesos, italians, alemans y rusos vingueren per mitj dels nòstres periòdichs á acabar de desprestigiaria, donant á entendre que no tenen els espanyòls veus pròpies pera expresar cèrtes còses é idees, per modèrnes que siguen, quant es la nòstra llengua oficial la més rica qu' es coneix; de mòdo que per culpa d' els nòstres periodistes, no sabém els suscritors el significat de moltes veus estranyes que còpien. Creém, pues, qu' els periodistes, cas de posar dites veus estrangeres, devíen posar també la correspondència castellana y sabriem tots el significat d' elles; de lo contrari els lectors se quedém á fosques. Y dit asò, acabém este punt en la copla de costúm:

Els galimatíes
en llengua estranya,
no deuen consentirse,
y prohibirse
en tota Espanya.

Perque això de escriure en castellá meçclant paraules en gringo que no s' entenen, no hu fan més qu' els tontos dels espanyòls, y ningú més.

Gallòfa (la) dels capellans

Es pròpiament el calendari ó almanách del Clero, que ordena diariament el ofici diví, la celebració de la Misa y demés cerimonies y funcions de la Esglesia catòlica. Abans de la última reforma decretada per la Sagrada Congregació de Ritos, aprovada per lo Papa Píu X, cada Diòcesis tenia la sehua Gallòfa especial, pero huí 'n dia hia uniformitat en lo rito occidental, inclús les diferents Ordens relligioses. Per lo demés, ignorém l' orige del nòm *Gallòfa*, lo mateix qu' el de *gallofiste* ó arreglador d' ella, y pera que servixca de curiositat als seglars ó particulars que ignòren estes còses, referím así el nòm valenciá del tal directori, cantantli pera postres esta cansó:

Es raro el nòm de *gallòfa*
tal qual la Esglesia l' aplica,
y més quant diém nosatros
gallòfa á un gich ó una gica.

Pues en eixe cas li volém dir *fals*, *fallanca*, que aprofita pera pòch y qu' es un ruinos ó ruinosa, lo qual es diferent del primer sentit.

Ganado de molts, el llop s' el menja

Es un verdader axioma molt usat entre pastors, ganaders y llauradors, el qual indica que quant sont molts els amos ó duenyos d' una còsa, més mal atesa y mal cuydada está, pel pòch interés que tenen d' ella, y al últim es llança á pèdre y s' arremata, igual qu' el ganado qu' es de molts, á pòch á pòch s' el va menjant el llop. Y com el tal axioma ya no te més llanços, farém así punt y li dedicarém esta cansó:

Ganado de molts, ya 's sab
que va menjantselo el llop,
pues com tenen pòch cuydado
l' animal fa el seu Agost.

Y qui diu de ganado, diu també de terres, cases y atres còses, perque en haver molts amos, ningú s'en ansia de posar cuidado d'elles, y al remát es pèrden.

Gat maulador (el), ruin caçador

Com á qu' es veritat, pues está ben vist qu' el gat que te eixa taca, además de comodí y mal trevallador, es també molt fartó, dormidor y golós en quant cab, y sempre el vorás anant per casa olent de nas, atisbant pera atrapar alguna golosía, gitantse en les millors cadires, buscant els llits més mòlls pera pendre la sesta, els carasols en l'ivèrn y els puestos més fresquets en l'estíu, dormint tota la nit y deixant que les rates campen ahon sevòl per son respecte, sense olvidar el estrago que fa esmolantse les ungles en los asientos de les cadires, y á tot asò sempre que algú de casa menja, li fa una potra y no 'l deixa viure sense dixarse may el *mèu, mèu* que fa aborrrir á tots. Este es el gat maulador, al que nosatres ham tengút la humorada de retratarlo en estos curts y mal tirats reglons y la seguidilleta de costúm:

Gat en guants
no caça rates,
mes atisba y es cala
còses més altes.

Com son les botifarres penjades de les canyes, les julles torrantse al fòch en les graelles y els quartos de gallina de dins dels almaris si es descuyden les ames y criades.

Gent jove, pá blanet ó mollet

Es díu al revés el present refrany popular en tot el nòstre reyne, pera qu' es veja la pòca confiança qu' es pòt posar en la juventut, majorment si está masa ben tractada ó mimada dels páres, qu' es lo que supòn el tal refrany, en llòch de guardar pera els vells totes les atencions, miraments y bòn tracte qu' es mereixen. Y com este punt ya no dona més de sí, li donarém nosatros la

palla com els gichs li la donen al tavá á fí de que vòle y muyga pronte, entonantli en llòch del *gòri, gòri*, la cansó de costúm:

Gent jove, pá blanet ó mollet,
diuen els ahuelos sense riures,
notant dels seus fills y nets
les costúms tan lliures.

Pues está ben vist que de cada dia va la jovenalla tenin manco respècte y mirament á les persones de edat, á causa de la masa llibertat que reyna y de les males ensenyances que cundixen.

Geperút (ningun) coneix la sehua gepa

Y es perque no se la veu, pues si se la vera, de segur que se la coneixeria y per això que veu la dels atres, la coneix en seguideta. Este refrá tan conegút com es en tots los nòstres pòbles, n' obstant ni es fa vell, ni pòrta traça d' acabarse per ara, pues de cada dia corre més y es més nomenát á proporció que van aumentan les persones y van fentse més geperudes. Pero en quant á coneixer cadascú la sehua, estém encara molt atrasats, y debades cada dia se inventen nòves máquines pera tot, que pera vòres la pròpia gepa no n' ix tan sixquera una, pròva de que ningú te interés en vores la sehua y moltísim en vore la dels atres. No mos calfém, pues, la mollera en una còsa que tots fugen d' aclarirla, y ya que ham incluit así el tal refrá, acabém entonantli la cansó que li pertòca:

Díu que ningun geperút
es coneix la sehua gepa:
¿Pues còm la te de coneixer
si la te damunt la esquena?

Atra còsa sería si la tinguera davant del pit, pero en eixe cas ya no pintaría res este refrá, lo que sería una llástima. ¿De veres? Com si menjáres peres, que dihuen els gichs.

Gibraltar (ferli pasar á ú l' estret de)

Apurarlo molt, ferlo patir bona cosa, tractarlo malament sense nengun motiu. Totes estes y atres expresions se pòden aplicar al present modisme tan popular y usat p' els nostres páres y ahuelos en la comarca d' Alcòy si volém enténdrel en son verdader sentit. Y com es espresiu, caràcterístich y curiós, ham volgút nosatros recordarlo en este llibre, com á pròpi d' éll, afegintli la cansó de tanda:

Ferli pasar á ú l' estret de Gibraltar
es com voler casi ofegar-lo,
y eixe castich en atre temps
no convenia á nengú donarlo.

Pues si sempre ha segut y es perillos pasar el dit estret, cent anys arrere devia sero moltísim més que ara dende qu' els bafors s' han perfeccionát tant.

Gòrga, París y Roma

Son tres mòts que á no parar tenen en boca els gorguers ó naturals de la vila de Gòrga, infatuáts encara huí de sos antichs pergamins, que consistien en tindre alcalde corregidor ó major, qual jurisdicció en lo civil y criminal s' estenia á Millena y al sis poblets del vall de Ceta, Balones, Benimasòt, Quatretondeta, Fageca, Tollos y Famorca, á quins ells els dién en guasa les seues provincies. Y això pròva lo fanfarrons que han segut y encara els dura, á pesar de la decadència en que s' entren en tots los sentits. Y com se vullga qu' eixe caràcter y sobre tot els grans fums que sempre han tengút, uo 'ls pòden oblidar, nosatros els refresquém la memòria del pasat en estes ralles á fí de que s' aconòrten, además de la seguidilla qu' es mereixen:

Gòrga, París y Roma;
ipos no dich res,
si pixen alt els nenes!
En un pòch més,
fan de Gòrga la cort
per un pavés.

Ah, y lo que més jòca es qu' están tan persuadits de la gran importancia del seu villòri, qu' encara se congratien de diro. ¡Si serán goletes!

Gos (el) del camí de Benifato

Se conta en este poblet de la vall de Guadalest, que havent anat un vicari novato á dir Misa cèrt matí del ivèrn, al estar á les afòres de Confrides l' ixqué d' un corral de ganado un gos lladrant molt enfurit, volentlo mosegar; y com no duya res pera poder defensarse d' aquell animal, s' acajà á plegar una pedra pera tirárlila, pero per més que feu, non pogué agarrar nenguna, de agarrades qu' estaven totes á tèrra per la gran gelá que había caygút aquella nit pasada. Inútil es dir que aquell bòn senyor va pendre gran susto, per més qu' el gos al vórelo acajarse s' entorná cap al corral sense mosegarlo, y en pròva d' això, va exclamar al vóres ya fòra de perill en la sigüent seguidilla, que dende llavons ha retratat aquell terreno, donant orige á esta anècdota:

Benifato y Confrides
tèrra de lladres;
els gosos sòlts
y les pedres lligades.

Y en efècte que 's jusca dita exclamació y es molta veritat, pues aquell terrenó es molt aspre, trencat y gelát en l' ivèrn á més no poder.

Gotera... (qui no apanya la)

te que apanyar la casa sansera. Vate así una de les còses més cèrtes y segures que hian en lo mon, com á qu' están al alcans de tots; pues es còsa ya sabuda qu' el que 's descuyda en acudir á remediar el pòch, á la fòrça te que remediar el molt, á no ser que vullga que li se llance á pèdre del tot la casa, finca ó còsa de que se trata. Per lo demés, este refrany es popular ó comú a les tres provin-cies valencianes, y una vòlta tirades les anterios línies, li cantarém també com als atres la consabuda cansó:

Qui no apanya la gotera,
no més qu' es descuyde un pòch,
fará la casa sansera
segon diu mon tío Ròch.

Aixó, si no vòl que li caiga del tot y li se torne solar
pera qu' els gichs juen á pilòta en éll ó li l' asòlen del tot.

Gracia (més val caure en) que ser graciós

Ya ho crech, com á que no's lo mateix, porque á vegades hia una persona que més desgraciada no pòt ser, y pera nosatros te cèrta còsa que mos jòca y mos es simpática y dasta mos dona gust y mos fa gracia quant parla, canta, plòra, se riu, acamina ó fa quansevòl operació, y en canvi ni ha un atra agraciada que, siga per lo qu' es vullga, mos es antipática y en res de lo que fa mos dona gust, ans al contrari, la mirém en desprèci y dasta li cobrém òdi. ¿Qui basta á esplicar y á donarse conte d' eixes anomalies, per diro així? Ningú; y en tot y en això han existit, existixen y existiran mentres el mon siga mon. Deixém, pues, que ròde la bola, y ya que ham dedicat estes línies á este punt, y no de calsa, cantemli també la cansó de ordenança:

Més val caure en gracia, ú,
que ser graciós, solém dir,
sense atinar eixes còses
en son verdader sentir.

Y es que cada persona, així com te diferents gusts en la boca, te també diferents mòdos de mirar y vore en la vista.

Guitarra (la)

Es l' instrument de còrda més popular, armoniós y simpátich de tots els espanyòls, tant si habiten así com en les Amèriques, pues el espanyòl allí ahon va, com puga, no's deixa la guitarra. Y si asò es diu d' Espanya ¿qué dirém del nòstre antich reyne de Valencia, en el que no hia ningun pòble, per insignificant que siga, que

no tinga tocadors de guitarra que amenicen els saráus y balls honests de fadrins y fadrines en tots los díes de festa? Y còsa particular, debaes s'han introduit en lo nòstre temps les arpes, els pianets y els violins en les ciutats; funs els cegos que donen concèrts á les pòrtes de les botigues, si vòlen reunir gran auditòri, han de tirar ma de la guitarra, citra y mandurria. De mòdo qu'eixe instrument es pòt dir qu'es el privilejat dels valencians, y dempues de nosatros, dels jurros ó aragonesos, que no saben may cantar la *cota* si no es acompanyada de la guitarra. Per això nosatros, entusiastes d'ella, li ham dirigit estes mal traçaes línies y les acabém en la nòstra cansó antiga:

La guitarra está borraja
y qui la tòca també,
y els fadrins que van en ella
no valen un dihuité.

Qu'es la copla que cantaven els nòstres ahnelos, movent pròu çafarranjos les més nits pels carrers, y que huí 'n dia la canten tots sense mòure pols ni remolí, com solém dir. Atres temps, atres costúms.

Hòsos (posar els) de punta

Vòl dir posarse dret, si ú está asentat ó gitat, y estar á punt pera treballar cadascú en la sehua faena, perque lo contrari es ociositat, y esta senyora es la mare de tots los vicis y la pòrta de la pobrea y misèria. Aném, pues, avant, cavallers y senyores, que así ja estém y no guanyém res parats. Mans á l'òbra y treballar lo qu'es puga, qu'el treball ordenát es salut y no mata á ningú. Així li ho maná Deu al nòstre primer páre Adám, y tots devém obedir-lo, so pena de criar taranyines en lo gargamell. Y dempues de tirarli estes girigòtes al present modisme, pròu corrent en los nòstres pòbles, li cantarém la cansó convenient:

Posar els hòsos de punta
es posarlos drets y rèctes,
pera que no s'encollixquen
quant hia finestres obèrtes.

Perque quant hia claror, es ya de dia, y la persona treballadora deu en seguida acudir al seu treball, que alli está la ganancia y el pá; lo demés es ayre que no ómpli la panja.

Huelges (les) ó parades de faena

Estes es pòt dir qu' están huí 'n dia de mòda, especialment en totes les nacions d' Europa; y se dehuen en primer llòch, al encariment dels articles de primera necessitat que fan la vida molt cara, sobre tot pera els treballadors, que encara treballant seguit, apenes pòden menjar pròu; en segon llòch, als amos ó duenyos de fàbriques y tallers, que enriquits de quatre dies, sòls pensen la majoria dells en gastar y trunfar, explotant tot lo que pòden als treballadors; en terser llòch, al estat actual del mon y al refinament de costúms que fa que tots gasten més de lo que pòden, sense pensar en Deu ni en Santa María, lo mateix els govèrns que 'l pòble, haventse separat de les creencies relligioses y de la única moral que practica la caritat y el sacrifici pera tots, pòbres y richs. Ahí tenen vostés el orige de les huelgues, de la ninguna consideració que tenen els richs als pòbres, del ningun amor d' éstos als richs y del malestar latent que hia entre les dos clases. ¿Quí pòt posar remey á este estat de còses, al conflicte social que s' avina, precursor sense ducte de un cataclisme que sòls Deu pòt evitar? Pues sòls Deu Totpoderós, de qui els ignorants blasfemen, els govèrns apostaten, el mon actual no creu en Ell y els verdaders sabis despues d' haverlo combatit el busquen y l' aclamen. Jesucrist son Fill únich que per tots volgué morir en una creu es l' únich que salva á tots els que seguixen y guarden sa celestial dotrina. Guardemla, pues, nosatros y contribuirm á que també s' acaben les huelgues, qu' es el *desiderátum* nòstre al ocuparnos d' elles en los presents reglons y dirigirlos la consabuda cansó:

Pa perdiguera les huelgues
dels amos y dels criats,
sobre tot dels que dejunen
els dies qu' están parats.

Y lo pijor es qu' el Nòstre Senyor no agraix eixos di-

junis als que les promòuen, que casi sempre son els mal-faeners, viciosos y descreguts.

Huí no 's fía así, demá sí

Este modisme, á mòdo de ròtul, diu que posá cèrt comerciant á la pòrta de la sehua botiga ó establiment, pera donar á entendre qu' éll no fiava á ningú, perque á tots els que anáven á comprarli gèneros al fiat, els contestava que tornaren demá, y eixe demá may venía. Y com á còsa jusca y jocant la recordém en estes fulles, cantantli la cansó de rúbrica:

Huí no 's fía así, germá,
y demá ya mos vorém;
pues el que dona es fa pòbre
y aquell que fía no ven.

Perque vendre una còsa es donarla barata dinés, y el que ven al fiat es donaro barata cansons ó á Deu provirá. De totes maneres tonyina en ceba, que día m' ahuelo.

Ibi (primer es) que Tibi

Segóns p' el camí que s' entre, lo qual queda á disposició del que vaja á eixos pòbles; pero parlant en guasa ó en sentit festiu, primer deurá ser Ibi ó siga el que parla, que Tibi ó aquell á qui es dirigix. Y com es natural qu' en tal sentit s' entenga este modisme tan popular y corrent en tota la provincia d' Alacant, per aixó nosatros li ham donat entrada en este llòch, y pera que no 's queixe li aplicarem una cansó com á tots, qu' es esta:

Primer es Ibi que Tibi,
sòlen dir els socarróns,
traent sempre la més llarga
per ser tots élls molt fartóns.

Pues ya 's sab qu' els que 'n tot vòlen ser els primers, sempre plòren per lo que queda y may es contenten, encara qu' els donaren el mon sancer.

Infant ignorant (l') diu la veritat

Es un refrá popular, escampát per ahon sevòl, y s' aplica als giquets y giquetes de pòchs anys, qu' en la sebua ignocència més que ignorancia, com no tenen encara picardía com els majors, sempre qu' els pregunten una còsa, respònen lo que saben, ó siga la veritat sense posar ni llevar. Vate ahí el per qué nosatros, al vore la sinceritat y sencillés dels tals, ham introduit así el refrá qu' els abòna y els cantém la cansó qu' els perteneix:

L' infant ignorant é ignocent
dú sempre la veritat,
lo que no fan els majors
perque ja s' han despertát.

De mòdo qu' el despertarse casi sempre es pera mal, pues dona á entendre que ya comença á entrar la passió, que tot ho malva y hu afea.

Inquisició (la)

Hia un modisme castellá que díu: *En nombrando la Inquisición, chitón*, y com si en éll vullgueren fermos el bú pera que callém; pero nosatros que s' ham proposát ilustrar en estes lligendes, no per això deixarém de dir tot lo que devém d' eixe antich tribunal. En efècte; molt s' ha parlat y escrit sobre els rigurosos castichs y torments que aplicava la Inquisició als delincuents en matèria de fe y moral, denunciats a eixé tribunal; mes generalment son exageracions, mentires y calumnies, propalades p' els mòros, judèus, protestants y demás contraris d' éll, contra les quals els mateixos denunciats y condenats á sufrirlos protestaren al vore la benignitat en que tractaven á tots, com Senta Teresa de Jesús y molts atres, que á pesar de ser bons els requirien y obligaven á compareixer en dit tribunal, á fí de aclarir y posar en net dasta una simple sospeja. Lo qu' es qu' els contraris de la Inquisició tenien y encara tenen gran interés en desprestigiar les còses de la Esglesia catòlica

pera encubrir els seus errors y més que tot la iniqua persecució qu' en temps d' Enrich VIII eixecutaren en Ingalatèrra contra els catòlics que no volíen apostatar. Y cumplit el deute sagrat contragút gustosament en defensa de una institució històrica com es la Inquisició, concluirem estes mal trapasades línies en la copla de caixó:

La Inquisició ¡qué horror!
 esclamen els enemichs
 d' eixe tribunal històrich,
 contra el que están imbuits.

A no ser així callaríen y guanyaríen més, pues no 'ls tiraríen en cara el mal qu' élls han fet ni les barbaritats que han comés.

Jalay-Alay (el)

Es un mòt vascongát, importát á la ciutat de Valencia fa uns trent' anys arrere, el qual suponém que significa *jòch de pilota*, puix á jugar en pilotes molt gròses es dedicaven els aficionats d' aquell país, armats d' unes pales de fusta pera empomar la pilòta al vól y juarla, en llòch de fero en la má en guant, com juen els valencians les pilotes de vaqueta d' este terreno. La curiositat y afició á eixe jòch nòu prengué gran vól en la nòstra capital els primers anys, edificant al efecte un estens y espayós trinquet apropiát y en gran graderiu pera els espectadors, pero els nòstres paisans es cansaren pronte d' un espectácul tan gelát y pòch atractíu, y huí 'n dia sòls resta pera memòria d' éll l' edifici d' el seu nòm, situat á l' atra part del plantíu ó jardí de la Alamera, entre el pònt del Real y el del Mar, y sòlen aprofitarlo pera mitins, jòchs florals y demés actes semeiants. Com á objècte, pues, de curiositat l' incluím en estes fulles y li cantém la quarteta sigüent:

El Jalay-Alay es jòch
 pròpi de les Vascongades,
 més importat á Valencia
 acabá á males dinaes.

Pues nosatros estém posats á presenciar les partides de pilota dels valencians y á celebrar la valentía, ardi-

ment y soltura que despleguen en eixe jòch, y no mos jòca lo soso y pòch expansiu que resulta el dels vascons, lo mateix qu' el cant y sonit de la gayta y la muñyra, tan celebrades per élls. Cada ú que alabe lo d' éll.

Jesús et mate-Deu y no atre

Aqueste modisme, usát sempre en los nòstres pòbles per la gent jove y de bòn humor quant algú estornuda, te dos parts; la del que estornuda y la del que li contèsta en tó de guasa, en llòch de dirli *Jesús*, com sòlen dir les persones formals y sobre tot japades á l'antigua, á lo qual el primer sòl respòndre *Gracies*, així com al contrari, els guason pareix que li desigen qu' el Nòstre Senyor, el castigue enviantli la mòrt, que per això éll contesta també en guasa acceptantla quant Deu vullga. Y com encara que a primera vista parega que no tinga gens de sustancia ni trellat el tal modisme, nosatros si que lil trobém, lo mateix que á tots els dijós nòstres, l'ham admés en esta llarga llista d'estràvagancies pera els extranyes á la nòstra parla y gracies pera els valencians que vòlen de veres á la sehua patria gica, arrematant estes ralles en la cansó que seguix:

Jesús et mate els guasons dihuen
al pòbre quant sòl estornudar,
y éll respòn que Deu el mate,
ya qu' es l' únich qu' el pot matar.

De mòdo que sòls Deu y la justicia qu' el representa pòden eixecutar la sentència del paraís terrenal, y n' obstant, ¡quánts ne maten els hòmens sense autoritat ni motín en temps de guèrra y sense guèrra! ¡Ya ho sabrem el dia del Jui final!

Juliòl (en) ni dòna ni caragòl

¿Per qué? Com no siga porque 's el mes que més calor fa en tot l' any, y tant persones com animals y fons els ábres y plantes están mustios y malusos per la molta calina que sòl fer, no sabém el significat d' este refrany;

pero la veritat es qu' el bojorn que sòl caure á lo millor en éll, les ponentaes que sòlen fer, y el desfici que s' apodera de tots nosatros, y sobre tot la galvana que mos agarra cuant ham de treballar... es pròu pera que ú tire el barret al fòch y tan sixquera no s' atrevixca á plegarlo de tanta perea que te. ¿Cóm ha de pensar ningú durant eixe temps en dònesh ni en fer caragolaes, si tan sòls no te delit pera mirar la seua sombra? Deixém, pues, á Juliòl que se les avente com puga, y acabém el tal refrany en la cansó acostumá:

En lo mes de Juliòl
diu un dotor de secá,
que dòna ni caragòl
may li feu ni li farà.

Y si á dalgú li fá, que li fasa, pues siga lo que vullga, sempre será veritat lo del ditjo castellá: *Hay gustos que merecen palos, y ese es uno de tantos.*

Lápida (una) romana de Valencia la Vella

Es funeraria gentílica dels primers sigles del Cristianisme, y s' encontrá en lo dit llòch pòch ans del any 1888, d'ahon fon treslladada al hòrt d' una casa de Ribarròja, comprada per lo senyor En Salvador Almenar, registrador de la propietat de Almansa. Es de marbre ròsa de Buscarró, te de alta un mètre en dèu centimetrsh y ses quatre cares están decorades per dos faixes verticals que ostenten pámpols y raíms, penjant d' una sarment de ondulacions geomètriques. En son plá ó cara principal es nòta l' emplaçament de la placa de marbre ó més be de metall, que degué contindre la inscripció, en les cares dels costats una pátera en mánech y un piger, y en la de darrere un plat de sacrificis, objèctes tots pròpis del rit pagá. Encara qu' este monument fon publicát per lo senyor En August Danvila en lo *Bolletí de l' Acadèmia de la Història*, y Mr. Abbertini l' ha reproduit fa pòch temps fotogràficament en ses *Esculptures antiques du conventus tarraconensis*, en tot y en això poquets valencians tenen noticia d' éll, rahó per la que nosatros el doném á coneixer en estes fulles, abans qu' el senyor Almenar el ce-

dixca al Musèu provincial, com hu ha promés, y li cantém esta cansò:

Valencia la Vella fon
antiga estació romana,
ahon se tròben monuments
artístichs y de importancia.

Com el present, de gran interés pera la historia de la nòstra regió.

Lladre (pensa el) que tots ròben ó son

Així com el qu' es bò y formal, creu que tots son com éll, y per això si es fía, tots l' enganyen y l' estafen, igual li pasa al hòme ruín que tots creu que son ruíns com éll, y no 's fía tan sòls de la camisa que porta damunt. Pues lo mateix li susuíx al lladre, que com á éll li agrada lo dels atres, tots es figura que fan igual; y de abí el mal concèpte que forma de tota la societat. Per això y á fí de qu' el present refrá no fasa en avant els estragos que ha fet dast' ara en la propietat y en los individuos, ham cregut nosatros del cas reproduirlo así en la copla que acompanya:

Pensa el lladre que tots ròben
y es una gran veritat,
pues cada ú obra segóns
la sehua moralitat.

Asò no vòl dir que haja moltes morals, pues la verdadera no es ni pòt ser més que una; pero el que te 'l caprijo ó la manía de seguir la moral universal, no 's estrany que vaja p' el mal camí y que siga un perdut en tota la extensió de la paraula.

Lleig (ser més) qu' el pecat

Este modisme popular y pròu conegut del nòstre pòble, lo mateix se referix á persones que á còses, pero que de llejes que son, tenen pòch que agrairli al Nòstre Senyor, com diém vulgament, y per això s' acompanyen

al pecat, qu' es lo més lleig que hia. Y com el tal modisme ya no te més llanços, á fí de que no 's pèrga l' incluím en este llòch y li cantém la cansó d' ordenança:

Ser més lleig qu' el pecat diem
á persones y còses fees,
no pensant que ses accions
pòden ser pa Deu molt belles.

Pues pròu vegaes dins d' un còs llejísim sòl haver un ànima hermosísima, com ha ocurrit en alguns sants y santes, igual que pasa en alguns animals y còses molt llejos á la vista y gustosos al paladar.

Llengües (portarlo á ú entre)

Equival á rosegarlo, mormurarlo ó tallarli molts vestits per atribuirli algun fet pòch edificant, á vegaes calumniós y atres per quansevòl còsa desustanciada y sensetrellat, com es un festeig ó casament que s' ha desbaratat ó còsa per l' estil, pero qu' es presta pròu á la guasa y sobre tot á parlar dasta p' els colses ó sense tasa, qu' es lo que sòl pasar en eixos casos. Per lo tant y vist ya l' objècte y fí d' este modisme popular y corrent en tota la nostra regió, l' acabarem en la copla d' ordenança:

Portarlo á ú entre llengües,
es ocuparse pròu d' éll
en veritat ó mentira,
pera fer un gran capdell.

Pues lo que impòrta en estos casos es preparar bona pasterá pera fer bona còsa de coques, rollos, mantecades, madalenes y pastisets. ¿Qué no, y vixca la pepa?

Llom (casarli á ú el)

El present modisme es popular en les montanyes d' Alcòy y significa descarregarli algunes bastonáes ó garrotáes en les costelles per haver tengút algun resenti-ment ó queixa en éll, lo qual es una vengança que li pòt costar molt cara al que li peguen la paliça, pues quant no

li resulta enseguida la mòrt, el deixa inútil pera tota sa vida, com sòl sosuir casi sempre. Per lo tant, á fí d'evitar lo que pugám tals vengances, ham allargát así este modisme, al que li cantarém la consabuda cansó:

Cascarli á ú el llom vòl dir,
 madurarli les costelles
 en una vara de fleix,
 que s'endoblegue y no 's trenque.

Pues els que son vengatius, si no espletan pròu la rabia y maliccia descarregant mandobles contra la seua víctima, no queden satisfets.

Llop (del) un pèl

Així ho diuen tots els que tenen la consciència molt ampla, prenint per eixe animal á cèrtes perçones que no vòlen bé y á les qu'el seu gust seria ficarlos la mà pera eixarretarles del tot. Y per això qu'este modisme es tan popular y corrent en lo nòstre reyne, li ham tirat estes quantes ralles, y com á remat li cantarém la copla sigüent:

Del llop un pèl, diu el dijo,
 que vòl dir que pa esplotarlo
 tot es lluí en lo mon,
 fons del tot arrematarlo.

¡Y vixca la pepal que per la mar va qui paga y el que no puga pagar qu'es fasa la còl y es quede en tèrra. Egoisme se diu eixa figura y la moral universal en pràctica.

Llum (qui deu donar), dona fum

Com tots saben, este refrany es practica més de lo que pareix en totes parts y per casi totes les persones, pues son molt clars els que no falten a éll, donant mal eixemple, quant tots tením obligació de donarlo bò sempre. Perque ¿quí es el que no abusa per pòch que siga en eixa part? Nosatros no 'n coneixém ningú á no ser un sant, y encara molts d'els sants, ans de ferse ó convertirse, també abusarién. Tal es la condició humana dem-

pués del pecat del Paraís terrenal, y tanta es la misèria que mos rodeja. Per lo mateix y convençuts com estém d'això, ham cregut convenient allargar y donar cabuda en esta ya llarga lletania de veritats populars al present refrá, aplicantli la copla corresponent:

Qui deu donar llum, diem,
sól donar fum a lo millor,
llevát dels sants privilejats,
la Mare de Deu y Nòstre Senyor.

Pera que ningú tinga may que alabarse ni engrandirse de rés, que Deu ya mos alabarà y engrandirà algún dia, si ho mereixém.

Mal (el) es febra

Y tanta com ne dona, pues no més que tinga ú mal en un dit se li resent tot lo braç, y quant el mal va de pujada li pega unes debatudes, que tot lo còs li fa mal. Y es qu' el mal per giquet ó llauger que siga dona desfici y malestar á tota la persona. ¿Qué farà, pues, quant es grave y ataca á diferents parts del còs? ¡Ah! llavóns es dasta insufrible, y hia persona que l'acovarda de tal manera, que no te delit ni alientos pera res, quedantse com si estiguera mòrta. Per això diu el refrany qu' el mal es febra, pues si pròpiament no 's febra, á lo manco la dona á vegáes, y no fluixa; pero la persona tot ho va passant si es bona y te pacència y resignació, porque Deu també fa part y dona algún consòl en mitj dels mals. Y pròu ya de mal, que *en pòch ni hia pròu*, con diu el dijo, y acabém aplicantli per conte de ventosa la sigüent seguidilla:

El mal es febra,
diu tot lo mon,
que á uns els mata
y á atres confon,
díu Pep de Quèlo
y Gimo del forn.

Y si no talla, fa lluent, com dihuen els asmolaors de tisoires y gavinets. Y el que tinga mal, que se 'l pase, que també mol pasém nosatros quant ne tením. ¡Bòna medicina pera curarlo!

Majoral de cojes y diligències

Es el que govèrna eixos carruages desde 'l llòch més distinguit ó siga el *pescante*, apreta y afluixa el torn quant es menester, mana al sagal y al postilló lo que convé, y quant seguix la marja del ganado bé, que no necessita pegar els grans crits de *majorala*, *coronela* y atres que asusten y fan anar més que de presa al *tir*, comença á entonar gargantilles, cantars y cansons repicades, fentli el dúo el çagal y movent una çambra de tararenes que fa baquejar de riures á tots el pasajers que ocupen el veícul; pues ya es sabút dels viajers, que quant el majoral y els seus criats canten, es senyal de que 'l viaje es feliç y no ocurrix ni hia perill de res. Lo pijor pera estos carruages y als que 'ls guien es que están destinats á desapareixer el millor dia, segons la marja que porta el mon, y adeu coges y diligències, cogeros, majorals, çagals y postillons, en les sehues jirigòtes, cansons y bulles, tot perteneixerá á la història y al racó del olvit. Y per això abans de que desaparega, ham volgút nosatros dedicarlos esta despedida y de pas cantarlos la sigüent cansó:

Al majoral y cáfila
que 'ls carromatos guíen,
molts anys que puguen diro
y en Deu confíen.

Lo mateix que nosatros, pues la nòstra sòrt ó desgracia dependix sòls de Deu y en Ell devém confiar, qu' es el únich que mos pòt valdre.

Mal (del) el menys

Tot hòem fuig del mal de pòr que li té, perque ahon éll está tot es tristor, aflicció y pesar; pero quant mos visita desitjém que siga fluixet ó que no mos aprete molt, que equival á lo que reça el present modisme. Les enfermetats ó malalties son herència del pecat del paraís, y com al pecar Adám y Eva, tots pecárem, per això ningú de este mon, escèpte el Nòstre Senyor que no pecá ni podia pecar, está lliure d' enfermetats y dolors. Procurém, pues,

conformarse en la voluntat de Deu y sigám bons, únich mòdo d' encontrar algun alivio en los mals que mos visiten. Y pera donar digne remat á este modisme cantemli la cansó que li perteneix:

Del mal el menys, solém dir,
si es voluntat de Deu;
y sòls qui está conformát
no tròba ningun mal greu.

Pues el Nòstre Senyor te molts consòls que repartir al que l' ama y el servix de veres. Y per esta rahó la Mare de Deu, Sen Jusèp y alguns atres sants no 's llitj en ningun llibre que patiren de ninguna enfermetat material ó física.

Mal (ser més) que Cain

Este mòt bojornós li solém aplicar al qu' es pervers y te mals instints, comparantlo á d' aquel mal fill de Adám y Eva, que per enveja matá á son germá Abel. Y en asò se veu que ya dende el principi del mon va condint eixe pecat de la enveja, que á tants y tantes acaba per llansarlos á pèdre en este mon y en l' atre. Y á fí de procurar evitar que mos arrastre eixa passió, ham cregút nosatros convenient el recordarla en este llibre, qu' encara qu' es festiu, no está renyit en la veritat ni molt manco en la moral. Acabém entonantli la sigüent cansó:

Ser més mal que Cain vòl dir
ser un loco atavanát,
que fa sens pensar les còses
per més que siguen pecat.

Lo qual no deu ferse may, perque ans de obrar devém pensar be lo que aném á fer, segur que així no errarém ni agraviarém á Deu ni al pròxim.

"Malorum", digué Davit, y tirá l' arpa 'l carrer

Este es un dijo ó modisme com consevòl atre, el qual se li atribuix al real profeta, sense que sapiám per qué,

per més que mos còsta qu'era molt pacífich y molt sufrít; lo mateix que lo de tirar l'arpa al carrer, sent eixe instrument tan favorit y tan volgút d'ell, com á que solaments el tocava pera celebrar y cantarli á Deu el seus himnes sagrats. Pero siga lo que vullga del tal modisme ó dijo, nosatros com á simple curiositat l'ham volgút apuntar en este amagacent de còses rares y curioses, sense deixarnos en lo tinter la copla que ve al cas:

Malorum, diu que digué
el rey profeta Davit,
y tirá l'arpa al carrer,
de segur que arrepentit.

Pero no de tocarla, sinós de haver pecat y haver ofés tant á Geová, sobre ser tant sant. Pera que ningú es puga engrandir ni alabar de que no caurá.

Malves (si en) et cures, mal vas

Y tan mal com va el qu'espera adobarse ó posarse bò del tot en elles á sòles, pués dast'ara les malves no han aprofitat més que pera fer micapans ó pegats y aplicarlos al ventre quant está dur, á fí de reblanirlo; pero pera enfermetats més series, no senyor. Y pròva d'això es qu'els dotors no les ordenen á ningun malalt; be qu'els metjes modèrns lo que més aborrit tenen son les medicines caseres, perque com casi tots están acondutats en los potecaris, totes les recèptes que fan, les dirigixen al seu potecari amich, y éste ja sab qu'el dia del seu sant, per Nadal, Pascua y de quant en quant els ha de fer un bòn regal si vòl tindrels contents. Esta es la veritat, y com huí'n dia tot hòm treballa per lo que queda, les malves es queden en malves, els malalts s'adoben si pòden, y nosatros tirantlos estes jufetes als matasans y arremanant el punt, com dichuen les mestres de costura, en la copla de caixó:

Si en malves te cures, Tonet,
no 't vorás bò tan ahina,
perqu'elles sòls reblanixen
la panja qu'está molt fina.

De tan dura que s'encontra á vegades sense saber per qué. Ya están vostés enterats.

Mamantó (el) ó mamantona

En atre temps s'estilava segurament més que en l'actualitat el buscar á un hòme vell y pòbre pera buydar els pits á una partera que patía de lo que dihuen les dònnes *pèl de mamella*; pero huí'n dia les jóvens casades tenen reparo y es valen de un goset, lo qual dona el mateix resultat; están, pues, de baixa els mamantons ó mamantones, que també havia dònnes pera eixa còsa, y vòl dir que eixe tipo, si aplegá á ser, perque abundá sempre pòch, ya es pòt dir que no es coneix. Y supòst que ha desaparegut del tot y no ha tengut may la importancia de atres, tiremlo al racó del olvit y despues del consabút respòns, li cantarém la copla de costúm.

El mamantó ó mamantona
era persona de edat,
que buydava á les parteres
el pit mal y carregat.

Y dempues de pagarliu be, encara li donava les gracies per l'alivio que rebien d'això.

Mánega (no mocarse algú ya en la)

Sense ducte ve este refrá del vici que tenen alguns giquets de sonarse el nas en la mànega de la camisa, brusa ó jaqueta, y s'aplica al que va fentse riquet ó millorant de fortuna, qu'es com arremata el tal refrá quant diu: *sinós que necessita braç y tot*; volent dir que quant es pòbre no més es moca en la mànega, y al ferse rich no's contenta ya en la mànega y es va mocant en lo braç, en lo faldó de la camisa y funs els çaragüells, calsóns y pantalóns; qu'es precisament lo que fa el que de pòbre va fentse rich, pues gradualment y á proporció que va augmentant de recursos, va tambe eixamplantse y gastant. Per la filosofia, pues, que revèla este modisme tan sencill en la forma, li ham donát nosatros cabuda en la present colecció, y li cantém per fí la sigüent cansó de regla:

No mocarse ya en la mànega
sinó emplear braç y tot,
es del qu' estava abans flach
y ara es va fentse molt gort.

Y per això de cada dia es fa més ample, gastant més y donantse més gran tono. Y el que siga burro que l' al-barden, diu la gent de huí.

¡Mar (la)!

Esta es la gran paraula del dia pera explicar una multitud de persones, animals y còses sense contarles. La mar de gent, la mar de hòmens, la mar de dònnes, la mar de giques, la mar de gichs, la mar de soldats, la mar de devòts, la mar de cavalls, la mar de vaques, la mar de bòus, la mar de burros, la mar de ròba, la mar de peix, la mar d'anguiles, la mar de cuchs, la mar de vestits, la mar de compradors y venedors, la mar de tot. De mòdo qu' en eixa paraula ho diém tot, alfarrantmos moltíssimes paraules que abans de inventarla teniem que dir pera espresar lo mateix. Per això dihuen molts que progresém, lo qual es veritat en algunes còses, mentres qu' en atres molt més importants estém de cada dia més atrassats qu' els nòstres páres y ahuelos. Y despues de donar á eixa espresió ó modisme el valor que li correspon, acabém cantantli la cansó que mereix:

¡La mar! diém á sobint
y en ella ho espliquém tot;
pues pareix que al nomenarla
vullgám saltarla en un bot.

Pero están vèrdes, com día la raboseta al vore que no podía collir les cireres, perque la mar es inmensa y l' hòme te pòques agalles pera dominarla del tot, pues no s' ha criat com el peix pera anar per ella.

Mare de Deu (Imágens célebres de la)

Dempres de la dels *Desamparats*, del *Puig* y de la *Còva Santa*, ja mencionades en lo primer volúm d' esta òbra, devém afegir en estracte les que següen y son: la

del *Adjutori de Benllòch*, apareguda dalt d'una penya en alta mar, ajudant á un rey de Portugal que combatia als mòros, el qual agrait, la dugué á eixe pòble y li edificá la ermita; la de *Agres*, que desapareguda de la ciutat d'Alacant, amanegué en un riscle de la sèrra de Mariòla, pròp de eixe pòble, ahon li feren una ermita y dempues lo convent de Franciscans, ahon es venera; la d' *Albuixech*, qu' encontrada dalt d'un alborser, es venera en la parròquia del pòble á que doná nòm; la del *Aljub*, qu' es trobá á la vòra d' éste en lo antich convent de Sen Sebastiá de Valencia, huí parròquia, d' ahon la tragueren els frares mínims, y en ella es venera; la dels *Angels*, venerada abans en lo convent de Franciscans de la plaça de Sen Francés de Valencia, y huí 'n dia en la parròquia de Sen Martí; la de l' *Asunció de Ellx*, venerada en la parròquia major de dita ciutat, á la que dende antich li fan solemníssima festa y representen el misteri de sa mòrt, asunció al Cèl y coronació; la de l' *Avellà en Catí*, venerada desde inmemorial en sa ermita de les afòres; la de *Aygües Vives*, venerada abans en lo convent de son nòm, y actualment en la parròquia de la vila de Carcaixent; la de *Belem en Mislata*, venerada en sa capelleta del carrer de *Dalt* y despues de la guèrra del francés en 1808, treslladada á la Esglesia parroquial, ahon es venera; la de les *Calentures* ò *Febres*, venerada en la Esglesia de *Canet de Molvedre* ó *Sagunt*; la de *Campanar*, encontrada dins d'una sepultura d' aquella Esglesia y venerada, siguent d' alabastre, en la bonica capella de la Comunió de la mateixa; la del *Cap*, qu' es venera en la ermita de Sen Ròch de Burjasòt; la del *Castell de Cullera*, encontrada en lo mateix punt y venerada en sa antiga capella, couvertida fa pòchs anys en hermós y suntuós santuari; la del *Castell de Giva*, encontrada en les ruines del mateix y venerada en la bonica ermita allí edificada; la de *Cogullada*, pintada per Sen Lluch sobre taula, y venerada en la Esglesia d' eixe antich poblet, anèxo de Carcaixent; la del *Dó*, trobada per lo rey En Jaume I d' Aragó davall d' una campana en les afòres de Alfafar, y venerada actualment en la Esglesia parroquial; la de la *Ermitana en Penyíscola*, portada per l' apòstol Sen Jaume quant vingué á Espanya, el qual la colocá en una capelleta, d' ahon la tragueren els cristians y l' amagaren en una de les covetes del castell á la invasió dels mòros, siguent venerada despues en la Esglesia

antiga y actualment en la nòva; la de la *Estrèla*, pintada sobre taula, venerada abans en l'antiga cartuixa de Vall de Crist, pròp de Sogorb, y ara en la parròquia de Gilet; la del *Fonament*, encontrada dins d'una paret y venerada en la Esglesia de Benisanó, siguent abogada contra el aliaá ó aliacrà; la de *Gracia de Gòrga*, encontrada per un pastoret á l'atra part del riu Çeta, á quart y mitg de dita vila y es venera en la espayosa capella de la Comunió de la Esglesia parroquial; la de *Gracia del convent de Sant Espèrit*, pintada sobre llènç y venerada en la capelleta de la Comunió; la de *Gracia de Vilarèl*, venerada en la bonica ermita de les afòres; la *Gròsa de Sen Bertoméu* en Valencia, venerada en son nitjo de damunt la pòrta principal de dita Esglesia, huí Colegiata; la de les *Injuries de Callosa d'Ensarriá*, venerada en la Esglesia del antich convent franciscá, que reté son títul per les injuries que li feren els mòros; la de la *Llet de Torres-Torres*, qu' es venera en la ermita del castell; la del *Llidó de Castelló de la Plana*, qu' es venera en l'antiquíssima ermita de dita ciutat, y li dedica suntuoses festes anyals; la de *Lluch en Alcira*, pintada sobre llènç y venerada en sa ermita de la Montanyeta; la de *Llugent*, venerada en l'antiga Esglesia del convent; la de la *Llum en Quart de Poblet*, qu' es venera en la espayosa ermita de Sen Onòfre; la de la *Llum de Navaixes*, venerada en la Esglesia parroquial; la del *Milacre en Cocentayna*, pintada de mitj còs sobre taula y venerada en la Esglesia de mònjes Clarises, que plorá quant á l'apostasía de Lutero; la de la *Misericòria de Meliana*, venerada en sa ermita; la de *Montiel en Benaquacil*, venerada en sa antiga ermita, ara Esglesia de mònjes; la de *Montolivet*, encontrada en una olivera de l'hòrta de Ruçafa, á la vòra del riu Turia, y venerada actualment en la Esglesia del antich convent de frares de son nòm; la del *Olivar de Alaquás*, trobada dalt d'una olivera y venerada en la Esglesia del antich convent de frares, huí habitat per germanes Oblates; la del *Patrocini en Penayla*, conduida desde Roma per un fill d'eixa antiga vila y venerada en son temple parroquial, dedicantli solemnes festes anuals; la de la *Pau ó Paz de Villar del Arquebisbe*, qu' es venera en son camaril de la Esglesia parroquial; la *Pòbra de Xaló*, encontrada en la despoblada aldea de Ternils, y venerada ara en sa parròquia; la de *Portacæli*, venerada abans en la Esglesia d'aquella

cartuixa, y actualment en l' altar major de la Sèu de València; la *Purísima Giqueta de Benisa*, duta per un pelegrí á d'aquella vila, tancada primer en la caixa d'un particular, alçada despues en lo trasagrari de la parròquia y á causa d'una gran seca treta en provesó, y havént plogút enseguida, començá á rebre cult dels habitants, els que la colocaren en la capella de la parròquia, adornantla dasta posarli llanties de plata, guarnintli el seu quadret, fentli rica custodia y dedicantli solemne festa anyal en huitava; la *Purísima de Ontinyent*, qu' es de plata y se venera en la parròquia principal de dita ciutat; la del *Rebollet en Oliva*, venerada abans en l' oratori del castell de son nòm y al present en la parròquia de Sen Ròch de dita vila; la del *Remey d' Albayda*, venerada com á titular en aquella Esglesia arciprestal; la de la *Salut de Girivella*, encontrada per uns teulers á les afòres del pòble baix d'una campana, venerada primer en la ermiteta que s' edificá en lo mateix punt del encontré, qu' encara permaneix y últimament en la parròquia, dedicantli solemnes festes el jorn 8 de setembre y acudint multitud de gent en romería tota la huitava á visitarla, lo mateix que al porrat; la de la *Salut de Onil*, venerada com á patrona en sa ermita de les afòres; la de la *Sèu de València*, qu' es pròpiament la del Milacre, y encara qu' es venera en l' altar major de dita capella, la porten á la Sèu en la festa de l' Asunció y la trahuen en provesó; la de la *Sèu de Xátiva*, venerada com á titular en l' altar major d' esta recen restablida Colegiata, dins d' un templet molt artístich y elegant; la de la *Soletat de Gest*, venerada en sa hermosa ermita; la del *Sucés (Bòn) d' Almenara*, amagada dins d' una gèrra durant la època dels mòros y despues conduída á la Esglesia parroquial, ahon se venera; la de *Vallivana en Morella*, es venera en son santuari, situát á més de sis hòres de dita ciutat, y cada any li celebren suntuoses festes, trasladantla á la Esglesia arciprestal en provesó y tornantla despues lo mateix; la de *Vallivana en Picacent*, còpia de la mateixa é importada á esta vila segurament per ú dels retors qu' estigueren en Morella, y es venera en la graciosa ermita de les afòres, fentli també una gran festa anyal. Tals son les imágens més célebres de la Mare de Deu en lo nòstre antich reyne de València, á les que nosatros, reconegúts als moltíssims favors y gracies de tota classe que li devém

á la Senyora, tením un plaer especial en fer menció d'elles en este llibre, arrematant en la sigüent cansó:

Cinquanta cinch son en totes
les Mare de Deus del reyne,
qui contente á la del Cèl
pòt estar del tot alegre.

Pues el que sap agradar á una persona, també agrada el retrato d'ella; y els diferents títuls ó nòms de la Mare de Deu, ¿qué son sinos retratos del original qu' está en lo Cèl?

Matalafer (la faena del), fer y desfer

Perque si no hu fera així ¿qué havia de fer, nyányeres? Còsa que desfent primer punts, despues espolsant la llana, fent com qui la neteja en lo repich cadenciós dels bastonets (que no saben fer les dònnes y per això no la netejen be), y últimament estenentla sobre les tèles, acte contino tornant á cosir el matalaf, y per fí passant les vetes p' els ullets de dalt á baix pera qu' es quede igual la llana, arremata de fer del tot el matalaf, y es tira una peseta ó cinch quincets á la pera de cada ú qu' en fa en lo dia, quedant convidat pera desferlo y tornar-lo á fer al atra vegá. Y com eixa es la faena del matalafer y en ella es guanya el menjar, farém també punt nosatros á este modisme, cantantli la cansó repicá de ordenança:

La faena del matalafer, dihuen
que es fer y desfer matalafs,
pa que dòrguen ben blanets
sobre tot els bòns casats.

Perque els mal casats ó que no's casen com Deu mana, eixos no mereixen tant.

Matarse per qui no's mata, pafarafa

Així ho diu el mon, y majorment els que tenen pòca ó gens caritat, com son els egoistes, que no pensen més qu' en élls y en pasaro lo millor que pòden en este mon; y en tot y en aixó, Jesucrist, que tot era y es caritat, vol-

gué morir per nosatros, lo mateix que tots los sants y santes á imitació d' Ell, s' han sacrificat pel prójim, y mentres el mon serà mon, el Nòstre Senyor tindrà imitadors de la seua celestial dotrina. Lo qu' es qu' els mundans pensen que tots son com élls, igual qu' el lladre pensa que tots ròben, y no saben que molts dels que callen y no mohuen pols ni remolí, com solém dir, deixen dir als atres y ells á la calladeta y com qui no hu fa fan òbres y còses, que si el mon les sabera, es faría creus y es pasmaría de saberles. Callem, pues, y obrém més qu' eixa es la vida del hòme de be, que desija fer be y guanyar el Cèl en la tèrra. Y com ya no cab afegir més á lo dit sobre este refrany, acabarem per entonarli la cansó consabuda:

Matarse per qui no 's mata
dihuen molts que no hu entenen,
es lo mateix que si feren
en lo carrer una traca.

Y aixina juzguen molts totes les còses, sense reparar sixquera que la traca á lo manco entre tant fa ruido divertix y dona gust als aficionats.

Memorialiste (el)

Este aplegá abans á formar un tipo, veénselo en los patis ó entrades de les cases immediates á la Administració de Corrèus de la capital, en una modesta tauleta cubèrta de tapet vèrt, un tinter, arener, una cartera, uns cuants sobres y paper de cartes, en la sehua capseta de oblees pera apegarles y tancarles. Y pròva de que la gent s' ha fet més ilustrada y dasta moltes dònes saben llegir y escriure un pòch, es qu' eixe tipo ha desaparegút casi del tot, no veentse ya casi ningun eixemplar d' éll en los punts de costúm. Pero lo pijor es encara que no puga pasar tan sòls a la Historia per haverse olvidát d' éll els autors de Los Valencianos pintados por sí mismos, lo qual mos obliga á nosatros á suplir eixa falta en la present enciclopèdia, dedicantli al nòstre tipo els pòchs renglons transcrits y la copla que 's mereix:

El senyor memorialiste
era un tipo pròu ilustrat,

qu' escrivía memorials
y pròu cartes de soldat.

Sobre tot estes últimes, suprimint, per supòst, les *sabraes* que peguen en les cartes d' ells els soldats.

Menjar y beure davant del rey

Clar es qu' el que no te costúm de menjar en la taula de un personaje com el rey, es deu vore encortát la primer vegada que li s' oferix; pero á la segon ya no, porque menjar y beure es de persones, si ve guardant les formes y regles de la etiqueta, segons els casos qu' es presenten. En este sentit deu entendres el present modisme, conegút y usát en tots los nòstres pòbles, el que no tenint ya més llanços, l' ham recordát nosatros así pera qu' el que patix de vergonya ó de reparo, s' els deixe á la pòrta del carrer quant el conviden á menjar fòra de sa casa, ó que no ixca may d' ella. Y dit asò, apliquém la cansó de costúm:

Menjar y beure davant del rey,
diém nosatros á lo millor;
mes ¡quanta vergonya pasa
en taules d' etiqueta el vergonyós!

Pero tot es ferse, y una vòlta que la persona s' acostuma, lo mateix menja y beu en sa casa qu' en la del personaje més encopetat, porque *la vergonya cria ronya y taranyines en la gola*, diu un dijo, y no 's mentira.

Mentirós (el) ha de tindre molta memòria

Y tanta com ne deu tindre, porque si ne te pòca, a no parar li provarán les mentires que diu, y en eixe cas es desacreditará del tot y ya no podrá seguir enganyant a ningú, porque ningú es fiará d' éll; li convé, pues, tindre molta memòria pera que no li les coneguen, encara que per hábil que siga, á la vòlta de algun temps tots li les pleguen al vòl tractanlo de mentirós y dientli com á ú de cèrt pòble *cuerpo de verdades*, porque no n' havia dit may una y totes les tenia guardades dins del ventre. En vista,

pues, de qu' este modisme, popular y conegút en molts pòbles, ya no te més llanços, acabém cantantli el *gòri gòri* y la cansó de costúm:

El verdader mentirós
deu tindre molta memòria,
y aixina podrá enganyar
buydant les que te en l' alfòrja

O en lo sach, qu' es lo mateix, pues l' aficionát á mentir les diu á bolichs y no sap parlar que no menta; quant diu alguna veritat es que s' enganya.

Mes (el) dels gats

Per eixe sobrenòm es conegút en tota esta regió el mes de Giner, encara que també es pòt aplicar als de Febrer y Març, pues en los tres mos sòlen fer música pròu divertida casi totes les nits eixos animalets, en los seus maulits y remaulits, plòrs y corregudes per les teuláes, y demés dances y contradances que armen en obseqüi de les senyores gatetes, les quals deuen estar del tot complagudes y contentes, per cuant tan á gust prenen les tal músiques y requebros, com á que totes les nits les pasen en clar lo mateix qu' ells, sense ferne cas del fret que acostuma á fer en eixe temps. ¿Quí no 's despèrta y es riu de les grans bromes de la gent gatuna y dels gorros, gipóns, vestits, anells, pintetes, orellals y sabates qu' els gats els prometen á les gates, qu' es lo que vòlen dir eixes veus tan meloses y salameres que uns els dirigixen á les atres? Pues pera que vostes disfruten de sabero com nosatros, fem menció en este lloch, cantantlos per supòst, la cansó que correspòn:

Mes dels gats diuen tots á Giner
ya desde antich en esta tèrra,
ahon saben traduir molt be
lo que tant de nyaulit encèrra.

Lo que pròva que así hiá mestres consumats pera tot cuant ixca, dasta saber lo que vòlen dir els gats cuant maulen. ¡Rissum teneatis!

Mestre de tot (ser ú) y aprenent de no res

Que vòl dir qu' encara no pasa de un simple principiant ó aficionat, y en tot y en això te fums de saber fero tot, fent cada mamarrajo que fa baquejar de riures dasta als ignorants que non papen una. En una paraula, es ser un segon pintor Còqui de Valencia, y en aixó está dit tot; pero que no li manca la sehua part d' orgull y de amor pròpi, que es lo mateix. Per lo tant, y ya qu' es un verdader tipo del ignorant desmanotat, acabarem estes quatre ralles requebrantlo en la cansó que seguix:

El que vòl ser mestre de tot
y es aprenent de no res,
que s' amague en un forát
y que no ixca ya més.

Perque pera fer riure y que tots se burlen d' éll, quant més amagát estarà, millor; així fòra de que li apleguen les estocáes que li tiren.

Mí (á), que soch colomí

Es un dijo pròu usat y comú entre gent jove que te algunes pretencions y un tantet d' amor pròpi, que se creu que ningú li l' ha de pasar pel nas, y á lo millor se burlen d' ella y l' enganyen com un gino. Regularment son javals que tenen pòch mon y quant manco s' ho pensen cahuen en lo fromage, pero sens donarse conte ni rahó. Están en la edat de les ilusions y com tot ho vehuen de color de ròsa, encara qu' están espavilats, no més se descuyden un pòch els he la peguen de primo. Deixemlos, pues, en sos ensòmits de ór, y ya qu' els ham tirat estes floretes, acabarem requebrantlos en la sigüent copleta:

A mí, que soch colomí,
vòl dir qu' es espavilat,
que ya no se mama el dit,
perque ya está desmamat.

Y nosatros li contestarem, que molts anys qu' heu puga dir, pero que nos fie de ningú que tinga nas en la cara encara qu' el tinga jato.

Millor (lo) del mon

Es amar y servir á Deu, com diu la dotrina cristiana, portar una vida pacífica, treballar lo qu' es puga cadascú en la seua profesió, art ú ofici, no fer cas de res més que de no fer pecats, no fer mal á ningú, fer tot lo be qu' es puga y estar en tot y per tot conformat á la voluntat de Deu, siga com siga. Creem qu' el que ho fasa així, si no es un sant li faltará ben pòch, qu' es lo que 'n efecte s' ham propasat provar en estos pòchs renglons, als que cantarém per remat l' antiga y popular cansó que diu:

Lo millor que hiá en lo mon
es la Misa y el Rosari;
y ara respòn Sen Ramón:
—Trau la bota del almari.

Lo qual, encara que parega que no li pegue ni en cola, donada la condició de la naturaleza humana, vòl dir que dempuix d' encomanarse á Deu podém y devém menjar y beure en regla y mesura á fí de conservar la vida, com Deu mana.

Misa (la) del gall

S' enten la que 's canta la nit de Nadal en punt de les dotze, despues de cantades *Maitines* y *Laudes* y el *Te-deum*, y sense ducte se li dona eixe nòm, porque á eixa hòra sòlen els galls entonar el primer cant. Y á fi de qu' estes còses no 's vatgen oblidant, les recordém nosatros en este punt, cantantli la consabuda cansó:

En la Misa del gall, dihuen
que sòl cantar un pollastre;
y jo dich que no en la Esglesia,
sinó en la quadra ó estable.

Que per al cas es lo mateix, pues la qüestió es que canta siga ahon vullga.

Moma (la)

Es una figura de dòna, que representa la *Gracia*, vestida en trage molt pintoresch, corona adornada de flòrs al cap, y en la ma un cètre daurat embolicat en un llènç blanch; presidix la comparsa de sèt hòmens en caraceta y vestits de diables, que ix dançant en la festa del Còrpus de Valencia, fent diferents vistosos jòchs y pegant correjées á la gent. Y per ser tan típica, original y cridar l'atenció dels de la terra y sobre tot dels forasters la dita comparsa, li ham tirat les anteriors ralles y la cansó acostumada:

La comparsa de la Moma,
els mistèris y dancetes,
y sobre tot la *Degòlla*,
fan jugar molt dites festes.

Això sense contar els grans rendiments que li deixen á la capital els moltíssims forasters que la visiten atragúts per la fama d'elles.

Mon avant y cara 'l dia

Això diu y així respira la jovenalla del dia, sobre tot la mitjana y treballadora, que no pensa més qu' en menjar y beure, dormir prou, divertir-se á més no poder y treballar lo manco que pòt. També respira lo mateix la gent ja madura, tant de mitja capa com rica, efècte de les costúms y del mòdo de viure desaprensú y masa lliure de totes les classes de la societat, lo qual motiva la molta llibertat que reyna y lo pòch que se respècta y practica la relligió. Les lleys actuals, inspirantse en una llibertat omnímoda pera totes les opinions, lo qual es una aberració absurda, mentres toleren la propaganda del mal en llòch de castigarla, reprimixen la del be, única que devien favorir, y d'ahí l'anarquía, la confusió y el malestar que hia en la societat, abocada cada dia més á un cataclisme. Pera que, pues, cadascú de per sí evite lo que puga estes còses, nosatros ham apuntat les anteriors reflexions á propòsit del present

modisme tan popular en la Marina y en les montanyes d' Alcòy, al que li dediquém la cansó que li pertany:

Mon avant y cara 'l dia
dihuen huí páres y fills,
pensant tan sòls en bureos
y en ferse richs com els grills.

Sí, eixa riqueta pòden y debuen esperar huí tots els que busquen la igualdat, utòpia irrealisable que sòls seduix y enganya als tontos y malfaeners, que somien segurament despèrts.

Mònjes (les) de cistelleta

Eixe nòm els donava un senyor á totes les mònjes que no son de claustre, sense ducte perque perteneixent á institucions pòbres, es mantenen en gran part de les llimosnes que ixen á plegar per los pòbles y els mercats, en la cistella enfilada al bras y el cabás que pòrten de les anses dos *hermanes*. Y com no deixá de jugar nos la tal denominació ó sobrenòm, els ham tirat estes pòques ralles y la copla que seguix:

Les mònjes de cistelleta
com pasen de caritat,
van acaptant per los pòbles
y també per lo mercat.

Pues dedicantse unes á la ensenyança, atres als pòbres y atres al remey de les necessitats socials, mereixen les simpaties del pòble y éste les socorríx lo que pòt.

Mortus est qui non rabéjat

El present modisme ó dijo, escrit com está en lletí macarrònich ó bort, sòl aplicarse p' els estudiants als bijos ó animalets, donant á entendre que quant están mòrts del tot ya no menejen el rabo, pero com els valencians som tan guasóns, també sòlen aplicar el tal modisme á les persones, per més que no pegue ni en

cola. De totes maneres, nosatros l'ham copiát en este puesto, valga lo que valga, acomodantli la copla que seguix:

Mortus est qui non rabéjat
solém dir del qu' está mòrt,
be siga mascle ó femella,
estiga seguét ó tort.

Pues la qüestió es omplir el paper, lo mateix que fan els redactors de periòdichs, encara que pòsen mil mentires y embolichs, perque eixes còses no paguen dèlme.

Mudarli l' aygua al canari

Es lo mateix que *fer de la pix, aigües menors, pixar y orinar*, encara qu' el darrer es més pròpi dels castellans que de nosatros. Per lo demés, este modisme es popular entre 'ls estudiants y gent jove, amiga sempre de guasejarse y péndreu tot de broma, jacòta y bulla, funs les còses més series y graves. Acabém, pues, les presents línies en la copla acostumá:

Mudarli l' aygua al canari
pa la gent jove es pixar;
pues con tal de riures, dona
á tot el nòm més vulgar.

Y gracias, si no desmarra y s' en propasa á parlar indecències pera escamar y escandalizar als oyents.

Mulet (el pare Francesch)

Relligiós dominích, naixcút en Sen Mateu, en lo sigle XVII; fon llaurador en sa juventut, pasant á estudiar al convent de Predicadors de Orihòla; als 17 anys rebé l' hábit relligiós en lo convent de la Orde del seu pòble, profesá un any dempues (1642) en lo de Valencia, y en 1651 se graduá de Mestre en Arts en aquella Universitat lliteraria, obtenint per oposició la cátedra de *Arts de vespres*; també desempenyá la de *Moral*, siguent considerat com ú dels majors sugèctes qu' en son temps tingué la Orde,

de superior talent, gran filòsof, humaniste, famós predicador, escritor é insigne poeta valenciá, y no un frare ignorant de *Misa y ólla*, com creu el pòble y algunes persones que pasen per ilustrades, degút sense ducte a la sehua sal ática y llibertat en sos escrits; tal vegá á dasó obedixen les moltes anècdotes que li s' atribuixen, exagerades per la faula; pero les sehues composicions *Lo Torn de Sant Cristófol*, *Tractat del pet*, *La Candileta*, *La infanta Tellina y lo rey Matarót*, *Inventario ó desapropro*, *Décimas á una monja y Qüestió moral*, abunden en intencionats epígrames, gistes graciosíssims, pensaments aguts, boniques imágens, y en fácil, sòlta y natural versificació.

Morí en Valencia en 1675, y per ser un hòme tan ilustrat y apasionat per la nòstra llengua regional, ham cregut del cas dirigirli estes pòques línies biográfiques, com un recòrt degut a son nòm, y de pas la cansó que 's mereix:

El pare Mulet si qu' era
divertit y molt guasó,
pero sabía guardar
a tots gran circunspecció.

Lo qu' es que la sencillés de costúms d' aquell temps permitía en parlar y escriure cèrtes llibertats que huí 'n dia no 's pòden pendre, per molta satisfacció y confiança que se tinga en les persones, pues el refinament actual de costúms mos tractaría de grosers y desvergonyits, còsa que llavóns era corrent y permitida en bona societat.

Munteres (les)

Eren espècie de gorres que usaven encara els llauradors y la gent del pòble á principis del sigle dè nau así en la nostra regió, á les que substituiren els barrets y *mocadors*, alguns d' ells les *gorres*, y darrerament els sombrerets *hongos* ú *honguets* tots en general, y els hòmens de cèrta edat y els vells ó ancians els sombreros nomenats d' *estaquen*, que donaren llòch á tantes burles per part dels jovenòts mal educats. Y pera que la generació

actual conega estes còses pasedes, creém prudent recordarles así y dedicarlis esta quarteta:

Muntores, barrets y mocadors
estaven abans de mòda,
dempues sombreros d' *estaquen*
y ara lo que acomòda.

Pues hui'n dia es pòt dir que ya s' han acabat les mòdes, perque especialment les dònes ó senyores cada una du la sebua, lo mateix qu' els hòmens ó senyors.

Música celestial

L' actual societat que la tira de sabuda, fina é ilustrada, ha trabucat de tal manera cèrtes paraules, que ya no sab ú casi en quín sentit dehuen enténdres. Una de tantes es la que forma el present modisme; pues á tota còsa que no li jòque de consevòl gènere que siga, enseguida li aplica el mòt de *música celestial*, quant ésta deu ser la més sublime, armoniosa y fina, com á còsa del Cèl. Y á fí de qu' es nòte més el contrast y s' evite lo qu' es puga tamanya interpretació, incluím así el tal modisme, aplicantli la copla corresponent:

Música celestial, diem,
qu' es aquella tan divina,
que arrebatá á Sen Francés
y á Sen Pau cautivá un día.

Y en asò está dit tot, pues la nostra llengua es masa torpe pera alabar lo que no podrém escoltar mentres estigám en este mon y no tingám la ditja d' anar al Cèl.

Nas, (bòn) bòn compás

Així se diu del hòme sabút y espavilat, y per aixó al que reunit eixes bònes condicions, encara que siga jato, li dihuen tots que te'l nas llarg. Per lo demés, ya qu' este modisme tan popular no deixa de tindre sal y sandunga valenciana, com tots els de la nòstra terra, pera que dure y no es pèrga, el posém en este diccio-

nari de còses rares y curioses, aplicantli la cansó de tanda:

Qui te bòn nas, bòn compás,
dihuen nòstres paisans;
y per això quan mesuren
s' heu tròben fet en les mans.

Y ara podia algú dirnos en rahó: *Alábat, ruch, que á vendre 't duch*, com diu un refrá; mes nosatros podiem contestar: Que com ya no tením ahuela, tot mos está be y tenim bula pera tot.

Nas (qui li ha fet el) que el tinga 'l bras

Qu' es lo més just y natural, parlant de les criatures, que ses mares tenen tan de gust de que consevòl les agarre y les pasaje; pero tenen mal resquit, perque a lo millor els contesten, en este refrany popular, el que per ser tan jusch y pròpi de la nòstra llengua, l' insertém en lo present protocòl, anyadintli esta cansó:

Que tinga al braç una cria
la que la donada al mon,
es natural, mes sa mare
ho pren com un gran bojòrn.

Pues com se cansa tant de dur el monyicòt sempre al còll, descansa el rato que alguna persona li 'l pren y el paseja. Y te rahó la pobra dòna.

Netejador ó desimalador (el) d' abres

En la comarca d' Alcòy es el netejador de oliveres y demás abres del terreno, el qual pása la temporada en los poblets d' aquelles montanyes esporgantlos tots com s' estila per allí. Regularment eixe fulá es de Cocentayna, ahon abunden prou els práctichs o aficionats a fer eixes operacions, per ser aquella població la que més abres conta en tot el contorn. Per aixó li ham tirat estes ralles, les que acabém en la cansó que li correspon:

El que desimala els abres
o els neteja, qu' es igual,

es un práctic que ho enten
y no fa atra còsa tot l' any.

Y els llauradors del terreno tenen tal confiança en éll, que fa lo que correspon y tots están contents y pagats.

Nit, (bòna) cavallers y senyores

Així solém saludar al entrar de nit en una casa de pòble, contestantmos els de dins: *Així la tinguen també vostés*. Y sense més compliments ni etiquetes, s' asentém en la cadira que mos han acostat, jarrém un rato de les nòstres còses, y mos despedím lo mateix qu' entrárem, anantmon á dormir á la nòstra casa. ¿Y qué més ham d' afegir á eixe saludo tan cortés? Pues despajarlo igualment y cantarli l' antiga copla que diu:

Bòna nit tinguen, si sopen,
y si dínen, bòn profit,
y demá, si fan gaspajos,
men guardarán un pesich.

Pues entre parents y benvolents no hia ni deu haver pá partit, y lo mateix que s' heu donen s' ho prenen, y santes Pascues.

Nit (la) de Nadal

Es la més alegre y santa de totes les nits del any, com a qu' en ella va naixer el Redemptor del mon d' una Verge puríssima, la Mare de Deu; per aixó en eixa nit els trists, els malalts y tots s' alegren y disfruten, pero moltíssim més els cristians que contempen el asombrós misteri del Naiximent ó venguda del Nòstre Senyor; y per aixó també els giquets y giquetes mòhuen tanta algaçara y ruído, cantantli villancichs y albaes al Jesuset de Belém, al sò de carranchs, pandorgues ó simbombes, giulitets y flautetes y atres instruments pastorils, á imitació dels pastorets y pastoretetes que al avis del ángel anaren á adorar-lo á la còva ó portal ahon naixqué. ¿Farém

nosatros algo demés si en tal nit, dempuix del gòig y alegría que tots esperimenten, oferírem al Infant diví l'obsèqui de les nòstres pòbres oracions? Creém que no, y per eixa mateixa rahó, una vòlta tiraes les anteriors ralles, li dirigím al Nyinyo les coples antigues traduïdes al valenciá:

Esta nit es bona nit
y no 's nit pera dormir,
que la Vèrge va de part
y á les dotce ha de parir.
Ha de parir un giquet
blanch, rullet y colorat,
y ha de ser un pastoret
p' al seu ganao guardar.

¡Qué ditja, germans, la nòstra, si guardats per tan bon pastor, logrém al fí d' esta mundial jornada anar á gojarlo al Cèl, menjant coquetes en mèl y rollets en sucre, com dihuen els giquets!

“Ocho,” (en dir) tírali

Per això no tinguen pòr ni s' asusten els castellans. qu' els qu' ho diuen nou' fan, y de totes maneres no aplegará la sanch al riu, com diu el dijo. Com se veu, este modisme, además de popular, es guasó y provocatiu al mateix temps, y se referix segurament á daquells temps en que els valencians estigueren en guèrra en los castellans, y en haver guèrra els dos bandos contraris se miren y traten com enemichs y es fan uns als atres tot el mal que pòden; pero així que la guèrra s' acaba y fan paus, ya es tornen á mirar y tratar com amichs y sobre tot com á patriòts y espanyòls que son. Y per eixa rahó no ham tengút nosatros inconvenient en apuntar así el tal modisme, á pesar de lo brau qu' es manifesta, cantantli la cansó que li tòca:

Eu dir *ocho*, tírali;
així ho dien els antichs,
pero huí 'n dia ya no,
y la pròva es qu' eu Valencia
hia castellans á muntó.

Y no á sòles en la capital, sinós també en les principals poblacions del nòstre antich reyne.

Orige de la Patrona de Valencia

Segons les cròniques, durant la coresma del any 1409, el relligiós mercedari frare Joan Gilabèrt Jofré, encarregát de la predicació en la Sèu, al anar á predicar el sermó el jorn 24 de Febrer, va vore en lo carrer á un boig perseguit y maltractát per una multitud de gichs, y comogút per tan dolorós espectácul, en lo sermó proposá la fundació de un Hospital pera recollir als pòbres innocents y desgraciats, lo qual portá á cap el piadós Llorèns Salòm, ajudát de dèu ciutadans, de acórt ab los jurats de la ciutat, ab previlegi d'amortaçació del rey En Martí y lletres apostóliques del Papa Benedicte XIII, construïse, per fi l'edifici apel·lat *Spital de Nòstra Dòna Sancta María dels Innocents* y la Capella del mateix en Agost de 1411. Construit ya l'edifici, atres veïns pietosos determinaren fundar una confrería del mateix títol, y quant el Pare Jofré buscava un mestre escultor que s'encarregara de fer la image, es presentaren en l'Hospital tres jovens en trage de pelegrins, dient qu'eren escultors, y convengudes ab lo Pare Jofré les condicions pera construir la image, s'els tancá en una sala del Hospital, en les ferramentes, materials y menjar que digueren necessitar pera tres dies, y al cap d'ells, com oïren dins una música molt agradable, obriren les pòrtes y s'encontraren qu'els pelegrins havien desaparegut, deixant intactes els aliments y materials y acabada la image de la Mare de Deu. La tradició anyadix que la muller del hospitaler, cega y baldada, al vore la image quedá del tot sana de la vista y del moviment del còs, de mòdo que fon la primera que tingué la ditja de acostarse á la image y donarli gracies per sa milagrosa curació.

Debades la crítica de alguns erudits, ha tractat de tirar per terra esta pietosa tradició, lo cèrt es que l'orige sobrenatural atribuit á esta image, no sòls te son fonament en los fets mencionats, sinós que s'apoya també en la bellea de la construcció, en lo dols, apacible y magestuós del semblant, en la devoció y confiança que

inspira, y en lo fet referít per Ortí de no haverla pogút copiar en tota la exactitut y perfecció qu' es nòta en ella, pintors tan eminents com Ribalta, Orrente, Sarinyena, Espinosa y atres.

Així es que En Llorènç, Mateu y Sanç cregueren vore en dita image alguna còsa sobrenatural; y discurrint sobre este punt diu el ya citat Ortí: *Yo be crech que les oracions del Beato Jofré contribuiren molt pera l' acèrt del sagrat y peregrí simulacre, que així el nomena Gaspar Escolano, dient: La devotísima image de la Verge, qual peregrina hermosura y extraordinaris fets duen aficionadísims á tots.*

Respecte á la descripció de tan bonica image, el Senyor Çapater y Ugeda diu: «La matèria de qu' está formada, es de una sustancia pareguda al cartó-pedra, tan perfèctament treballada, que algùn historiador tingué per cèrt ser ductosa»: sa estatura pasa de sèt pams ab la peanya; la sehua cara espresa la més viva compasió, la dolçor més consoladora, la benignitat, la indulgència y la bondat inseparable de una carinyosa mare, dedicada exclusivament al cuydado de sos amats fills y á la defensa y amparo dels que están baix de son amparo y protecció. De mòdo qu' el artiste que la construí es traçá en la seu' ànima un viu modèlo d' aquella purísima y angustiada Mare, qu' en lo alt del Gòlgota rebé la alta misió de defendrer al género humá. Y si fon un hòme, sabé revestir de tan perfecta forma eixe modèlo, que res d' estrany te que la pietat de nòstres páres li donara un orige sobrenatural, apoyats, no sòls en la tradició y en lo perfècte de la obra, sinós també en los innumerales favors y gracies qu' els valencians han alcançat en tot temps de la Mare de Deu.

Te la image al Jesuset en lo braç esquèrre y en la má dreita una açucena ó llir, símbol de la purea. El Giquet du sobre el muscle esquèrre una creu proporcionada. La Verge te 'l cap inclinat al davant y sa dolça mirada pareix que seguix en afabilitat la vista del que la mira, encara que imude de postura; dos giquets ó ignocents están agenollats á sos pèus; el del costat esquèrre de la image te les mans en alt y juntes, com si estiguera pregant, y el de la dreita ó del costat dret, te la má dreita allargada sobre 'l pit y la esquèrra alçada devés la image, com implorant protecció.

Asegura el senyor Moreno que á esta image li se doná el nom dels Desamparats desde 'l moment en que s' estengué la noticia de sa milagrosa construcció; pero Escapés sosté qu' el rey En Ferrando el Catòlich maná en 1493 que al sobrescrit dels Ignocents li s' afegira el dels Desamparats.

Ab motiu de cèrtes questións promogudes entre 'ls confreres y els diputats del Hospital, el cabildo doná als primers una capelleta de pedra situá á espal·les de la Sèu, apegada al mur d' ella y en front de la pòrta principal de l' actual Capella, ahon estigué la dita image rebent cult funs al any 1667 que se inaugurarà ésta, començada en 1663.

Y tal es l' orige de la celebrada y prodigiosa patrona de Valencia á qui nosatros, n' obstant el carácter festiu d' este llibre, ham cregut honrar donantli cabuda en éll y arrematant en la copla que seguix:

Vixca la Mare de Deu,
jòya fina de Valencia,
la que mos ampara sempre
ab sa benigna clemència.

Sí, perque si no fora per ella, cuánt més apurats mos voriem de lo qu' es veém en este vall de llágrimes y de penes; enaltimla, pues, per ser nòstra Mare que tòt s' ho mereix, qu' ella ya mos ho pagarà en la terra y en lo Cèl.

Pá blanet ó mollet, pasa collet

També esta jarrá ó modisme, tan popular y usada en les montanyes d' Alcòy, te la sehua sal y sandunga, si be 's repará, degut asó sense ducte al carácter festiu y guasó de la nòstra llengua, que de tot trau partit pera riures y guasejarse. Per aixó ham copiat nosatros así la tal jarrá ó frase, y li cantém la cansó qu' es mereix:

Com pasa tan be y á gust
per la gola el pá blanet,
diém nosatros en guasa
que pasa per lo collet.

Y en efecte qu' es així, lo que no susuix en lo pá dur, que tots li fugen el bulto, sobre tot els ahuelos sense nets.

Pá (bòn) y bón ví, arre, rocí

El present refrany, popular y corrent en lo distrit de Liria, dona á entendre qu' en totes les coses del mon deu haver estímulo pera ferse pronte y be, lo mateix de part del que mana que del qu' es manát. Si l' amo confía en lo seu criat, no li deu regatejar el préu del jornal ó treball que li mana, y si el criat te confiança en que 'l amo liu pagará be, deu cumplir en la seua obligació y deixarli la faena al pèl, com diém huí; porque si ni la ú ni l' atre cumplix com Deu mana, ningú dels dos te dret á queixarse. Eixa es la veritat, y per aixó, á fí de que resalte més y més, ham apuntat así el tal refrany, al que afegim la sigüent cansó:

Bòn pá y bón ví si te 'l criat,
llaura á gust y á presa en lo rocí;
mes si li donen pá ruín y ví agre
se gita y la llaurada queda així.

Que vol dir malament, tot per culpa del amo que no li ha donat bòn recapte al dependent.

Pá (el) de Sent Antòni

Es una meravella y un gran milacre lo que occurix huí 'n dia en eixe pá veneit, que tant enaltix al gloriós y simpátich Sant y tants beneficis proporciona á la pobrea. ¿Quí havia de dir qu' en lo temps que correm, en que tan combatuda y perseguida está la Esglesia catòlica, ella mateixa havia de remediar per mitj de la devoció á un Sant tan milagrós, á molts que no crehuen en los milacres, ya que sense ducte se repartix eixe pá á tots els pòbres, creguen ó no creguen? Còsa es esta que devien meditar els que reben dita llimosna y agrair la caritat qu' eixersix en ells la Esglesia. A fí, pues, de que ho tinguen present y no hu obliden en jamay, mos ha paregút convenient fer así menció d' eixa nòva gracia de la Esglesia, á la que volém cantarli la copla qu' es mereix:

Sant gloriós, qu' en caritat
el pá repartiu als pòbres;

feu que siguen agraits
no en paraules, sinó en òbres.

Pera que així com aumenta de dia en dia vòstra devoció, creixca més y més el fervor y la fe verdadera del pòble cristiá.

Pagar dèlmes y primicies

Eixe es el quint manament de la Esglesia catòlica que devém cumplir tots els catòlics, perqu' encara qu' el govèrn de la nòstra nació ha suprimit modèrnament la forma de pagar eixe deute sagrat, subsistix n' obstant la obligació de pagarlo, y cas de qu' éll no complira, els fiels vendrien obligats á correspondre, segons la paraula de Jesucrist: *El que servix al altar, del altar ha de menjar*. Y un eixemple d'això tenim en Fransa, que havent el govèrn masó llevat anys arrere la paga del cult y clèro, els catòlics obriren una suscrició pera suplir aquella falta. Per lo demés, l' antich dèlme y primicia consistía en la prestació del deù per cent de les collites principals de la tèrra y una part dels primers fruyts, lo qual se donava á la Esglesia pera sosteniment del cult y sos ministres, que equival á la contribució actual del cult y clèro. Y feta ya la present relació á fi de ilustrar als molts qu' heu ignoren ó aparenten ignoraro, acabém en la copla de costúm:

Pagar dèlmes y primicies
mana la Esglesia en lo quint;
y mananto Jesucrist
¿quí no hu pagarà, tenint?

Pues el que no te carácte, vergonya ni caritat, porque el que no te, el rey y Deu li fan franch. Més clar, aygua.

Paquets (fersen ú tres) de tot

També este modisme es diu de broma, per lo regular entre gent de trò, pròu desfogada en lo parlar y que tot heu pren masa fòrt, alçant molt la veu, com si tots els que la òuen estiguèren sorts, y gillant pijor que les gallineras y les revenedores del mercat; de mòdo que si els

sents á d' élls, pareix que tinguen tota la rahó del mon, y es perque com pensen pòch lo que dihuen y son tan desficiats en lo parlar, tot ho pòrten á rabo de borrego, sense escoltar á ningú, ni atendre á les reflexions qu' els fan les persones graves y de pes; lo qu' es qu' eixa clase de gent tan fogosa, per dir aixina, pareix qu' en lo peccat pòrten la penitencia, pues així que s' han desfogat pròu, si es menester escandalizant, de repent y quant manco ú ho esperava, s' amollixen del tot y casi s' en tornen arrere de tot lo qu' han dit y han baladronejat, y en aixó es veu el pòch esme que tenen, el pòch trellat qu' es trau de tot lo qu' estralejen y el ningun cas que 's deu fer d' élls. En una paraula, com no saben lo que 's magenquen, ningú els escolta ni aten á les fresques que sòlten ni á les baldòries que dihuen, qu' es una manera com un atra de contestarlos als que afecten riures de tot y de tots, quant tots es rihuen d' élls. Y pròu d' asò, pues la llengua no te hòs y no convé menejarla tant, no siga qu' es desmande. Cantemlos una cansó per despedida á eixos satisfets y *tutti contenti*:

Fersen tres paquets de tot
es còsa d' estafalaris,
que com pensen pòch les còses
els ixen mal els glosaris.

Y á tot asò sòlen afegir els llauradors: *Si no hiaguera animals, ¿quí s' havia de menjar la brosa?* A lo que nosatros podém contestar: *Es veritat, lo mateix que si no hiaguera payasos, ¿quí faria riure en les comèdies?*

Parar una còsa á males dináes

Vòl dir acabar málament, ó siga barallantse ó renyint, tal vòlta els que pòch ans eren amichs, y per enfosquirse en lo jòch ó calfarse masa la codolla alçant el colse, s' han tornat en un punt contraris, y navaixa en má s' envestixen com á fieres. Si 's tracta de dònes, ya es còsa sabuda que dempues de gillar y avalotar pròu, dientse unes á datres totes les picardies que pòden, s' estiren les grenyes y es fan pròu calentes, pegantse arraps, galtaes y mogicons, còses totes que donen als hòmens més gust que si assistiren á una comèdia ó rinya de galls inglesos.

Per lo tant, vista la importancia y trascendència del tal modisme, mos ha paregut oportú treslladarlo á este llòch y dedicarli esta copla:

Parar á males dináes
es pòt dir de moltes còses,
que n' obstant començar be,
acaben á garrotáes.

Això si no ixen armes blanques y de fòch, qu' es lo regular despues de promoure questions, disputes y escandalls, efèctes de la miserable condició humana.

Pardalistes (els) de Valencia

En atre temps, segurament, eren tal qual en número els que's dedicaven á la industria de vendre pardalets del terreno y estrangers, pero huí 'n dia tal vegada no pasen de mija dotcena els que tracten en eixe gènere, per la pòca afició que te la gent y les pòques ganancies que deu deixar eixa venda; tots élls habiten en lo *Clòt* ó Plaça Redona, dedicantse á fer gabies y gabions, y alguns d' élls á vendre també escurá pera poder viure. Y com els tals, encara que son tan poquets, perteneixen al antich grèmi de *Columbayres*, mirát en la capital del nòstre reyne en lo gran respècte qu' en atre temps es miraven estes còses, per la curiositat que inspiren als verdaders valencians, ham tirát nosatros estes pòques ralles, les que tanquem en la copla que seguix:

Els pardalistes encara
son ben mirats en Valencia,
si no per lo que representen
dels pardals per la cadència.

Pues á sòles per oir l' armoniosa cantoria que 'n sos variats trinos armen els pardalets, hia hòmens que s' embelesen y els cau la bava de gust.

Parrandes (els)

Son una espècie de criats dels toreros, qu' en les funcions ó corregudes de bòus, tant reals com novillos, ixen

á la plaça á plegar la femta ó bonyigos que deixen caure els cavalls, lo mateix que les butses ó budells y la sanch dels que ferixen y maten torejant, com també arrastren y trahuen fòra els bòus que van matant els toreros. Y una vòlta descrits els tals operaris ó empleats inferiors d' eixes places y la faena que fan en elles, com á remat els cantarém la cansó que 's mereixen:

Els parrandes son criats
dels toreros, y en les places
netejen les porqueríes
que deixen els bòus y vaques.

Y valga élls, que sinós en eixos puestos no hauría qui entrara de bruts que sempre estaríen.

Pasamaner (el)

Així nomenaven y nomenen encara al sugècte que 's dedicava á colar aiguardent en Cocentayna y demés pòbles d' aquell distrit, en les sencilles màquines que per los anys 1840 y siguients s' usaven en aquell terreno. Y com jòque per lo raro y estrambòtich, com á que ha servit pera introduir un mòt ó sobrenòm fons á llavons desconegút, ham cregút oportú reproduir-lo así ans que pase del tot al racó de la història, y cantar-li com á tots en llòch del Gòri, Gòri, la cansó mereixcuda:

El tio pasamaner
li dien al operari
qu' es guanyava son jornal
colant aiguardent per atri.

Y com era dita fabricació pòch coneguda en aquell temps, cridava l' atenció particularment d' els poblets, y tots acudien á vòrela y á dotorejar.

Pasárselo á ú per baix cama

Se diu el present refrany, pròu popular y corrent per les montanyes d' Alcòy, regularment en tò de guasa, per més que es pòt aplicar á moltes còses, com per eixemple á que ú sab ó es més sabut que un atre, qu' es més alt,

parla millor, te més bona veu, es més divertit, cantador, parlador, ballador y riallós que atres, qu' es més bon hòme, que no es tan orgullós, coquero, gismós, que te molta tèrra en l' Havana, molts castells en l' ayre, etcétera, etcétera; de mòdo qu' es podria fer un diccionari de veus en alabança de uns y menyspreu de atres, si seguirem avant totes les comparacions á qu' es presta el tal modisme. Y com vullga que les còses odioses y que tan sòls servixen pera remontar ó desprestigiar al pròxim, no dehuen ser objècte de conversació entre persones series y formals, arrematarém nosatros este punt, y no de calsa, cantantli la quarteta de costúm:

Pasarse á ú per baix cama
vòl dir aventajarlo en tot,
tant en lo bé com lo mal,
en votar y pegar bots.

Qu' es tot quant se puga dir, pues el que la tira de faròl, si no supera en tot als atres, se creu que no 's res y la ponçonya s' el menja.

Pau li día á Pau

Els nòstres páres sabien criar la familia millor que nosatros, y, quant veen qu' els gichs s' enjuasaven uns en atres, tenien molt de conte en que no 's pegaren y també en que no 's gastaren jances pesades, pues apenes notaven algo que no 'ls jocava, els apartaven, fentlos el serio y dasta pegantlos algun calbòt si no obedien y estaven quiets; tampòch no 'ls deixaven eixir molt de casa, ni meçclarse gichs y giques, rahó perque no tenien tan de perill de dependre cèrtes còses que no devien saber com huí 'n dia saben ans de l' hòra. Y com tenien les degudes precaucions, hiavía més respècte á tots y no hiavía tan de mal com ara. D' ahí la sencilleç d' este modisme, al que per remat d' estes ralles li cantarém la cansó ó lo que siga:

Pau li día á Pau:
No 'm tòques la gica,
y ella: *Tòcam ara Pau,*
qu' el páre no guipa.

¿Han vist vostés quín mòdo de tratarse la familia d'

abans? Pues per este estil era tot lo demés. ¡Una còsa pareguda á la de huí per la banda de darrere! *Oh tempora, oh mores!*

Pavòrdis (els antichs)

En la Séu de Valencia eren els sacerdots prebendats d'eixe títul de honor, els quals teníen cadira en lo còr despues dels canònges y usaven hàbits canonicals; en les colegiades d'Alacant y actualment en les de Gandía y Xátiva formen una espècie de cabildo, titulantse també canònges, presidits per l'abat, lo mateix qu' els de la colegial de Sen Bertomeu de la capital, concedida últimament p' el Papa Lleó XIII, é igual títul honorífich es donava en atre temps als catedràtics seglars de Teología, Cánons ó Dret civil d' esta Universitat. Y per ser estes noticies històriques, instructives y curioses, les recordém en este llòch en la cansó apropiada:

Els antichs pavòrdis eren
lo que huí els beneficiáts,
llevat dels hàbits de còr
á daquells sòls reservats.

Aquell títul fon suprimit en lo Concordat del any 1851, sustituintlo el de *beneficiát* de huí 'n día, qu' es més modest y no 's presta tant á la suspicacia dels de dalt.

Payaso (el)

Encara qu' es un tipo universal, conegút en totes les nacions y llengües del mon, així mateix podém apropiársel els valencians, ya que la nòstra llengua es á propòsit pera fer eixe paper tan pròpi dels gistosos, bromistes y guasons, en el que ni fons els andaluços mes guanyen. Supòst, pues, tot asò, ¿qu' es un payaso? Pues un hòme que fa riure en totes les còses que diu y fa, tenint molta sombra pera fer caure en gracia paraules, accions y moviments, qu' en atres ningú les nòta ni fa cas. Y com si be 's mira, este mon es una continua comè-

dia, en la que el payaso fa el paper de protagoniste, unes vòltes rientse y fent riure y atres plorant y fent plorar, sempre resulta qu' éll desempenya un càrrech important, del que no 's pòt presindir. Per aixó, considerant nosatros el mèrit que te un bon payaso, li ham dedicát estos pòchs renglons y la copla que ve a continuació:

Comedia sease payaso
resulta un contrasentit,
per això l' ham adoptat
en son verdader sentit.

Pues no 's pòt pendre tampòch en atre, sopena de llevarli tot el mèrit qu' el caracteriza y el fa simpátich y atractiu.

Pedra (tota) fa paret

Y es molta veritat la que conté el present modisme popular del nòstre antich reyne, pues per giqueta ó menuda que la pedra siga, encara que siga un ripiet, ya procurarà l' obrer que aprofite y òmpliga son puesto en la paret. Vòl dir també que tota còsa fa en lo mon son paper, per insignificant que se la supònga, y per lo tant que no devém fer menosprèu de rés, porque lo que no aprofita pera una còsa aprofita pera l' atra. Y en los dos sentints prením el tal modisme al tirarli estes ralles y cantarli la cansó de costúm:

Tota pedra fa paret
ó parat, que dihuen atres,
fentla pujar pera munt
quant més pedra y morter gastes.

En la diferencia, de que quant més gròsa siga la pedra que li vajes afegint, més á presa anirá pujant la paret, com es natural.

Pedres curtes (pillarlo á ú en les)

S' aplica el present refrá ó modisme á tot aquell que abusa en lo pes y mesura, no donant lo just ò llevant pòch ó molt al que compra algún género, siga de menjar,

beure ó atra còsa cuansevòl, y també al que 'n los con-
ters s' enganya ó equivoca volent enganyar al pròxim,
lo mateix qu' en tractes y contractes el que no més
busca un descuyt pera pegarlila al que pòt. Per lo demés
el tal refrany es molt popular y conegút no sòls en lo
nòstre antich reyne sinós en tot lo mon, pues l' art de
enganyar y robar está ahon sevòl á la orde del dia.
Cantemli, pues, nosatros com á remat de música y
preguemli á Deu que mos lliure de ser víctimes d' éll,
la cansó apropiada:

Pillar á ú en les pedres curtes
es còsa de timadors,
que vòlen menjar y beure
y vestir com á senyors.

Y com eixe género de vida es molt dols y molt bò,
conta desde molt antich en no pòchs mestres y disípuls
tan adelantats, que te que ser molt espavilat el que s'
escape de caure en les mans de eixa gentòla.

Peguém, que venen pegant

Així heu díen els nòstres páres y ahuelos de les mon-
tanyes d' Alcòy, y encara huí á lo millor sòlen repetiro
els jóvens daquell contorn, per més que la gent d' ara,
despues del canvi tan gran de costúms que ha sosuit y
de lo molt amiga qu' es de lo positíu, ya no está per les
asonades, jòchs y bromes de atre temps; de mòdo que
aquelles çaragates y corregudes de nit p' els carrers que
llavons fehen els fadrins, acasantse uns als atres, tren-
cantse les guitarres en lo lloç y quant no pegantse
garrotaes, lo qual obligava á la ronda á tancarlos á tots
en la presó, allò ya no pasa huí 'n dia en los poblets;
pero en canvi ha pasat á Valencia y atres ciutats, corre-
gít y augmentat, sempre que s' els antoixa als senyors
masons, republicans, anarquistes y demés acabats en *istes*,
el mòure un escandall y correr la pòlvora, com els mòros,
per consevòl cuestió política ó impolítica. Y com tot asò
es la pura veritat, y no falta qui repetix este modisme,
creent sense ducte que pòt pegar al que veu que se li
acòsta pegant, ham volgút nosatros reproduirlo en estes
planes, cantantli la copla de caixó:

Peguém, que venen pegant
es bò, pero mal á un temps;
bò si ú pega primer,
pero mal si ve al revés.

Perque la defensa es natural; pero si et peguen una nyespla primer y en ella t'acòren, vejes que fas despues, per això diu el dijo *qu' el que pega primer, pega dos vòltes*, y te rahó.

Péndreli á ú el pols

Això es pròpi dels dotors ó metjes, que á penes entren á vore algun malalt y li pregunten com s'encontra, lo primer que fan es péndreli el pols; pero este modisme te un' atra ascepció més intencionada que l'anterior, y consistix en anarli fent preguntes á vore de quín pèu coiseja, si es baix de dabant ó ahon li apreta la tafarra, tot per vore de torvarlo y poderlo enganyar millor. En estos dos sentits se sol entendre el tal modisme, qu' es popular en Valencia y les poblacions principals del antich reyne, lo qual mos ha donat pèu pera allargarlo así y cantarli la cansó de tanda:

Péndreli el pols á dalgú
es pa vore si te febra,
ó saber si encara es mama
algun dit de la ma dreta.

Que tot podia ser, perqu' el número dels tontos, bovos y lelos es tan gran, que may s'acabarán.

Penjat? (¿quí s'haurá)

Esclamació que tiren en tots los pòbles del nòstre antich reyne al vóreli fer á quansevòl una còsa jocant y rara, en senyal de que s'estranya molt que l'haja feta ó dita. Y á fí de que se veja la riqueta en espresions y dijós de tota classe que posuix la nòstra llengua, reproduím así la tal esclamació, y per la gracia y ombra que té, li amollém a conte de respòsta la seguidilleta que ve:

¿Quí s' ha penját?
 Algun tonto cap y tot,
 que com no sab lo qu' es fá
 ell mateixa s' ha ofegat.

¡Resolució per demés estrema y rara, pròpia de des-
 cregúts y desesperats, que Deu mos lliure de imitarlos!

Pensat y fet

Es un modisme popular molt breu y expresiu, sòls comparable á este atre: *Dit y fet*, els quals tan sòlament tenen llòch en la nòstra parla valenciana, qu' en punt a breu, dolsa y bonica no te rival en lo mon, com á que no ni ha atra que exprese en menys paraules infinitat de idees y pensaments. Per aixó ham volgút nosatros donar así una mòstra de sa riquesa en este modisme, al que li endilguém la cansó que 's mereix:

Pensat y fet es corrent
 entre 'ls actius valencians,
 que cuants atres pensen fero
 ells ya hu tenen acabat.

Aixó no lleva que ni haja també de pereosos, pues ahon hia campanes hia batalls.

Perea, ¿vòls sopes?

Fícameles en la boca, respòn el pereós, y no content en això, despues que ya les te dins la boca, com l' atre veu que la te tancá y no la meneja, li diu: *Hòme, rocégales*; á lo qual contesta fent el desmenjat: *Diu, menéjam les barres*. De mòdo qu' eixe hòme apareix com el tipo del pereós ó de la perea. Y com el tal modisme es tan conegút en tots el nòstres pòbles, ham cregút nosatros del cas ficarlo en este amagacent de tipos y còses rares, en la copla consonant:

Perea, ¿vòls sopes?
 Fícameles en la boca
 y menéjam be les barres
 pa qu' es fassen una coca.

Les barres no, sinòs les sopes, y pera qu' el pereós no fasa res, que li ajude també á engolírseles y últimament á c... en l' escusát. Si en vòls més, para el cabás.

Pere (Sen) muda els trastos

Això dihuen de broma els valencians quant está tronant, pues suponen qu' el sant ha renyit ó s' ha barrallat en la dòna y muda de casa les abines ó trastos que li toquen; pero tot va de bulla y sense ánimo de agraviar al san ni á Deu, en qual sentit posém nosatros así el tal modisme, tan gistós com antich y popular, entonantli la copla de costum:

Quant tròna, diu que Sen Pere
es que ha renyit en la dòna,
y muda els trastos de casa,
perqu' ella no 's còsa bona.

Aixó liu atribuixen uns al sant, suponent lo quiquillós y renyidor, y atres liu apliquen á la dòna, tractant-la de celosa; pero se veu qu' els pasa tot molt pronte, pues á penes pasa la borrasca ya s' ajunten atra vegá. En fí: *entre marido y muquer naide se puede meter*, com dihuen els llauradors.

Peres (posarli á ú les) á quatre

Vòl dir voler sugectarlo del tot y obligarlo á fer lo qu' éll no vòl contra la sehua voluntat, lo qual es un empenyo tonto y molt esposát á un percáns, perque si jo no vullch fer una còsa que no puch ó no dech ferla, ¿quí me la farà fer? Ningú del mon, sopena de agarrarme á bras partit en qui á la fòrça vól que la fasa, y no n' eixirá may en la d' éll, encara qu' em mate, per més que *á la fòrça no hia resistència*, com diu el dijo. Y com vullga qu' estes còses son masa sabudes de tots, una vòlta tirades les ralles anteriors, li cantarém al present modisme la cansó de tanda, y el que vinga darrere que tanque la pòrta:

Posar les peres á quatre
es voler armar camorra,

y esposarse á que ningú
ho prenga may en pajorra.

Pues no hia fòrça humana que puga obligar á fer una còsa indeguda contra la pròpia voluntat, y el eixemple el tením en los Mártirs y en atres que no son.

Pergamins (tindre molts)

Es referix este modisme, popular tan sòls entre persones de carrera, als nobles y rics d'antiga alcurnia, en relació als blasons, personajes, documents, armes, mòbles y demés còses de mèrit que conserven del seus antepasats, y també á atres sugèctes que, sense tindre motiu pera engrandirse, á lo millor s'alaben, ponderant còses que no mereixen la pena. Els primers son celebráts en rahó, perque verdaderament ho mereixen; pero els segons, com no mereixen res, en lloch de alabarlos, lo que fan es no ferlos cas y riures d'élles, tractantlos de fantástichs, simples y tontos. Estes dos clases de persones sempre han existit y existirán mentres el mon siga mon, y com nosatros no s'ham proposát més que indicarlos en estes ralles, les acabarém en la cansó que seguix:

Tindre molts pergamins se diu
dels reys y atres personajes,
que per sos títuls y fets
mereixen molts homenajes.

Pues els honors son pera les gerarquies elevades, lo mateix qu'el peix pera qui s'el mereix y la espina al gat, perque maula y arrapa; pero tot asò sòls s'entén pera este mon, qu'en l'atre no valen més qu'els mèrits de les òbres bones.

Pixarráes (les) de Maig

Els dona el pòble eixe nòm vulgar á les plutjetes que mos sòl regalar tots los anys eixe mes, les quals son tan curtes, que algunes no apleguen á durar tan sòls un quart; de mòdo qu'en un dia ne cahuen á vegáes dos ó

tres, eixint en seguida un sòl lluent y mol bonico. Y com les dites plutjes son peculiars y pròpies de Maig, per ser còsa de curiositat, els ham tirat estes quatre línies y dempres la copla que correspon:

Les pixarráes de Maig
sòls duren una rosá;
pues á penes ix el sòl
ya no 's veu ni fanch ni aygua.

Porque com plòu tan poquet, el sòl s' encarrega de fero desapareixer en una ullá.

Pixats (tindre lo mateix en) qu' en orins

Clar es que sí, perque 's una mateixa còsa, pero s' aplica á còses diferents que pòch més ó manco donen idéntich resultat, y d' ahí tirar má d' eixe modisme popular y molt usát en los pòbles del Marquesát de Denia, ahon se diu casi sempre de broma entre persones de confiança. Y vist que ya no te més llanços, doném fí á estes ralles en la corresponent cansó:

Mateix son pixáts que orins,
pero pa cèrtes persones
que apuren masa les còses,
no 's igual pares que nones.

Y pera apurar còses de tan pòca sustancia es calfen alguns molt la codolla y al cap trahuen lo qu' el moro del sermó. Per aixó dihuen en l' hòrta de Valencia: *Si no haguera animals, ¿quí s' havia de menjar la brósa?* Y tenen rahó.

Planja (fer algú una)

Este modisme es modèrn, inventát pels periodistes ó escritors de periòdichs, y dasta creém que per En Cándit Necedal; significa cometre una barbaritat, falta ó incurrir en contradicció. Y com á pesar del pòch temps que corre, còsa d' uns coranta anys, s' ha escampat tant, com á que s' usa ya per tots en general, de paraula y per

escrit, tirém les presents ralles y li dediquém la copla acostumá:

Fer una planja, sabém
qu' es còsa de maquinistes;
mes caure en contradicció
es pròpi d' atres artistes.

Es dir; artistes de paraula ó d' escrit, que pròu vòltes dihuen ara blanch y dempues negre, y viceversa.

Plebá (el antich)

En la disciplina antiga era un títul honorífich, concedit p' el Papa á cèrts retors de parròquies, com encara li se dona p' el pòble al retor de Senta María de Oliva, per més que caducá y desaparegué el dit títul al celebrarse el Concordat de 1851. Per ser, pues, una còsa rara y curiosa al mateix temps, la recordém en esta òbra pròpia de tals còses, á fí de ilustrar als lectors y sobre tot al clèro jove, cantantli la copla de caixó:

Els plebans, antichs retors,
es creien molt honrats
en eixe títul de honor,
qu' els feha més respetats.

Perque desenganyemse, els títuls y condecoracions, de teulades en avall, encara que son propensos á la vanitat, halaguen y halagarán mentres el mon siga mon, y no 's estrany que siguen buscats y aprehuats de molts.

Ploréu, giquets, ploréu...

Així sòl anar cantorrujan per los carrers de la capital de pòchs anys á esta part, cert tipo de última hòra, en un penjoll de pardalets de fanch en plometes postises, amostrantlos á la cuadrilleta de monyicòts de quatre á cinch anys, que li van darrere, mirant embocats la mercancia que pòrta; pero no 's asoles la gent menuda la que s' encanta al pasar el tío dels pardalets, son també 'ls hòmens y dònnes els qu' es paren á vórel y escoltar la tararena que fa, jocantlos á tots la sombra

sui generis que te, lo qual es molt corrent en Valencia, que pròu vegades per còses insustancials y de gens de trellat, en un moment se fa un rògle de dos ó trecentes persones entre gichs y grans. Y com també mos ha jocat á nosatros vore un tipo d' eixa clase, li ham volgut tirar así estes ralles y la lletreta qu' éll canta:

Floréu, giquets, ploréu
que pardalets tindréu
en una aguileta,
y aniréu en bicicleta.

Y á pesar de la pòca sustancia que te la tal cantinèla, lo que son les còses, servix pera á lo manco no morir-se de fam eixe pobre hòme.

Plòu, (ya) ya pixa el bòu

Això canten els giquets y giquetes en se que plòu, repetint esta cantinèla dasta que 's cansen y en mam-prenen un atra. Y com estes cantinèles y atres seme-jants, encara que á nòstra edat ya no mos donen gust ni mos fan riure com quant érem com élls y elles, no per això deixém de alegrarnos al pensar en la sencillés é inocència d' aquell temps. ¡Quí no 's tornara ara gich! solém dir al vore el gust en qu' es riu la gent me-nuda y les grans carcallaes que pega en mij dels dife-rents jòchs que jua. Pues tot asò tan trivial qu' es al pa-reixer, mos atráu y embelesa á nosatros y creém que á vostés també, y per eixe motíu ham volgút recordaro en este llòch, arrematant en la seguidilla de caixó:

Ya plòu, ya pixa el bòu,
ya neva, ya pixa la ovella,
canten els gichs,
rientse encara els vells
dels seus cants y gillíts.

Y no pòt deixar de ser aixina, pues la vida de la primera edat te molts encants y alegríes pera els qu' estan en ella y ho vehuen tot de color de ròsa, lo mateix que pera els de la edat madura que se complauen al pensar en aquélla.

Pobrea (la) no 's baixaea

¿Cóm ha de ser, si Gesucrist sobre ser el Fill de Deu, amo y duenyo absolut de tot, en tot y en aixó, volgué naixer pòbre, ser fill de mare pòbra y morir pòbre, pues dasta la mortalla y el sepulcre foren de llimosna? Pero el mon y la gent qu' el seguix no pensa ni ha pensát may aixina. Debades el Nòstre Senyor digué qu' el que volguera ser discípul d' Ell, havia de negarse á si mateix, repartir els bens als pòbres, carregar la sehua creu y seguirlo, perque la gran majoría, en llòch de practicar eixes máximes y consells del Evangèli, encara es burlen dels poquísims qu' els practiquen, com son els frares, les mònjes, els capellans y molt repoquets dels seglars ó particulars. La gent de huí, en rarísimes escepcions, no creu en res de lo que deu creure, perque ademés de positivista, es orgullosa, amiga del luco y de la vanitat, no més pensa en divertir-se, menjar be, treballar pòch ó gens y que no li diguen de mortificarse, dijunar, anar a Misa els dies festius, confesarse y cumplir en tot lo que deu cumplir el verdader católich. En seguir la rutineta que s' ha forjat sense contar en ningú, ya se creu que va be y que quant muyga en una voladeta s' en anirá al Cèl, que Deu no li negará, pues pera els cristians l' ha fet. Este es el llenguaje de casi tots els que viuen al dia, y estant nosatros persuadits de lo contrari, ó siga, de que van mal tots els que així pensen y òbren, ham cregút dasta convenient tirar estes ralles per si produixen algun efecte, y la copla de costúm:

La pobrea no 's baixaea;
ans be, molt meritòria,
si se sopòrta en paciència
pera conquistar la glòria.

Qu' es cabalment com la prengueren molts reys y richs sants, els quals l' abraçaren voluntariament per amor de Jesucrist, lo mateix qu' els sants pòbres de tots los estats y condicions. *Intelligenti, pauca.*

Pólvora (gastar la) en salves

Equival á gastarla debaes, y si á lo manco se gastara en salves á la Mare de Deu, sería lo millor. Pero este

refrá se referix ademés á parlar supèrfol y fer còses sense trellat y que no donen ninguna utilitat ó ganancia; y en este sentit s' enten y es popular y conegút en molts dels nòstres pòbles, per lo que l' ham copiát en estes fulles y li soltém ara la cansó de costúm:

Gastar la pólvora en salves
es gastar el temps perdut,
empleant moltes paraules
sense guanyar ni un minut.

Y lo pijor encara es no guanyar ningun mèrit pera Deu, això si no servixen pera agraviarlo.

Poll en poll llémena cría

Este modisme vulgar dels valencians, es molt natural desde la bendició que Deu doná al hòme y á tots los sers de la creació, quant digué: *Creixéu y multipliquése y ompliu la tèrra*, comprenint també la mar y l' ayre. Y dende llavóns al reunir-se y fer vida comuna els dos sexes, mascle y femella, te llòch la procreació de tots élls, si bé subjectant al hòme y á la dòna, primer á la lley natural, despues á la escrita y darrerament á la evangèlica ó de gracia, á fí de que la unió de la ú y de l' atra fora més perfècta y contribuira millor á la conservació de la espècie humana. Tal es la esplicació del present modisme, encara que pres en atre sentit pareix significar que segons siga la companyía que ú ellegixca, així será millor ó pijor el resultat d' eixa unió. Y pera que cadascú discorrixca com tinga per convenient respècte á la matèria, fem así punt y entoném la copla de costúm:

Poll en poll llémena cría,
y es una gran veritat,
pues el qui s' ajunta en llobs
d' ells sòl dependre á adular.

Molt de conte, pues, en qui s' ajuntém, que no 's lo mateix ajuntarse en bons qu' en mals; del mal no sòl eixir més que mal, y del bé sempre queda algo digne d' alabança.

Portar ó dur á ú al bè

Ó al *cordero*, com dihuen en Valencia y la vega, y també al *còll*, segons dihuen en molts pòbles del nòstre reyne; s'enten regularment dels giquets y giquetes de pòchs anys, y pera que se veja la manera de dir eixa frase ó modisme en les diferents comarques d' este país, ho posém así, cantantli la seguidilla que acompanya:

Portar ó dur al bè,
al *cordero* ó al *còll*,
es durlo á *culleròtes*,
al que no pòt ni vòl.

De mòdo qu' un mateix modisme se diu de diferents mòdos en una mateixa regió, com se veu.

Podador (el)

Era dasta uns coranta anys arrere un tipo que, com tants atres, ha pasat al racó de la història, y no 's fácil que torne á resucitar, pues era el llaurador qu' en l' Advent de Nadal y despues, es dedicava á podar les vinyes en lo ferrament de acér, dit *podadora*, així com huí 'n dia s' usa pera fer la mateixa faena la *tisora* ó *tisores*, que tenen la ventaja de no tindre perill de tallarse com en l' antiga *podadora*; ésta se duya en lo que se dia *burja*, qu' era una bosa de llata d' espart y se la penjaven al còll en un tirant de lo mateix. En quant á les *tisores* pòden portarles en un cabás, y dasta en la faixa. Y apuntát ya lo referent al podador y al ferrament que llavons empleava, qu' es lo que s' ham proposat, pera recòrt curios é històrich al mateix temps, apuntarém lo que manca qu' es la cansó final, qu' hen clòu y tapa.

El podador que abans podava
en la *podadora*,
ara talla les sarments
en la *tisora*.

Qu' es la mateixa operació feta en diferent ferrament ó ferramenta, com vullguen, pues el mateix conte mos te

que siga mascle com femella; la qüestió es contentar á tots y gastar pòch.

Preguntador, (al) mentires en éll

Es referix regularment este modisme tan popular en los nòstres pòbles, al preguntador, doctor de secá y masa curiós de voler sabero tot lo que convé y lo que no convé, en qual cas no 's precis contestarli una mentira, com aconsella el tal modisme, perque la mentira may es llicita y sempre es pecát, sinós fer el desentés y no contestar al dirècte, y si insistix el sugècte en repetir la mateixa pregunta, al vore nosatros que s'en pasa de curiós y que ralla ya en atrevit ó descarát, devém preguntarli á d' éll: *Escolte, ¿vosté pera qué vòl saber lo que ha preguntat?* Y es segur que ó callará ó dirá: *Pues pera saber més,* sonrientse al mateix temps éll y nosatros, qu' es una manera com un atra d' eixir del compromís, sense satisfacer la curiositat de cèrtes persones, y de acabar nosatros este punt d' albarda vella en la cansó de rutina:

Al preguntador, dihuen tots,
bònes mentires en éll;
pero convé distinguir
quant es jove y quant es vell.

Pues el jove, com encara te les sehues ilusions convé respòndreli d' una manera, y el vell mereix que li se respònga d' un atra diferent per pentinar ya canes.

Progrés (el)

Eixa es la gran paraula de huí, el progrés, com á qu' éll ho absorvix tot, resolento baix de son critèri, lo mateix en política qu' en relligió, en temps de guèrra com de pau; pero al progrés li pasa igual ó pijor que á la llibertat, mòt també obligat del nòstre temps, y es, que á fòrça de tindre á una y atra sempre en boca, se despres-tigen de cada vegada més dasta el punt de que casi ningú fa ya cas d' elles. ¿Qué 's, en efècte, huí la llibertat? Pues una paraula buyda de sentit, perque baix la

capa d' ella corre el més desenfrenat despotisme en totes les classes y en totes les esferes. ¿Y qué 's també el progrés actual? En lo material una porció asombrosa de invents maravellósos fons á volar p' els ayres com els pardalets; més en lo moral un desenfré tal en totes les còses, que rebaixa á les persones al nivell dels animals y en molts casos encara el supera. De mòdo qu' eixe progrés tan decantat te una nòta qu' el desafea en gran manera. Deixémse, pues, d' alabar y engrandir al tal progrés y treballém pera qu' el moral y material vagen aconsonant sense mengua del ú y de l' atre, y despedimse cantánt l' estre-vill que correspòn:

El progrés verdader
deu ser en tot,
material y moral;
pues si ú va en coge
y l' atre va á pèu,
ja no 's igual.

Y per lo tant s' arruinen els dos, la ú per masa y l' atre per pòch, destruintse com el de l' antiga Roma.

Províncies (les quatre) de les granòtes

S' aplica esta frase, dijo ó lo que siga, á la reunió ó grupo dels poblets de Beneixida, Alcántera, Cárcer y Còtes, situats en la Ribera baixa, formant una comarca, en la que per ser terreno pantanós y molt abundant d' aygües, els mosquits en ses músiques y picaes no 'ls deixen viure ni de nit ni de dia als seus habitants, ni les granòtes en son contino *ròch, ròch* els tenen atarantats. Y com eixe malestar ya ve dende antich, á pesar de que tals molèsties han desaparegút en gran part desde la plantació de taronjers y atres ábres frutals, no faltaren guasóns dos sigles arrere, que havent anat á eixe territori y notant els inconvenients pera poder aturar alosegats y tranquils en aquella marjal, plena de bijos tan pesats com molests, s' els ocurrí tirar la jarrá jusca y burlona de donar el nòm de províncies als poblujos citats, pera que atres guasons posteriors tragueren per fisga l' antiga copla que nosatros sabém desde gichs y es la sigüent:

Beneixida, Alcántera,
Cárcer y Còtes,

son les quatre provincies
de les granòtes.

Y ara ¿qué ham de dir nosatros á tot asò? Pues callar y deixar dir lo que vullguen; pues si al parlar no li feren casa, com diu el dijo, nosatros que no 'n tením ni 'n volém, encara eixirém guanyadors no dient res.

Pusa (fer d' una) un cavall

Es lo mateix que exagerar, abultar, ponderar, remontar y pujar fons als quèrnos de la lluna á una persona ó còsa, com fan alguns quant conten, ó referixen quèntos y susuits, siguent en esta part mestres consumats els andaluços, que si es com el dit pòsen braç y tot. Y á fí de que no s' olvide ó no 's pèrga aquest modisme tan popular en lo nòstre reyne, dempres de apuntarlo así, li cantarém la copla de tanda:

Fer d' una pusa un cavall
es còsa dels andaluços;
més també hia valencians
que no pasen per intrusos.

Sinós que molt be pòden pasar per mestres consumats en títul y tot, per supòst.

Putpút ó purpút (la)

Es un pardal pòch més gran qu' el tort, de plomes daurades, negres, ròjes y blanques, en un plomall en lo cap; es bonico, pero tira mal olor y te 'l cant monòton. Habita en les sèrres y quant canta diuen que diu la veritat, per lo qual li ham tirat estes ralles, a les que acompanya l' antiga cansó que diu:

La putpút de la muntanya
canta y diu la veritat;
quant les cabres críen llana,
les dònnes farán bondat.

Que será pronte, segons les traces, pero per si acás, qu' heu esperen sentats els que confíen que això susuirá algun dia, y aixina no 's cansarán tant.

Quant Deu vòl, sense núvols plòu

Y es molta veritat, com á que Deu te poder pera daixò y pera tot, com á qu' es Totpoderós. Negar eixa y atres còses, equival á negarli á la Divinitat eixe atribút, còsa que ningú que tinga coneiximent s' atrevirá tan sòls. Per més que diga l' atèu, així deu ser y així serà sempre mentres Deu siga Deu, es dir, per tota la eternitat. Creém, pues, ociós afegirli més á este refrá antich y popular en tots los pòbles del nòstre reyne, y arrematém els curts y pòbres renglons que li ham dedicát, en la copla acostumá:

Cuant Deu vòl, diu el refrá,
que sense haver núvols plòu,
pues Deu es tan poderós
que fa sempre lo que vòl.

Al revés de nosatros que, si Ell no vòl, no sabém ni podém fer res que mos agraixca y dasta pera fer mal necessitém que mos ho permetixca y no mos lleve la llibertat ó el lliure alvedríu. ¡Cuánt poquet som y cuánt repòch valém!

Quinque Libri (el)

Es un llibre que s' encontra en tots els argius parroquials, qual nòm ve dels cinch títuls que conté, ó siguen partides de batisme, de mortuòris, de matrimònis, de confirmacions y una sèda ó llista dels escomunicáts ó escomulgats públichs; pero haventse suprimit el darrer títul per inútil, y evitar el engorro que resultava de manosejar els volúms que contenen quatre classes de partides, huí'n día s' usen ya llibres separats pera cada ú dels quatre títuls restants, rebent cada llibre el nòm del títul que conté. Y com esta òbra, encara que festiua, te de tot, com peix en banasta, y hia còses que les ignòren molts, á fí de posarlos al tant d' elles, ham posat nosatros eixe títul antich en lo present catálech de còses rares y curioses de la tèrra, al que li afegím la copla que li concuadra:

Quinque libri dién els retors
al llibre de les partides
de naixcuts, mòrts y casats,
confirmats y apostasíes.

Pero en lo mon tot canvia y muda, escèpte Deu que sempre es el mateix, porque 's la veritat,

Qui te boca se equivoca, y qui te nas es moca

Es un modisme ó refrá molt usat entre la gent jove del pòble en la ciutat y vega de Valencia, dit sempre de guasa y en tò molt alegre, com es natural. Y com tot éll es veritat en los dos estrems que te, y ya no li coneixém més llanços, donarém fí á les poques línies que li ham dedicát en la sigüent seguidilla ó estrivill:

Qui te boca
se equivoca,
volent dir
la veritat;
¿qué será
quant diu mentira
ó se moque
sense nas?

Pues que 'n los dos casos mentirá en tot coneiximent, farà riure y res més. Y el que vullga traure sustancia, que la busque en atre puesto.

Regiment (el) de la canya

S' entenen els pòbres de solemnitat que van á captar y pòchs serán en lo nòstre antich reyne els que ho ignoren, encara que eixe sobrenòm tingué orige en les montanyes d' Alcòy. Y com vullga que además de raro y jocant, es pròu apropiát als sugèctes á qui s' aplica, l' ham volgút nosatros treslladar á estes fulles en la cansó que seguix:

Del regiment de la canya,
diu que ningun soldat desèrta;
pues el qu' es tira al acapte
va en deixaro molt alèrta.

Perque la fam no te lley, y el pòbre famolench no te més remey que anar á demanar llimosna entre tant vixca; qui puga socorrirlo, pues, qu' el socorrisca.

Repicar (no 's pòt) y anar á la provesó

Ya ho crech, y per això tots els campaners en haver una festa molt gròsa, si vòlen vore la provesó s' han de asomar als forats ó llunes de les campanes; pero este refrá, tan popular en lo nòstre reyne, es sòl aplicar també á moltíssimes còses que no 's pòden fer á un mateix temps, com no siga cantar, ballar y tocar algun instrument en les mans, segons la coneguda copla castellana. Y com vullga qu' el tal refrá no carix de gracia y es pròu espresiu, ham cregút del cas anotar-lo así y de pas cantar-li la cansó que seguix:

Dihuen que no pòden ferse
dos còses al mateix temps,
pues mireu: yo balle y cante
y vaig tocant l' instrument.

Lo qual huí'n dia no 's estrany, perque ya estém cansáts de vore als italians y francesos tocant cada ú d' ells per los carrers lo manco quatre instruments tots al hòra. ¡Si estém tan adelantats...!

Rita (á la) Rita

També á les giques, casades y fadrines, lo mateix que als hòmens, els aplega en lo nòstre terreno la mala costum ó vici, millor dit, de nomenarles p' el sobrenòm, costum que ve de molt antich, pues ya se coneixía entre 'ls judèus en temps de Jesucrist, qual sobrenòm generalment se li afitj al individuo per algun accident ó defècte físich ó moral, com *negre* si es puját de color, *tòrt* si carix d' un ull, etc., etc. Y d' ahi els estrivills y parejáts que s' apliquen, sobre tot quant cau be el asonant ó consonant en lo verdader nòm de la persona; rahò per la que nosatros ham posát así estes línies y les arrematém en los parejáts antichs que li tòquen:

Rita, quant pixa s' esguita,
quant c... s' esgarra,
quant beu no s' ivéu,
quant menja li penja.

Tot això, per supòst, son desficasis que no trauen

trellat ni tenen sendo ni mendo, com solém dir, pero així y tot dehuen formar en la clase de còses rares, y si no estigueren, pareixería que mancava algo. ¿Están vostés en lo conte?

Ròba (quant manco) més sá

Eixa jarrá ó modisme la tirá Nèlo el Tripero en lo colòqui del seu nòm, y comprením que no anava tan desacertat, pues el nòstre còs es pròpiament un pòrch que s'acomòda á tot, y el que está posát com eixe tipo á anar tot esgarrát y mitj nuet, eixe ya no sent la calor ni el fret, tot li pròva bé y res li fa mal; al contrari, el que va ben vestit, está ben papát y te tot lo que vòl y desija, á eixe tot li pega mal, una bufada d'ayre el costipa y casi sempre está malús y no val un diner, com solém dir. Y sinó ¿per qué 'ls fills dels pòbres están sempre gròsos y ròjos com á perdigòts, y els dels richs sòlen estar primets y groguisóns? Pues per lo mateix qu'estém dient, que la natura tot ho cría robust y sá, y el masa cuidao ho cría raquílich y enfermís. Imitém el consell del nòstre tipo y no anirém mal, y ya que ham tirat estes ralles á la memòria d'èll, cantemli ara una cansó aconsonant:

Quant manco ròba més sá,
digué el so Nèlo el Tripero,
que pasá la vida furtant
con mucho garbo y salero.

Este fulá diu que tenía en la sehua cartera sis llicències de soldat y ninguna de cumplit. ¡Qué tal sería el *pácaro!*

Romana (la) del infèrn

Diuen qu'entra per tot, y en això demòstra que deu ser moltíssim gran, com á que te que pesar á tots els pardals més gròsos que sense parar van caen allí; lo qu'es estrany qu'el president d'aquella gran república, Luçbel, tan ilustrát y tan amich del progrés, no haja substituít á l'antiga romana la modèrna báscula, que li serviría pera poder pesar més á presa á tota aquella gentòla; pero

quant éll no hua fet, es perque no li convindrà. Mes, deixemse nosatros de gastar jances y bromes en eixe àngel caygut, no siga que se tornen panses y mos peixque en aquells calabòços, ahon sabém que allí tot es de fòch, dasta la terrible romana pesadora, la que rònegament ham nomenát pera omplir el modisme referent á ella y posarlo así, cantantli la cansó que li pertòca:

La romana del infèrn
solém dir que per tot entra;
que no mos pilla á nosatros,
més que rebente *pateta*.

Lo qual evitarem si som bons de veres, si seguím les bones inspiracions del Angel de la Guarda y observém la Lley de Deu.

Rot (vindreli á ú el) á la gola

Este refrany s' estila molt en l' hòrta de Valencia y es referix als que, cuant ya ha pasat la ocasió d' una cosa, pareix que tinguen gust de nomenarla bona còsa sense parar, com qui diu: *Ya que no vòls caldo, dos taces*, no més per donar mal contrast y fer rebentar al que coneixen que li pega mal que li ho refreguen p' els nasos en tanta manera. Y com vullga qu' el tal refrany ya no tinga més llanços, una vòlta que li ham donát cabuda en este llarch repertòri de còses rares y curioses, acabarem els anteriors renglons en la copla sigüent:

Vindreli el rot á la gola
dempues de pasar la còsa,
es pròpi del que leleja
ó no te la tèsta bona.

Això per no dir que son pesats y fastidiosos, que sempre tenen gust de cascar al que no te falta de bromes ni sermons sense Ave María.

Rovellet (ser una còsa el) del hòu

Es un modisme pròu popular en l' hòrta de Valencia, ahon l' apliquen especialment á la bondat del clima, á la feracitat y abundancia del terreno, y sobre tot á lo bo-

nico y clar qu' está casi sempre el cèl, cualitats totes que celebren molt els naturals d' atres regions no tan privilegiades y més encara els estrangers. Per ser, pues, tot asò veritat, de la qual en llòch de devanirse, devém donarli gracies á Deu per havermos distinguit, nosatros ham volgút copiar el tal modisme en este llòch y cantarli l' antiga cansó que diu:

Valencia per ser Valencia,
en quatre dinés un rollo,
y en una peseta blanca
pinteta y un rascamonyo.

Lo que vòl dir qu' en eixa capital, además de les bones cualitats que reuix, va tot més barát qu' en atres, tant els artículs de primera necessitat com els de ròba, adornos, etc.

Sá y al plá (anar ú al)

Es un modisme molt antich y encara pròu usát en tots los pòbles que parlen la nòstra llengua, y s' aplica á tot aquell japát á l' antiga ó ya entrat en anys, qu' está per les còses del antigor y procura buscar en tot la sencilleç pròpia d' aquella edat; pera éstos tot lo antich era millor que lo modèrn, y ves, dispútalos sobre eixe tema, que no 'ls convencerás per més que t' empenyes; tan aferrats están á les còses d' abans. També s' aplica el mateix modisme á vestir arréu, *de por casa*, ó *á la galiché*, com diu que dihuen els francesos, y en este sentit, que pareix el més pròpi, es com nosatros l' enteném, salvant el pareixer de vostés, que no volém contradir, el qual mos ha fet apuntar en este llòch les presents reflexions, ó lo que siguen, donantlos fí en la copleta que seguix:

Anar ú al sá y al plá
es modisme molt antich,
que lo mateix li convé
tant al pòbre com al rich.

Pues si es veritat lo que diu el ditjo de *la ocasió la pinten calva*, siguent moltes y molt variades les ocasions, podrém agafar la primera que mos vinga be, sense perill de fer mal ni agraviar á ningún bitjo vivient. Qu' eixa es la del hòme que hu entén.

Sab (qui no) es com qui no veu

Masa que sí, com á que la ú y l' atre es pòt dir que son ignorants d' una còsa; éste perque no sab com es, y aquéll perque la ignòra per complet. Per lo demés, este refrá es comú á tot el reyne de Valencia y tan popular, que á penes quedarà en éll ú que no 'l sapia, rahó per la que nosatros li ham fet así este lloguet y acabarem d' omplir-lo en la copla de caixó:

Qui no sab y qui no veu
son dos ignorants de marca;
la ú perque no sab res,
l' atre per creure a la palpa.

De mòdo que ni pera fer de testimònis aprofiten tan sixquera, la ú per bovo y l' atre per no ivores pixca.

Sabater (el) de remendó

Cuant una persona aplega a la dena dels xixanta en cèrts oficis, per hábil y treballadora que siga, ya la van retirant pòch á pòch sense dirli res de que s' en vaja ni qu' es quede, pero qu' ella ho coneix y al últim es retira, buscantse un' atra vivienda ó acomòdo. Y això mateix li sòl pasar al nòstre tipo, que dempues de haver segut un excelent sabater de nòu, ara s' ha de contentar en ser sabater de vell ó de remendó. Per lo regular es fica en una casa de *mandados*, y en lo mateix pati o entrada, a la part de dins de la pòrta del carrer, pòsa la tauleta en los gismes y ferramentes pròpis del ofici, y allí el vorás tots los dies de faena apanyant sabates, sabatilles y botes velles. ¿Quí l' ha vist y el veu? Ahir en la botiga ó sabateria més elegant, donantse importancia en arreglar calçat de primera classe pera cases riques, y huí remendant pera la gent pòbra. Pero este es el mon y esta es la vida; contentemse en lo que la edat y el mon mos dona y conformemse en la voluntat de Deu, qu' es lo millor, y lo demés ya mo se donará quant convinga. Entre tant arre-matém este tipo en la consabuda cansó:

Sabater de remendó
¿quí t' ha vist y qui te veu?

que abans pintaves sabates
y ara remendes arreu.

Pues el mon no dona més de sí, contentemse en lo que mos dona, que de totes maneres encara mos sobrarà per pòbres que sigám.

Saber (el) no ocupa puesto

Per supòst, pues si l'ocupara, no cabrien en les biblioteques els llibres que alguns hòmens sabis han escrit, y aixina, ocupen en elles un llòch relativament pròu reduit, ya qu'el saber del hòme per molt y gran que siga, may li deixa la mòrt temps pera que puga desarro-llarlo y escriure tant. Sòlaments al rey Salomó, per una gracia especial de Jehová, li se concedí el dó de sabiduría universal, y per aixó pogué escriure de tot, descri- guent y disputant, com diu la Sagrada Escritura, dende l' abre més gran y corpulent del Líbani funs á eixa bro- seta, dita hisopet ó llíquén, que 's cría en la humitat de les paréts y de les penyes; pero Salomóns no n' hagut més que ú, y eixe al fí prevaricá sobre saber tant, próva de que la sabiduría del mon no fa felicitat á ningú, si no té per base la de Deu, qu' es la que conduix al Cèl y es la verdadera. Atres interpreten este modisme en lo sentit de que sabent de tot la persona, gòja y disfruta més y pòt parlar de moltes còses qu' els ignorants no saben, donant conte y rahó de tot lo que pasa, mateix de bò que de mal, lo qual es una ilusió qu' en llòch de favorir- mos mos perjudica encara, perqu' eixe prurit de saber mos infatúa y ensoberbix, lo mateix que á la nòstra pri- mera mare Eva la curiositat de saber lo que la serp li día la va tornar al instant de innocent en pecadora, orgu- llosa y atrevida, pecant ella feu pecar també á Adam y á tots nosatros. El voler, pues, saber més de lo que convé ó correspòn es una indiscreció que tart ó pronte es paga ben cara. Y pròu ya de saber, que com se veu, sí que ocupa puesto, y casi sempre més pera mal que pera be, acabant el modisme en la copla de ordenança:

El saber no ocupa puesto,
dihuen els hòmens y dònes;
y sobre tot estes últimes
pa donar faltes y bónes.

Pues es un ajach del sexo débil el parlar molt, y el que molt parla molt èrra, diu un refrá. Conque detindre la llengua, que no té hòs y es meneja masa.

Sabó, de brahó

Es un ditjo ò modisme veritat, qu' encara que més pesát pera les escuradores y llavaneres, perque 'ls còsta apretar molt els punys, si vòlen fer be la sehua faena, en canvi estalvien pròu la bojaca del que paga, y ya es un favor; per aixó se diu que tots els ditjos son verda-ders y qu' el qu' els seguix ó practica sempre ix guanya-dor, qu' es lo que nosatros s' ham proposát fer compen-dre al anotar el present, sobre ser tan popular y cone-gút, en este llòch, cantantli la copla sigüent:

Sabó de brahó, les dònes
dihuen á les qu' en gasten masa,
pues tot en lo mon deu tindre
la sehua regleta ó tasa.

Perque 'l que derròja ó malgasta sense motiu ni tre-llat, en llòch de guanyar va perdent de cada día més, y al cap de la carrera s' arruína del tot.

San Bult (el) de Valencia

L' antiquíssima y venerada Image d' eixe títul, que re-presenta á Jesucrist *Sum Sacerdot*, fon encontrá en l' any 1233, segons la tradició, per lo treballador ú obrer Ma-noèl Navarro, en un buyt soterrani, junt al riu Turia, pròp dels de les muralles y portal de la Xerea, situat lla-vons en lo mateix llòch que huí ocupa la pòrta principal de la parròquia de Sen Tomás, Apòstol. El citat obrer con-servá la santa Image en sa casa fuus á la sehua mòrt, donantla al barri de la Xerea, els quals veïns y persones pietoses, plens d' entusiasme relligiós, venen dende aquell temps celebrant anyalment solemnes festes en honor de son diví patrò. Inconvenients restauracions han fet desapareixer casi del tot l' antich carácter del Sant Bult, objècte de gran veneració en la nòstra ciutat en temps pasát, com ho acredita l' altar erigit en la Sèu, en el qual s' admira sa Image pintada en hermós llènç pel

celebrat artiste valenciá Jacint Geròni d'Espinoso: va vestida de rica túnica morada en tiara pontifical al cap, y les moltes presentalles que la fervient pietat dels fièls depositá als seus pèus, ademés de les innumerables indulgències concedides p'els Excelentíssims Prelats als seus fervorosos devòts. Y com no deixa de tindre tot asò la sehua importancia històrica y relligiosa, li doném cabuda en aquestes planes, cantatli ademés la copla corresponent:

L' antich Sant Bult de Valencia,
es image molt venerada
en lo barri de la Xerea,
y en grans festes festejada.

Pues tot s' heu mereix el Nòstre Senyor, y dasta seria pecat escatimárliles y més encara no férliles.

Sant Cristo (dir una còsa tant com un) en dos pistòles

Clar que no li diu, ni d'ahon vinga, pero pera vore còses estravagants, estrambòtiques y rares, en este mon de mones, ahon tot pasa per culpa dels que l' habiten, que som nosatros. Si forem sempre com devíem ser, tindríem la suficient cordura, tacte y coneiximent pera distinguir lo qu' está bé y lo qu' está mal y sabríem á que atendres en molts casos, y en los que no, consultariem als que pòden donarnos llum, com á més inteligents, segur de que acertariem més y no fariem riure, com mos pasa més de quatre vegades. Pero creém que tot aixó es demanar peres al olm, sabent que may les ha de donar, y per lo tant que seguirem en les nòstres tretes mentres la bola del mon seguixca rodant com ara. Animo, pues, á les gajes, y donemli fí á este modisme, cantantli la cansó de regla:

Dir una còsa, diém,
com un Cristo en dos pistòles,
es fer un gran desacato,
per no afegir atres còses.

Pues per molt que se diga en eixe cas, sempre será pòch pera ponderar la burla y ultrage qu' es comet contra una image sagrada.

Segar, (qui no pòt) espigola

Es un cèrt; perque hia molts que segaríen si tingueren, y atres que tenen no pòden per estar impeditos o impossibilitats. De totes maneres resulta veritat este refrá popular del nòstre antich reyne, y s' aplica á tots, hòmens y dònes, rics y pòbres, sabuts é ignoránts, ya que tots devém treballar lo que pugám, els rics pera conservar les sehues riqueses, y els que no son, pera procurar per la vida, á fí d' evitar la ociositat, qu' es la mare de tots els vicis. Per lo demés, al considerar lo important del tal refrany, l' ham volgút nosatros recordar en esta lletanía de còses rares y curioses, cantantli ara esta cansó:

Qui no pòt segar, diem,
que s' aplica á espigolar;
qui no treballa de jove
la fam el sòl acasar.

Pues no pòchs rics per no cuydar dels seus interesos ham vist nosatros anar á captar, mentres que atres siguent pòbres per aplicarse al treball han millorat de fortuna.

Segarria (la montanya de)

Está situada en l' antich Condat de Denia, separant en part el partit judicial d' esta ciutat del de Pego, lo mateix qu' els poblets de la Retoría, inclusos Orba, Benido-leig, Sanet y Beniarbeig, de la célebre, frondosa y bonica Marjal, principal riquesa dels pegolins. Comença en lo castellet morisch de Millena, seguixen els valls de Çeta y Lahuar al mitjdia y els de Planes y Gallinera al nort y arremata en punta pròu penyascosa y alta en front del pòble de Alverger. Cría palma de margallons, alguns pinets y varies plantes, y al pèu, com á dos pams de fondo de tèrra naixen una porció de fònts que despues de abastir als arroçars y hortalices, van el sobrants al rihuet de les Tortugues o Molinell, que les conduix á la mar. A primera vista no 's comprén que una montanya curta y estreta com ella y en lo terreno tan sech dels costats, ixca tan gran caudal d' aigua; pero dihuen els inteligents que, com la Marjal está tan fonda, es fácil que 'ls alvertenchs

vinguen de la sèrra de Mariòla y de atres més altes y grans, no faltant també qui díu qu' en Cocentayna á la part baixa del Castell se sent á vegaes una gran remor d' aygua, sense qu' en la vila ni en lo riu se nòte res, lo qual acredita que la corrent d' eixe manantial va molt més fonda encara. Siga de tot asò lo que vullga, lo qu' es cèrt que en dita Marjal no amaina may l' aygua, y com á còsa curiosa y no imposible, nosatros la ineluím así, entonantli per remat la cansó que seguix:

Segarria te uns manantials
tan abundants y corrents,
que abastixen la Marjal
y als de Pego te contents.

Que donen pues gracies á Deu, que les mereix, per mostrarse en élls tan generós, ya que tants atres no tenen eixa ditja.

Senyera (la) de Valencia

Es el antich pendó ó bandera qu' el rey En Jaume 1.er de Aragó duya en los combats contra els mòros, quant conquistá el reyne de Valencia del poder d' élls, guanyant quantes batalles empregué contra tamanyes enemichs. Entre tant duraren els Furs estava depositada en el paláu de Justicia, despues l' Audiència, y actualment, desde la pèrdua dels Furs en 1713, en la Casa de la Ciutat á cárrech del Ajuntament. Y á fí de que la veneració que li tenen els valencians no desmereixca, sinós que creixca, li dediquém aquest pòbre recòrt y li cantém la cansó que seguix:

La Senyera de Valencia
sempre ha segut respetada,
pues representa les glòries
qu' en atre temps alcançara.

Y com personifica, per diro així, la història de la capital y de son antich realme, mereix el cas que d' ella se fa y més encara.

Senyores (les) del Castell

Eren molt retirades y bones dònes, que no més s' en ansiaven d' encomanarse á Deu, cuydar de la sehua hacienda, arreglar els animals del corral y menjar lo que podíen. Feren un rellònje nou á posta pera saber á quin hõra poníen les gallines y eren molt exactes y escrupuloses en pagar el jornal als treballaors de les terres. ¿Quí eren? ¿ahon vivíen? Pues en lo Castell. Ni les coneixíem ni mos impòrta saber més d' elles. Per aixó els ham tirat estes ralles y ara en acabant els cantarem l' antiga cansó:

Les senyores del Castell
han fet un rellõnge nou,
pera saber les gallines
á quin hõra pònen l' hõu.

Y si vostés son tan curiosos y tenen el mateix interés qu' elles, còmprenlo quant enans y ho sabrán igual qu' elles.

Senyoríes (les) ó palaus feudals

Eixe nom donaven en tots los pòbles del nòstre antich reyne á la casa del senyor territorial, perque escèpte en les aldeetes, en tots ni havía, en la que solía habitar algunes temporades éll en la sehua familia, criats y dependents; no com ara que tots viuen en les capitals de provincia ó en la cort; y per aixó que residíen pròp del seus súbdits ó vasalls, com llavons díen, eren els verdaders páres dels pòbles, remediand les sehues necessitats, y sobre tot mirantse en les Esglesies, moltes d' elles alçantles de peu y dotantles de retaules, imágens, alaixes y ornaments artístichs y primorosos, com encara huí se vehuen en lo seu escut de armes. Estos eren els senyors feudals, salves rares escepcions, y per aixó el pòble honrat y treballador els volía, odiantlos els ganduls y malfatáns, quins influiren en los masons pera desamortíçar primer als senyors ó nobles, después als frares y á la Esglesia y últimament als pòbles, al vendre les montanyes y els bens dels asilos y hospitals. Com tot asò es veritat, ham pensat posaro así, pera qu' els que ignoren estes còses veguen

quí son els amichs y contraris, cantantlos á uns y atres esta cansò que se mereixen:

Els senyors territorials
eren els amos dels pòbles;
pero élls y els seus palaus
remediaven prou als pòbres.

Mes huí 'n dia el govèrn que hua malvenut tot, ha esquilat de tal mòdo als pòbles, que entre unes còses y atres, ademés de les sequíes, han de anarsen á l' Amèrica y treballar com á negres pera poder menjar.

Sermons sense Ave María

Son éstos, regularment, els que fan els páres y máres als seus fills casi tots los dies, sense cobrar un cèntim, per supòst, y del que la familia sòl traure lo qu' el mòro del sermó. En general, els páres els fan molt curtets, y els fills pareix que 'ls atenguen al vore que prediquen tan serios, y sobre tot al notar que tenen pròp un verdanch, y que no més que boquejen, comencen á verdancáes en el primer qu' es desmanda; pero els sermons de les máres, al contrari, sempre son més llarchs, porque les dònnes quant prenen la paraula no sòlen soltarla tan ahina, y com els fills se rihuen y es burlen, elles gillen si tenen que gillar, acabant per posarse á plorar al vore el pòch trellat que han tret dels fills. També sòlen alguns amos predicarlos als criats y dependents, mes els sermons dells es reduixen á algunes advertències y consells, dels que si el criat ó dependent fa pòch cas, ya sab que li toca anarsen de casa, porque l' amo no aguanta tan les puses, y quant el criat s' acata, li paga el conte, y *por la puerta se va á la calle*, com dihuen els castellans. Ya saben, pues, vostés lo que son els sermons sense Ave María. Y per si algú ho ignòra, els indiquém nosatros en este llòch, cantantlos la cansó de costúm:

Sermons sense Ave María
ni hiá de diferents classes,
segons están els oyents
fent el serio ó fent caraces.

Pues el pòch respècte que huí te la gent jove als ma-

jors, fa qu' els sermons que se li fan no produixquen gens d' efécte per la mala disposició dels auditoris.

Sèrra (la) gelada

Está situada en la Marina, enfront de Benidòrm, al mitjdia y del tot aislada, alçanse á la mateixa vòra de la mar; degué sense ducte son nòm á que á pesar d' estar en terreno calent fa fret dalt d' ella y sempre que neva li se blanqueja de neu tota la corona, mentres qu' en los seus alrederors es desfruta de completa primavera. Com á còsa rara, pues, la incluím en este volúm, cantantli per supòst la copla de costúm:

Jòca molt en la Marina
una montanya gelada;
y es pa que haja de tot
en este país d' Espanya.

Y això pròva qu' el Nòstre Senyor s' ha mirat molt en nosatros, per més qu' els espanyòls no hu aprècien com devíen.

Silvestre (Sen) pòrta l' any del cabestre

Es molta veritat; pues així com Capdany es el primer dia del any, així també el dia de Sen Silvestre es el darrer ó últim del any vell ó que s' acaba, y per això el present modisme ó refrany te rahó al dir que dú l' any del ramal ó cabestre. Y com sobre asò no hia ducte, perque tots els valencians de les tres provincies están conformes y dihuen lo mateix, nosatros, una vòlta tirades estes línies en lo present pòu sense sòl del *folk-lore* valenciá, li entonarém el gòri-gòri ó cansó de costúm:

Sen Silvestre, dihuen tots
que pòrta l' any del cabestre,
com un ruch ple de caparres
qu' está lligat al pesebre.

Mòrt de fam, ple de matadures y tan flach, que si no fora per la pell, ya havera perdut tots los hòsos.

Soldat (el) de castich

Eixe nòm donava el pòble al soldat destinat p' els seus quefes a fer de centinèla á la pòrta del deutor á la Hacienda pública qu' es descuydava en pagar l' impòst que devía, el qual estava allí perenne fons qu' el pagava. Asó sosuía encara á primers del sigle pasat, substituint al tal bojornós sistema de cobranza el actual de recárrechs, papeletes d' aprèmi, comisionats y embargos, que li tira puntes al antich, pues si dona més tregües pera pagar, en canvi apreta més y no li deixa al contribuyent ni un clau pera qu' es puga desdejuna. Y pera qu' el curiós puga comparar aquell temps en éste, ham fet así menció d' eixos fets històrichs, als que dediquém de pas la copla de caixó:

Soldat de castich li díen
al que feha centinèla
á la pòrta del deutor,
que devía la gabèla.

Y quant més tardava á pagar, més creixía la farda á proporció de lo que pujaven les dietes del centinèla; de mòdo, qu' el qu' es descuydava l' eixarretaven.

Son (ni) tots els qu' están...

ni están tots els que son. Així arremata este refrany que revèla el bòn sentit del foll ó loco qu' el tragué, y la gran veritat que va dir al assegurar que no son folls tots els qu' están en los orats ó manicòmis, ni están allí tampòch tots el que patixen de la loquera. Y efectivament que tenia moltíssima rahó de diro, porque havent moltes classes de locures ó maníes y no podent curarles els doctors, á la fòrça dehuen molts locos ó maniátichs estar sòlts, pues si tots ells estigueren tancáts, de segur que no cabrien els manicòmis ó loqueres en lo mon. Per lo tant, y estant nosatros persuadits de la veritat del tal refrany, l' ham copiat en esta sòlfa y li entoném ara la copla de caixó:

Ni son tots los qu' están,
ni están tots los que son,

sinós no més uns cuants
dels que hian en lo mon.

Y per això es huí de mòda dirli á consevòl *giflat*, pues els giflats abunden molt, y de giflat á loco ó maniós á penes hia un paper de fumar entre mitj.

Sòrt (la) no 's pa qui la busca,

sinós pa qui li cau ó la tròba. Així arremata este refrany, y es molta veritat, porque hia qui la busca tota sa vida y primer mòr que la encontra, sense ducte porque no li convé, pues Deu á cada ú li dona lo que li convé y res més. Per això quant una persona coneix que no li convé la riquea, per eixemple, no deu empenyarse en ferse rica á la fòrça, porque ó no hu lograrà, ó si ho lògra contra la voluntat de Deu, li servirà la riquea pera condenació de la sehua ànima. Y si ú pèrt l' ànima ¿de qué li aprofitará guanyar totes les riquées y tesòrs del mon, com díu Jesucrist? Per això tot hòm deu consultar la voluntat de Deu pera totes les còses y sobre tot ser bò, segur que aixina conseguirà lo que desije, y si li convé ser rich, Deu li proporcionarà mijos pera sero més encara de lo que voldrà. Y vist que no hia sòrt si no ve de dalt, acabém el present refrany en la copla que li atany:

La sòrt no 's del que la busca
sinós sòls del que la tròba;
y ningú en lo mon la té
si Deu del Cèl no l' apròva.

Asò, á primera vista no 's comprén, pero lo cèrt es que 'l Nòstre Senyor en tot intervé, segons alló de la Sagrada Escritura: *Sortes mituntur in sinum et á Domino temperantur.*

Tarará y tararú, tot ve á ser ú

Així ho dihuen tots els destarifats y que no tenen tè ni mica de trellat, que no son pòchs, gracies á Deu; els demás saben lo qu' es parlen, y per aixó no dihuen destarifes ni fan riure á ningú. Per lo demás, este modisme es molt popular en tots els pòbles de la nòstra regió, inter-

pretantlo ahon sevòl en lo mateix sentit que nosatros. Per això, en vista de que ya no te més gispa ni més llanços, aném á caparlo com les capes curtes, que igual que les llargues han pasát de mòda, y á cantarli la cansó que li cau be:

Tarará y tararú,
tot ve á ser ú;
peladilles d' Alcòy
y mèlva en dejú.
¿Quína meçcla més bona
pera Mambrú?

Y si no pega, buscarém cola de bòca pera que apegue, sinó á bones á males. Y el que en vullga més que pare 'l cabás.

Tardá, ni palla ni grá

Es un refrany molt popular y corrent en tots els nòstres pòbles, y es referíx á la sembra en general, que com es natural, si 's fa fòra temps produíx pòch y ruín ó siga mala collita. Encara qu' els llauradors ó colliters no sòlen descuydarse en eixa part, per estar ya tan práctichs en la còsa; lo qu' es qu' el temps, uns anys per pòca aygua y atres per maça, atrasa la sembra, y en eixe cas dependix de la voluntat de Deu el que haja bona ó ruín anyá, pues ya es còsa sabuda que si el de dalt vòl, així com sense núvols plòu, com Ell vullga, que plòga ó que no plòga, haurá gran collita. Per això el bòn llaurador deu confiar mol en lo Nòstre Senyor, volerlo be, y sobre tot guardar els seus Manaments, no treballar els dumenges y dies festíus y si te alguna vòlta necessitat, que demane llicència á l' autoritat eclesiástica que es la competent, y procedir en totes les còses com á verdader cristiá. Huí 'n dia tots s' han rebordonit y casi ningú observa res, y per aixó va el mon com va. En fí, de ser bò no 's pèrt, sinós qu' es guanya, y nosatros, així com recordém así el tal refrany y doném de pas estos consells, volém també acabarlos en la cansó de regla:

Tardá, ni palla ni grá,
dihuen tots els llauradors;

pero confiém en Deu,
que pòt y es misericoriós.

Pues si criá de no res totes les còses y tot está su-
gècte á sa soberana voluntat, no faltará á les sehues
criatures, com éstes no li falten á Ell. Es paraula de Deu
que s' ha cumplit en los sants.

Temporal, (el) ni en ta casa ni en l' hostal

Clar está que sòls en la casa pròpia de cada ú es ahon
els temporals ó grans plujes es pasen millor, pues així
no 's fa tant de gasto ni tampòch s' incomòda á ningú.
Per lo demés, este refrany es popular y conegút en tot lo
nòstre reyne, rahó per la que l' anotém en estes planes y
li soltém esta cansó:

El temporal d' aygua ó neu
deu pasarlo ú en sa casa,
perque així el pasa millor
y ningú sab com el pasa.

Pues així no 'l dotorejen y s' arregla com vòl les se-
hues tiretes. ¿Que no? Veslos als vells en ardíts, traces y
manyes si vòls qu' et donen quince y ralla y la pilòta en-
calá.

Temps (el) temporeja

Segons els nòstres pares y ahuelos, este modisme
pròpi de les montanyes d' Alcòy, se referix al temps
propens á canvis bruschs de temperatura, en que tan
pronte está plovent com s' arrasa, lo qual sòl susuir mol-
tes vegaes en los mesos de Març, Abril y Maig, ó siga en
la primavera. Y pera qu' els jovens de huí se capaciten
de la tal frase ó modisme, la posém en estes planes,
afegintli la copla que seguix:

El temps temporeja, dihuen
els del terreno encara huí,
quant no 's segur, y plòu
un dia no y l' atre sí.

Y en això se veu la propietat del llenguatge dels vells, lo mateix que la formalitat y enterea de caràcter qu' els caracteriçava en totes les còses.

Tenca (ser ú més ruín que la)

Quant á ú el comparen á la tenca, qu' es el peix més ruín qu' es coneix, deu ser més mal que les vèses, que també es una llavor que sòls servix pera aliment dels animals; es dir, qu' el sugécte á qui s' aplica el present modisme ha de ser per força ruín del tot. ¿Y qué contestarém nosatros á d' aixó? Pues dirém que molt be y tancarém en clau este punt, afegintli la cansó de ordenança sigüent:

Ser més ruín que la tenca
es pijor que lo que tiren,
y com ya no hu vòl ningú
al escusat ho reflen.

Qu' es el punt ahon van els materials de cèrta mercancia que per masa sabuda se calla. *Intelligenti pauca.*

Terratrémols (els) de l' any 1396 en lo nóstre regne

Segons l' analiste d' Aragó, Geróni Çurita, es sentiren per tres vegades el disapte dia 18 de Decembre d' aquell any devés les 3 de la vesprá, a fonant moltes torres y esglesies, el convent de Valldigna y desapegant varies penyes de les montanyes, com sosuí en les sèrres de la vall de Seta, distrit de Cocentayna y terme del poblet de Balones, les quals penyes encara están en la mateixa postura que caygueren en la partida dita de les Còves y en la vòra del barranch dels Codonyers. Cuánt atemorijats estaríen y quánta pòr degueren pasar els habitants de dit poblet, ho dona á entendre el vòt que feu llavons el Justicia y actualment seguix observant l' Ajuntament, al declarar á Sen Francés patró y abogát contra els terratrémols, fentli tots los anys la festa d' eixe nòm dempues de les principals que li celebren el 4 de Octubre al mateix sant com á titular. Y com vullga qu' eixa festa no decáu y tots los anys se ve fent sense

interrupció, y de huí en avant esperém que 's farà millor, á fí de honrar més al gloriós patriarca Sen Francés, ham cregút oportú tirar estes pòques ralles y la copla en que arrematen:

Vítol, pare Sen Francés,
patriarca y sant gloriós;
lliuremos dels terratrémols
y de pecar qu' es pijor.

Pues tots los mals son mals, pero el pecat es pijor que tots élls, perque mos priva de la gracia de Deu que es el major be de tots los bens.

Tibi soli pecavi, et malum coram te feci

Pera qu' es veja de tot en este mon de mones, reparen vostés com traduía esta primera part d' eixe versícul del Miserere, un estudiant de primer any de lletí, segons contava un mestre d' escola molt competent en la materia. Día, pues, el tal estudiant així: *Els de Tibi sòls pecaren baix pena de coranta fesos*. ¿Qu' els pareix á vostés de la tal traducció? ¿No 's veritat que mereixía copiarse, pera que may s' olvidara? Pues això ham pensat nosatros, y d' ahí el haverla intercalat en este llòch, y cantarli la sigüent cansó:

Contra vos pecá, Senyor,
el que un día os ofengué,
y per això l' últim dia
á tots diréu el per qué.

Y ho dirá el Nòstre Senyor tan clar á tots, á fí de justificarse, que ningú s' atrevirá á boquejarli ni á deféndres, perque cada ú durá escrit en lo front lo que haurá fet durant la vida.

Tio (el) de la campaneta y les escuraetes

Per los carrers y places de Valencia va casi á diari un hòme en son burret carregát de tifells pera juar giquets y giquetes de pòchs anys, com son: casoletes, perolets, platerets, quiqueretes, escudelletes ó tacetes, llibrellets, safetes, porronets, canterelletes, morterets, jocolateretes,

bacinilletes, giulitets, campanetes, foguerets, lladrioles, venturètes y atres trastets de fanch cuyt; va sonant una campaneta y la gent menuda del pòble treballador ú obrer acudix y s'acòsta á baratar el dits joguets en draps ó pendons, sabates y espardenyas velles de cánem, tornantsen nòstre hòme cap á casa en la sarria del burro més plena que quant vingué, allá de ves les dos de la vesprá; regularment es de Alacuás, pòble batejât p' *els que fan de la boca-cul*, per la industria á qu' es dedica, y com l' asiento de la càrrega es blanet ó mollet, apenes ix de la ciutat, en un brinco li salta á cavall al burro, éste agarra un paset pròu vivet perque s'acòsta l'hòra del pienso, l' amo fa cigarro, quant s' el acaba de fumar entona una cansó á la valenciana y allá als cinch cuarts ó una horeta curta ya s' encontra atra vegada en sa casa *tan campante*. Esta es la vida del nòstre tipo, que per tal el reconeguém, y en los déu ó dotce quïnsets que arreplega uns dies en atres, es creu ya ser feliç, pues l' anhèlo d' éll no 's més que criar la familia que Deu li ha donat, tindre contenta á Jusèpa María, sa muller, viure á lo cristiá com vixqueren sos páres y ròde la bola dasta que Deu vullga. ¿No 'ls pareix á vostés que un hòme aixina, per més que siga pòbre, mereix totes les simpaties? Y tan com se les mereix, y per això li ham dedicât les anteriors línies y pera digne remat la cansó que li cantém:

Si voléu, gichs y giquetes,
tindre á eixe tio content,
baratéu lo vell de casa
en los jòchs que va venent.

Per que 's un hòme bò y honrát á carta cabal, tipo molt raro en estos temps, y á eixos devém donarlos la ma en quant pugám.

Tiracordeta (el)

Este tipo, tan antich en Valencia, com á que ya 's nomena en lo colòqui de *Nèlo el tripero*, creém qu' es pur valenciá, pues ni en Barcelona ni en atra capital d' Espanya, més que 'n la nòstra, que nosatros sapiám, s' estila ni es conegút; y consevòl que vaja 'l Mercat principal

vorá, si repara, allá en front dels Fèrros de la Llònja, pasejantse uns cuants treballadors en una còrda de cánem tirada 'l muscle, lo mateix qu' en la plaça de la estació del Nòrt á les hòres de tren, esperant que algú els mane treslladar algún mòble á sa casa, al hostel ó fonda. Y es qu' els valencians son molt senyors y no 'ls dòl res quant se trata de donarse tò ó buscar la comoditat. Y ya qu' el tal tipo no mereixqué l' honor de ser copiát en *Los valencianos pintados por sí mismos*, nosatros li ham dedicát estes pòbres y curtes ralles, en la cansó de costúm.

Tiracordeta es un tipo
compòst de treballadors
que pagant treslladen mòbles
á les cases dels senyors.

Y segons se veu, guanyen molt pòch, com ya ho indica el trage que pòrten els fulans.

Tiramanguer (el) ó alcabòt

Eixos dos nòms donen en la comarca d' Alcòy al qu' es vòl ficar en tots los guisaos ó cuynáts, com el jolivèrt qu' en tot entra, pues es tan goleta qu' en totes les còses li agrada ficar fava y cujapandar, cregút que sab molt, y per això comet cada pifia que canta un gall y queda mona, encara qu' éll despues se riu, quant un atre en lloch d' éll s' afrontaria y es retiraria d' un ofici de tan baixa má; pero éll, aguárdat un poch, com no comprén pá, es dir, com ya se l' ha juada tota y lo mateix li sin dona quedar be que mal, per això no se deixa la sehua ruta. Diu, tracta d' arreglar un casament, ó al contrari, de desbaratarlo, si aixina li convé, perqu' en totes les cartes entra, pues éll fa el pòc ó el molt de indispondres en les dos families, y el resultat es qu' els novios despues se casen y éll se queda á la part de fòra, sense asentarse en la taula de la boda tan sols. Més per això no 's deixa la sehua seguida ó giffadura, que també li fa pendre cartes en un pleit, del que assegura en seguida que n' eixirá en bé, y despues tot es pegar pataes en tèrra y posarse les mans al cap, perque li ha eixit málament y condenat en costes. Y per això, com si fora maldicció, tot l' ix per l' estil. Este es el nòstre tipo, al que pa que vostés el cone-

guen millor, ham intentat retratar en les presents ralles, cantantli ara l' estrivill que mancava:

De tiramanguers
y d'alcabòts,
pa que no 's burlen,
guárdat, si pòts.
Y ¿qué farém?
Antes que s'acòsten
fica el rabo entre comes
dient: Aném...

Pues al que s'en vá el salen, pero á tu no't salarán, perque quant et voldrán salar ya estarás en polvorosa. ¿Entiendes, Fabio?

Tisoretetes son

El present modisme, que també corre per alguns pòbles nòstres, es referix, segons contaven els vells, á una dòna casada, molt bona sugécta, pero masa contraidora y posada á voler qu' en tot fora sempre la sehua la darrera. El seu marit com ya ho sabia, la deixava moltes vòltes dir, y encara que li sabia mal qu' ella sense tindre rahó li contraira, éll callava y per no desputar la deixava estar; pero tantes vegades abusaba de la paciència del seu hóme, que al últim éste s'enfadá y per qüestió de unes navaixetes que ella s'empenyá en que foren tisoretetes, renyiren primer y agarrantla después y lligantla de la còrda del pual del pòu, l'anava asogant á pòch á pòch dins per vore si ella se donava; més en llòch de donarse, quant ya estava casi ofegantse y no podía parlar, traía les mans fòra l'aygua y ajuntant els dos dits pòltes feha l'acció de tallar, donant á entendre que no s'en desdía. Y al vore el marit la sehua terquetat, la tragué del pòu, dientli: *Dòna, ya veig lo qu' eres. Deu qu' et perdone el mal rato que m' has fet pasar.* A lo que respongué ella: *¿Pues que tú qu' et pensaves?* Inútil es dir que d'allí en avant ya no disputaren més, perqu' éll en dir ella una còsa ya no li boquejava may fora lo que fora. Com mos ho veneren ho ham venut, y per lo tant acabarem este punt en la cansó sigüent:

Tisoretetes son, digué
la dòna sense desdirsen,

al vores l' aygua á la gola
y casi á punt de morir-se.

En lo qual es veu ben clara la terquetat d' algunes d' elles, preferint ser primer mártirs que confesores.

Tòca, Tòni, que al portal f' aguarde

Es un modisme propi d' amichs y de gent de broma, el qual es diu moltes vegades no més perque sí ó sense vindre á pèl, y atres al encontrarse dos companyers ó amichs en mitj del carrer ó en consevòl punt, y més encara abans de asolar els portals en los pòbles qu' en tenien. Huí 'n dia que no 'n queden en pèu més que algú que atre, declarát monument públich, sòls s' usa el tal modisme com un ditjo bromesch ò humorístich, que si no fora per la guasa dels valencians, tal vòlta ya haverá desaparegut. Y á fí de que tarde bona còsa á desapareixer, li dediquém este recòrt y la cansó de costúm:

Tòca, Tòni, que al portal t' aguarde
es un modisme molt valenciá,
que es diu de guasa y per broma
entre gent de la mateix camá.

O siga el pòble, qu' es el qu' encara te bòn humor y es riu més á gust, per més que de cada dia l' ixen els contes més torts y no está ya com abans pera tantes bromes.

Tonto (un) ¿quánts ne fa?

Es un modisme molt popular y corrent en tots los pòbles d' este reyne, y per lo regular se diu quant en un rògle de persones hia algun sencillòt que fa el gasto con- tant quientos, ditjos y romanços de pòch trellat y manco sustancia, y á pesar de no tindre casi gens de gispa pera contarlos, están tots embabucats de ouirlo, havent sobre tot entre les dònnes moltes carcallaes y gillits, y dasta hia algunes qu' es pixen damunt de tant de gust que prenen. Atres, al contrari, com son de un carácter serio y pòch riallós, en llòch de riures y cáurelos en gracia, á lo millor s' en van gispejant y repetint serios com á cocòts el tal

modisme, que ha donat pèu pera estes ralles, y si Deu
vòl acabarem en les seguidilletes siguients:

Un tonto ¿quants ne fa?
es veritat;
més tírali la manta
si vòls trellat.

Lo qual demòstra que pera que haja qui 's riga, no 's
precís que haja motíu, sinós que haja qui vullga riures.
¿Qu' et pareix, Nèlo?

Tòrt, òbri l' atre ull

Es una jarrá que se tira al que no te més qu' un ull bò,
y sempre se diu de broma per la molta satisfacció que se
te en éll; encara que també en atres ocasions pòt ser un
insult, per la burla que se trau de la persona que te eixa
imperfecció ó carix d' eixe sentit; lo mateix que quant se
diu: *Bota, cego, que ve cequia*. Y com els valencians som
tan guasons, que dasta mos burlém d' eixes còses pròu
vegáes, fentmos gracia la sombra en que se dihuen, vo-
lém que dita jarrá cònte en este llibre y tením el gust
de cantarli este estrivill:

Tòrt, obri l' atre ull
li diém en guasa,
al que sòls te un ull
pera sa desgracia.

Y es perque no pensém al dir això, en aquell mo-
disme dels castellans: *Hay gustos que merecen palos, y
ese es uno de tantos*.

Trasa (més val) que maça

Es molta veritat, pues el que te trasa discurreix y ca-
bila, y al últim eixecuta la còsa que s' ha proposat, còsa
que en una maça ó atre ferrament á vòltes no acèrta
perque confiant en ells no 's pára á discurreix de quin
mòdo ho conseguirá millor. Y ya qu' este modisme ó re-
frany popular en tot lo nòstre reyne no te més llanços,
li dedicarem despues de les ralles tirades, la cansó me-
reixcuda:

Més val trasa que maça, diém,
 pera fer les còses pronte;
 pues el que té manya á sòles,
 les sòl fer mal y á palpontes.

O siga gastant molt de treball y algunes vegades perdut. Con que espavilarse, cavallers.

Traure ú lo que tragué 'l móro del sermó

Pues va traure el cap calent y els pèus gelats com la neu, com digué Baldoví el *Sueco* en un milacre de Sen Vicent Ferrer; lo que vòl dir que no tragué res de profit, lo mateix que li susuix á d'aquell que s'empenya en còses impossibles ó molt difícils de conseguir, qu' es á lo que regularment s' aplica este refrany tan popular en lo nòstre antich reyne. Per ser, pues, tan gráfich y espresiu l' han copiat en lo present safarranjo de còses rares y anem també á cantarli la sigüent seguidilla:

Traure lo que trau el móro
 del sermó,
 es uo traure res com molts
 que conech yo.

Y això sobre ser cristians, pero que van á la Esglesia porque vehuen anar, qu' es pijor que si no anaren.

Tres (á les) mòrt ó pres

Es molt popular y usát este refrá en tot l' antich reyne de Valencia, y regularment s' aplica á la gent de mal viure, com lladres, contrabandistes ó matuters, desertors, roders, juadors de ofici, viciosos y manteros ó malfaeners, que vòlen anar sempre molt ternes, menjar be sense treballar, divertir-se, correr l' andola, buscar picos pardos y visitar parròquies; y com éstos s' ajunten en atres com élls y no paren de fer isètes y malcuynats, tantes vòltes va el canteret á la fònt que al últim pega un còlp y es trenca, y lo mateix els susuix á eixos, pues á lo millor els tanquen, ixen al cap de algun temps més ruíns qu' entraren y sòlen parar en Jafarines ó en Fernando Po, sino van al carafalet. Esta sòl ser la carrera

que següeixen els que van tòrts, qu' es lo que nosatros ham procurat demostrar en estes pòbres ralles, les quals acabém fent punt redó y cantant la copla de caixó:

A les tres mòrt ó pres diu el refrany
y es una gran veritat;
pues el que aplega á eixa ralla
pòques vòltes hu ha contat.

Perque qui sembra vents arreplega tempestats, com diu un refrá, lo mateix qu' el que sembra ruin llavor, cull ruin grá.

Tres pedretes (parar á les)

Vòl dir casi barallarse ó renyir dos ó més persones, despues de disputar y estralejar pròu unes y atres, moltes vòltes sense trellat ni motiu y no més per ferse la contra entr' elles, sense donarse ninguna á partit. Quant hia motiu, está bé que cada ú defense la rahó en bones paraules, per supòst, no perdent el respècte á ningú, pero quant no ni ha, el disputar es còsa de tontos ó caprijosos, que á la fòrça vòlen tindre la rahò sense tindre-la. Per lo demés, este refrany es molt comú en tots los pòbles del nòstre antich reyne, y á dos per tres sòl repetir-se, rahó per la que nosatros l' ham ficat en esta llarga cèda, aplicantli la cansò corresponent:

Parar a les tres pedretes
es còsa de destarifats,
que com no tenen tarifa
busquen la rahó á grapats.

O siga tirantla dels cabells y á la fòrça, atropellant á tots, acalorantse élls y fent acalorar als demés sense mica de trellat ni sustancia, barata res.

Tronar (en) de c..., temporal de m...

Es un modisme burlesch, molt popular y corrent en les montanyes d' Alcòy y en la Marina, particularment entre gent jove acostumá á tirar fòra les ventositats del còs; de mòdo que 'n ajuntarse uns quants jòvens y anar de borina y de rauja, com dihuen élls, es mòu una alga-

sara y un trò de bulla, que sòl durar tota una vel-lá, rientse tots á més no poder y fent també riure als que passen y s'acòsten per curiositat al rògle de tan divertida y contenta jovenalla. Encara qu' esta clase de diversions no es tot lo decent que devía, com se fa a cares dináes y no s' en propasen á parlar cogináes ni á cantar indecències, es poden tolerar, per no acabarse may en rinyes y escandalls com en Valencia y atres parts. Per esta rahó s' ham atrevit á fer menció d' eixe modisme en este llibre y aném á dirigirli la mereixcuda cansó:

En tronar de c..., sòl vindre
 segur temporal de m...;
 perque la manja del ventre
 no fa ayre pa qu' es pèrga.

Lo mateix que la manja del òrgue fa ayre pera qu' éll toque tota clase de sinfonies.

Troços (retalls ó) del nòstre poblet

La patria gica ó el punt ahon naixquem, mereix sempre les simpaties de tots, rahó per la que nosatros al donar fí á esta obreta lliteraria, que si careix de mérit per falta del atrevit que l' ha escrita, te 'l suficient patriotisme pera volerla com es mereix, ham volgut, com á digne remat, referir als llectors lo pòch que sabém d' ella. Balones, pues, á qui mos referím y ahon naixquem el jorn 15 de Joliòl del any 1837, es un poblet de 100 veins, situát en la vall de Ceta, provincia d' Alacant, partit judicial de Cocentayna y arquebisbat de Valencia, á la falda de una lloma, dita la *Llomete de la Creu*, per estar coronada del signe de la redenció, abans de fusta y desde el 7 d' Octubre de 1903 de pedra picada. La opinió general es que fon fundát p' els romans, lo mateix que les viles de Penayla ó Penáguila y Cocentayna, les quals conserven encara cadascuna el seu castellet romá; y si be no conserva éll ningun monument d' aquella época, s' han trobat dins y fóra del seu recint monedes d' or, d' argent y de còure que hu acrediten; pero lo que pròva més la seua antiguetat son les oliveres, moltes d' elles plantades en época molt remòta, atesa la corpulencia y desenvolupament que adquiriren comparades en les de époques posteriors.

En lo seu terme son notables les ruïnes produïdes pels terratrèmols dels darrers del sigle XIV, any 1396 á 18 de Decembre, que tans estragos causaren en aquest arquebisbat y especialment así en la partida de les Còves, de ahon es desprengueren de la sèrra les moltes penyes escampades en les immediacions y algunes més apartades, lo qual motivá el vòt de la Justicia de declarar patró y abogat contra els terratrèmols al gloriós patriarca Sen Francés d'Asís y dedicantli tots los anys una festa en memòria, la qual es continúa cada any encara per l' Ajuntament, confiant qu' en llòch d' acabarse, es farà de hui en avant més lluida y fervorosa. Es també notable la ermita dedicada á Sen Tomás de Vilanòva, apegada al Cementèri, que si no 's gran y esbèlta com atres, mereix eixe títol per lo grandió y ven pintat del Sant, que tal vegá siga l' únich que tinga ermita en tot el reïne de Valencia, y li se profese tanta devoció com en este poblet. Per últim, mereix igualment menció especial el modern y artístich calvari en los seus corpulents ciprers, que arremata en la espayosa replaçà de la ermita, lo mateix qu' el complet vòl de 4 campanes de la Esglesia, distinguit en tota la vall y fòra d' ella. Y pagat este deute de gràtitut al poblet que m' ha vist naixer, acabarem estos curts y pòbres retalls que li ham dedicat en la copla ó tornada sigüent:

Gloriós pare Sen Francés,
llagat com el Redentor;
lliuremos dels terratrèmols
y de pecar qu' es pijor.

Pues els mals materials, com els terratrèmols y atres, sòls afecten al còs, y els mals morals ó siguen els pecats, maten l' ànima y atrauen la ira de Deu.

Tú qu' em mires y et ríus, senyal de qu' em vòls

Així pasa á més de quatre javals y javales, que no més que ú ó una els pegue una mirada sonrientse, ya s' han cregut qu' els vòlen; y es perque encara son jovens y tenen pòch mon, y per això s' heu creuen tan pronte. No, fills y filles de vòstres máres; pera volerse dos, es necessita qu' es tracten algun temps y qu' es donen pròves l' ú al atre de qu' es vòlen de veres, pues això de anemorarse

de sopetó es pròpi de goletes, simples y tontorrons, y eixos festejos de còlp y vòlta, lo mateix qu' els masa llarchs, no sòlen aplegar casi may al altar, y cas que arriben, son regularment desgraciats, uns per pòch preparats y atres per masa, perque tot vòl un terme mitj, qu' *entre pòch y masa deu haver mesura*, com diu el ditjo. En fí, estes còses vòlen persones competents y pràctiques, que hajen pasat l'aprenentage, y com nosatros no estém en eixe cas, despues de fer les anteriors indicacions sobre la matèria, en permis de vostés arrematém el present modisme en la sigüent seguidilla:

Tú qu' em mires y et ríus,
 senyal de qu' em vòls.
Nada; com si asò fora
 un òlla de fesòls,
 que pòses ó lleves
 no més els que vòls.

Y aixina tan arreu traten molts huí'n dia els preparatius del matrimoni, sense pensar les conseqüències desastroses que dempues sòlen vindre.

Tú (qui et feu á) sense tú, no 't salvará sense tú

Així ho diu la Sagrada Escritura, que no ment ni pòt mentir, perqu' es la mateixa paraula de Deu, que ni pòt enganyarse ni vòl enganyarnos. Per això devém creure en este axioma diví, y ¡ay! del que no 'l crega ni 'l practique, pues sufrirá les terribles conseqüències dempues de la mòrt. La misericòria de Deu es infinita, lo mateix que la justicia y els demés atributs de la Divinitat, pero d' esta regla general no s' escapa ni s' ha escapát ningú encara. Si Adam y Eva pecaren y foren perdonáts, es perque s' arrepentiren y ploraren tota sa vida el seu pecat; també Sen Pere fon perdonát despues de negar tres vòltes á Jesucrist, pero fon perque li demaná perdó y les plorá mentres vixqué; l' únich cas que pareix que la misericòria divina s' excedí perdonant al bòn lladre y prometentli que aquell mateix dia estaria en la glòria, no fon excés, si tením en conte qu' éll reconegué les sehues faltes, li demaná perdó y el reconegué com á Fill de Deu, cuant tots els judèus y els románs presents

menys Longinos, el desconegueren, l'insultaren y blasfemaren d' éll á més no poder. L' amor diví, acompanyát de les òbres, entra per molt en la misericòria de Deu, y per això digué Jesús á Simó el Farisèu quant despues del convit perdoná á la Madalena: que *mereix molt el qui ama ó vòl molt*. Ya sabém, pues, á qué atendes tots els que vullgám alcançar misericòria del Nòstre Senyor y salvarse; volerlo molt de paraula y de òbra, guardar els 10 manaments de la Lley de Deu y els 5 de la Esglesia, ser bons del tot, fer tot lo be qu' es puga y no fer ni desitjar mal á ningú. Y si aixina ho fem, segur que Deu, que no contá pera res en nosatros al posarnos en este mon, en atenció al bòn comportament y á les nòstres bones òbres, mos premiará en lo seu Reyne, siguent felijos per tota la eternitat. Més manca encara el final d' esta traca, qu' es la canterella, y aném á despararla en permís de nosatros y de vostés, soltant per remát la sigüent quarteta:

Qui et feu á tú y vòl salvarte
espera tes bones òbres;
fesles, pues, y anant al Cèl
vorás quánta ditja lògres.

La més gran que pugám esperar después d' este mon de mentira, ahon no hia ni pòt haver felicitat completa desde 'l moment que naixém pera morir, sense contar les mil y mil peripècies de la vida y els ajachs y misèries de la vellea el que aplega á ella.

Tuna (córrer la)

S' aplica este modisme, tan popular en nòstra regió y en tota Espanya dasta primers del sigle pasát, á les eixides ó escursions qu' els estudians de les aules feen en les vacances del estiu á les poblacions principals, en les que donaven concèrts p' els carrers, cantant estudiantines, com la cota, la valenciana, l' alicantina y demás cantars patriótichs, al sò de la guitarra, cètra, mandurria, octavilla, guitarró, flauta dolça, postises ó castanyetes y panderetes, y donantse bòn vèrt aquella temporá, pues arreplegaven prou dinés, sobre tot de les jóvens els postulants que sombrero en ma s' en pujaven funs als balcon

y finestres. Eixíen varies comparses y vestíen encara la clásica sotana y mantèu en lo sombrero de dos picos, y com tots eren jovens alegres y divertits, y cantaven y tocaven tan afinat, en totes parts eren ben recibits y ben tratats. Nosatros no hu ham vist ni conegút, pero hu ham oit contar als nòstres páres, y això es pròu pera qu' heu repetím en este llibre y els cantém la consabuda cansó:

A la tuna, tuna cantaven
alegres els estudians,
y tots els tractaven be
y no s' en veen en mans.

Pues respectant els hàbits que portaven, eren respectats de tots, guanyaven bona fama, es divertíen y feen divertir.

Una busca finch en l' ull

La sencilleç dels nòstres páres y ahuelos, lo mateix que de la familia d' aquell temps, mos embeleça als vells actuals, que no podém menys d' estranyarnos de la vivor y descocament que huí 'n dia reina en la juventut dels dos sexes, en lo pòch respècte que gichs y giques tenen als majors, y sobre tot el mòdo tan destarifat de parlar que tenen y els crits y gillits que peguen, com si tots estigueren sorts ó els soltaren. A d' asò contesten els páres y mares que ya no 's pòden aclarir ni apoderarse de la familia, pues abans de l' hòra ya vòl manar d' élls y no 'ls creu ni obedix en res. Y nosatros responém á d' això, que ademés de qu' el mon de ara ho pòrta, perque tot está desmoralizat y pervertit, es menester coneixer que molts dels páres es cuyden pòch de criarlos y educarlos, els deixen pasar masa y cuant vòlen posar remey ó subjectarlos, ya no son á temps y s' en ha pasat la sahó... De giquets dehuen anantlos dirigint be, donarlos bona criança y més encara no permetirse davant ni darrere d' élls cèrtes paraules y conversacions que 'ls donen masa llibertat, y deprenen còses que no dehuen saber may. En fí, els páres dehuen ser relligiosos, perque la relligió es la base de tot y en les cases que ni hia pòca ó gens, no hia pau, ni tranquilitat, ni orde, ni res de bò, com ho acredita la esperiència.

Y vist lo que dona de sí la busca del ull, ho concluirem en lo parejât antich que seguix:

Una busca tinch en l' ull,
 día mon tío Borrull,
 si la vull o no la vull
 Senta Lluçia que me la traga del ull.

Pues els mejes ó dotors de la tèrra curen lo que pòden, pero els del Cèl, com tenen de la part al meje principal, curen tot lo que vòlen, contant, per supòst en Éll.

Una mà llava á l' atra y les dos la cara

Així ho diu aquest refrá, tan popular y corrent en tots els nòstres pòbles, y clar es qu' es veritat, pues el que no té amichs ni á ningú qu' el vullga bé y li done la ma, per més que fasa, may millorarà de fortuna ni eixirà de pobrea, encara qu' es fasa á tràços de treballar, y si además de això no sab governarse bé, gastar sòls lo precís, sabérsela guanyar, y sobre tot ser formal, agrait, fer tot el bé que puga, no enganyar ni fer mal tèrç á ningú y confiar molt en Deu, qu' es qui tot ho dona y ho pòt llevar. En eixes condicions y la de ser hòme hònrat á més no poder que deu acompanyarles, de segur qu' ho pasará be en este mon, com á que tindrà de la part al Nòstre Senyor que no falta á ningú que confia en Éll. Així mos pareix qu' es complirà el present refrá, al que ham cregút del cas tirarli estes ralles y acabarles en la cansó convenient:

Una mà llava á l' atra
 y les dos la cara, dihuen,
 y deu ser veritat antiga
 cuant tots ho afirmen.

No hia, pues, que pegarli vòltes al nano y créureu á puny tancat, y pera acabar de convéncerse, posaro per òbra.

Una moneda ibérica inèdita

Ha segút recén trobada en les immediacions de Vistabella, provincia de Valencia, per En Facunt Bu-

rriel G. de Polavieja, qui l' ha posada en mans del senyor Martíneç Alòy, croniste de la provincia, una moneda ibèrica. Porta esculpit un cap viril ó de hòme, acompanyat de tres tonyines, y en el revés ó espala un ginet en palma al muscle y clámide ó capa romana flotant. La lligenda correspon á l' antiga Ilerda, hui Lleida ó Lérida. El senyor Delgado publicá un atre eixemplar semejant, pero no idèntich, perque 'l daquell autor du el cap ibèrich en ròba al còll, y la d' este eixemplar va completament nueta. Per consiguient se tracta d' una variant inèdita, de lo qual s' alegrém en estrem al publicarla así, y li dediquém estes curtes línies en la cansó qu' es mereix:

Tròbos d' estos pòchs s' envehuen
sinos molt de tart á tart,
y per això els aprèuen
els que son amants del art.

Lo qu' es qu' els que no hu coneixen ni ho vòlen, en llòch de conservarlos, els destrúixen en les asonades y guèrres.

Una y una son dos

Es este modisme una de tantes veritats de Pere Grull, les que de masa sabudes que les tením, ya no fem cas d' elles, pero que mos servixen á vegaes pera eixir del pas ó evitar algún compromís de última hòra. Y clar está qu' en vóremos apurats, soltém sense pensar una andaná ó desficasi, encara que fem riure á consevòl y li fem entrar un gust dasta les selles, qu' es tot al revés. Y ¿quí será en lo mon el que algunes voltes no tocará el violó, no més perque sí? Per això que tots, uns més que atres, estém á lo millor á fer un paper tan ridícul, ningú estranyará que hajám apuntát en aquest llòch el tal modisme tan desustanciát y destrellatát, com pronunciát en atre temps p' els gichs, del nòstre terreno, reasumintlo en la macarrònica copla sigüent:

Una y una son dos
y un atra son tres;

en botarli dempués fòch
ya no queda casi res.

Ni ganes tampòch, pues de còses tan javacanes y tan cursis, quant manco resta millor, ni nomenarles tampòch.

Universitat (la) lliteraria de Valencia

En l' any 1345 y en la casa dita de l' Almoyna, situada en la plaça de son nòm, fundá el Bisbe En Remundo Gascon y son Cabildo la primera Llectura Pública de Teología, fundada ya en la Sèu de Valencia, á cárrech dels Páres Dominichs, entr' ells Sen Vicént Ferrer; en 1373 instalaren els Jurats y Consell de la Ciutat en lo carrer de la Maravella, les Escòles Públiques de Gramática y Arts, á espenses del Erari Municipal; en 20 de Diciembre de 1408 instalaren els Jurats y Junta de Murs y Valls dites Escòles en la plaça de Sen Llorènç y casa comprada á Mosen Pere Vilaragut, y en 1412 instalá les sehues en aquell siti el Cabildo Esglesiástich, mediánt pera esta unió el consell del referit Sant. Estes Cases de ensenyança donaren orige al Cèntr docent actual, erigít en 1502, conegut al principi ab la denominació de Estudi General y dempués ab la de Universitat, qual IV Centenari celebrá la Ciutat en Octubre de 1902, ab assemblees universitaries y de primera ensenyança, actes lliteraris, colocasió de lápides conmemoratives en los sitis mencionats y solemnes festeigs públichs. Y com vullga que tot asò sobre ser històrich te gran importancia pera la capital del nòstre antich reyne, á qui tant honra y enaltix, nosatros, en pròva de patriotisme y afècte á les còses de nòstra benvolguda tèrra, ho ham copiat molt á gust en aquest llòch y concluím en la cansó consabuda:

Es la nòstra Universitat
celebrada en tot lo reyne
per ser Sen Vicente Ferrer
pa fundarla el primer mestre.

Pues el Sant y la sehua orde relligiosa foren, es pòt dir, els seus principals fundadors.

Un Sen Ròch y el gos, que cacen p' els dos

Es un modisme vulgar y molt corrent en lo nòstre reyne, que dona á entendre que qui te ajuda d' un atre, pot avançar més que si es á soles, tant pera medrar en coses materials, com per iexemple en anar millorant en bens de fortuna ó enriquirse, com en proporcionar-se mijos de vida el qu' es pòbre de solemnitat y necessita buscársela acaptant ó treballant, pera poder menjar; pues tirarse á robar, fer el gandúl, donarse al vici del jòch y voler pasar sense aplicarse á fer res de profit, es llançarse á pèdre del tot, arruinar-se y vindre á parar en un presili. Busquém, pues, al flix un goset, com Sen Ròch, que quant no pugám buscarse els aliments per estar malalts com éll, puga proporcionar-nos un rollo de la taula del seu amo pera no morirmos de fam. Y ya qu' el tal modisme mos ensenya el mòdo de saber viure honradament pera no morirmos de misèria y de asco, l' arrematarem en la copla consabuda:

Sen Ròch y el gos, solém dir,
que van á caçar p' els dos,
y així es com trahuen més
perque li ajuda el gos.

Pues casi sempre una ajuda es molt bona, dasta pera porgarse quant te ú el ventre desbaratat. ¡Ay del qu' es á soles! diu el Nòstre Senyor.

Va (el que s' en) el salen

Es un dijo, jarrá ó modisme burlesch, molt usát en aquesta regió y pròpi de gent jove, que sempre está de bòn humor y á punt pera riures y gastar bromes. Per aixó quant algú ó alguna fa ús del dit modisme, no falta qui respòn de repent: *Y el qu' es queda l' albarden*. En lo qu' es veu el pòch sandèri que hia en la pregunta y la respòsta; que per aixó mateix diu l' adage: *Gent jove, pá blanet ó mollet*, que vòl dir pòca sustancia, pòch trellat, pòch enteniment y gens de pesquis. Y com encara que pera els estranys valga pòch el tal modisme, pera nosatros els de la tèrra val un Potosí, ya que revèla el nòstre

caràcter bromesch, riallós y divertit, á fí de qu' estes y atres moltes jarráes es conserven, l' ham apuntat en lo present repertòri y li cantém la cansó de costúm:

El que s' en va el salen
y el que es queda l' albarden,
dihuen tots los jóvens
que dels vint ya pasen.

Y com encara son *quintos* y han corregút pòch mon, no més pensen en menjar pròu, treballar pòc, correr molt y divertir-se á més no poder.

Val qui té, y qui no té qu' es fasa pendre

Este es el llenguaje de huí, en el qu' es veu l' egoisme refinat de les classes riques, elevát dasta la quinta potència; pues els richs del dia, en rares escepcions, no miren ya al pòbre com en atre temps el miraven, sinós que sòls pensen en disfrutar pròu de les sehues riqueses, fetes algunes com Deu sab, y no s' en ansien dels pòbres més que quant els necessiten pera esplotarlos, d' ahí la rabia y l' encono dels treballadors contra els richs ó del treball contra el capital, els *epitetos* bojornosos y denigratíus de burguesos qu' apliquen als capitalistes, les huelgues ó paráes de faena tan freqüents en tots los països civilizats. Per sa part els richs, en lo seu luco y ostentació estremats, provòquen, insulten y fan denteres als pòbres, y éstos en canvi, desmoralizats com están la major part en les capitals y poblacions grans, fugen de la faena tot lo que pòden, lo qual es causa del malestar general que tots sentím, precursor de grans catástrofes, si Deu no hu remedia y els hòmens no muden de conducta. Per aixó nosatros, en vista de lo que pasa, han copiat así el present modisme, tan generalizat actualment, y li afegím la sigüent seguidilleta:

Val qui té, dihuen huí
dasta els richs;
en rabia els pòbres
y en guasa els richs.

¿Quí pagarà els vidres trencats el dia en qu' els elements es desencadenen y vinga la tempestat que amenaça? Sòls Deu ho sab.

Vell (el) tot es pell

En efecte que sí, com á qu' este modisme es una veritat més gran qu' un temple y de les que no 's pòden tan sòls posar en ducte. La vellea es lleja y trista; pero te en mitj de tot un conhòrt pera els qu' han vixcut be tota sa vida y han cumplit en tot com Deu mana, perqu' eixos, encara que hajen segút pecadors, s' arrepentiren dels seus pecats, s' els confesaren varies vegaes, fent algunes penitències y òbres bones, s' han conformát sempre en la divina voluntad, han pres en paciència les adversitats y treballs y sopòrten actualment els ajachs de la vellea en gran resignació, confiant en la infinita misericòria del Nòstre Senyor. ¿Qué importa, pues, que el vell es vaja consumint de cada dia més, si s' ha de consumir del tot en la fòsa y s' ha de tornar pòls? Lo que impòrta es aprofitar be 'l temps y salvarse, qu' es lo principal, pues ya sabém tots que ham de morir tart ó pronte. Y en vista d' asò, ham procurat consolar al pòbre vell en les presents reflexions, sense olvidarnos de dirigirli la copla que li correspon:

El vell tot es pell, diém,
perque s' acostá á la fòsa;
per aixó li aconsellém
que pense molt eixa cósa.

Pues aixina no 'l pillará de sopte la pelada, com ha pillat á més de quatre que s' han descuydat.

Vell (més val un) qu' estar sens éll

Nou' dihuen aixina tots els jóvens, pero la veritat es qu' en la casa que no hia alguna persona de edat, ni hia serietat ni formalitat en res, ni armonía ni pau verdadera; pues la gent jove, no acostumada á manar y únicament á obedir, s' atorrulla á lo millor y no n' acèrta una; els vells que encara tenen algun vigor, al contrari, com están posats á portar el rem de una casa, saben dispòndre totes les còses y manarles pera que les fassen atres, sense torbarse ni pòch ni gens. En fí, si volém orde en conse-

vòl puesto pera tot, que hiaja al front una persona anciana y experimentada, porque *gent jove, pá blanet*, que diu un refrany. Per això ham fet memoria en este puesto del present modisme y aném á finalitzar en la sigüient cansó:

Més val un vell, solém dir,
qu' estar sens éll á vegáes;
pues les errades del jove
per lo vell son acertaes.

Pues *del vell, el consell*, díu el dijo, y els dijós y els refranys sempre han segut y serán mestres de la experiència.

Véndrelo á ú en tèrra plana

Vòl dir enganyarlo com un gino del tot, juarli males pasades, tractarlo de vaqueta y atres espresions que signifiquen lo mateix, pues tot es enganyar valentse de mijos reprovats. Y com este modisme es pròu popular ahon sevòl y sobre tot en la comarca d' Alcòy y en la Marina, li ham tirát nosatros les línies anteriors y ara li cantarém esta cansó:

Véndrelo á ú en tèrra plana
es enganyar al amich,
tractantlo en bònnes rahons
com si fora un enemich.

Qu' es lo que fan sempre que pòden els falsos amichs y els hòmens ruins, que abunden més de lo que pareix.

Veritats (les) amarguen

Este refrany es també molt popular y corrent en tots los pòbles grans y jiquets del nòstre reyne, y se referix á tots nosatros, porque no hia ningú que li pegue bé ni li done gust que li les diguen; de mòdo qu' el que no vullga fer contraris, que no s' els fique en boca, pues si es masa clar y diu lo que sent, de segur que tots li donarán satisfaccions y después li farán morros y cares. Per aixó, pues, y á fí de que sigám prudents en lo parlar y no li digám á ningú del pèu que coixeja, han repro-

duit nosatros el tal refrany ó lo que siga, en este nòu diccionari de còses rares de la tèrra del Gè, y li cantarem ara la seguidilla que ve:

Les veritats amarguen
á tot vivent,
perque li diém lo qu' es,
y éll molt ho sent.

Y pera que no hu senta ni se resenta no hia com dirli tot lo que no es, com per eixemple, qu' es un sòl de huapo, encara que siga un ferrús de lleig, y atres requebros per l' estil; y vorèu quan tòu y ample se fa.

Vespra (qui no te la) no te la festa

Y tant es així, que pareix que la vespra d' una festivitiat, al pensar á soles en l' endemá s' alegra ú tan ó més qu' en lo día d' ella, fentse ilusions sobre lo que será y gojant anticipadament de les alegríes y satisfaccions propies d' eixos casos. Per aixó, pués, ham vulgút nosatros donarli entrada en estes págines al present modisme popular, tan conegút de tots en la nòstra regió y al mateix temps cantarli la copla que seguix:

Qui no te la vespra, dihuen
que no te tampòch la festa;
y aixó deu ser veritat,
majorment en la tèrra esta.

En la que tan festers som tots, com á que no més pensém en la mona de Pasqua y totes les nits ensomiém rollos... ¿No 's veritat, paisans?

Veü (fer ú lo que vòl de la)

Així ho día un retor molt desentonat, rientse a més no poder de la pòca gracia que tenia pera cantar; pero este modisme sòl aplicarse més als richs ó persones pudients, que com tenen dinés de sòbra, en tots els asunts ó negòcis qu' es fiquen, queden be. Per lo tant, y ya que

el tal modisme, sobre ser popular entre 'ls valencians, no deixa de tindre la sehua sombra, l'incluím en el present safarranjo y li cantém la cansó corresponent:

Fer lo que vòl de la veu
sempre te doble sentit;
ú, no poder sugectarla,
l'atre, traure bòn partit.

Y clar es qu'el que en tot ix en victòria, eixe es el qu'es pòt dir que sempre fa lo que vòl de la sehua veu.

Vi agre y pá d'òrdi, gitat, Jòrdi

També este modisme popular corre molt per Lliria y Casinos, en el que se dona á entendre que si no hia estímulo de part del que mana y del que obedix, el que més y el que manco fugen de la faena y es giten á dormir y no 'n fan un brot. Per lo tant ya ho saben uns y atres, y pera que no hu olviden, els fem memòria en estes ralles que acabém en la copla de caixò:

Vi agre y pá d'òrdi, diu el pareller,
gitat, Jòrdi, y pren la siesta,
pues si no s'acaba huí
s'acabará demá la llesca.

Perque hia més dies que llonganices y no corre tanta presa la faena, com dihuen els malfaenés.

Vida, (segons la) la mòrt

Es una veritat com un temple que qui pòrta mala vida tinga també una mòrt desesperada y ruin, á no ser que cambie de conducta, y abandonánt els vicis que seguía, s'arrepentixca de veres y torne al bòn camí del que un día es va apartar, lo qual no es tan fácil com pareix p'els molts obstáculos que hia que véncer una vòlta que les pasions han dominát al individuo; tot n'obstant es pòt conseguir havent fòrça de voluntat y fent alguns sacrificis, y sobre tot ajudant la gracia de Deu, que may manca al que en humildat la implòra; pero el mal está en l'orgull y obstinació que s'apoderen del que va desca-

rriát, y per això son tan pòchs els que tornen al verdader camí, relativament als molts que l' abandonen. Y com este accioma ó modisme siga una traducció exacta del adage lletí: *Qualis vita, finis ita*, en lo que nosatros estém del tot conformes, el reproduím así, aplicantli la consabuda copla:

Segons la vida, la mòrt,
diém tots á cada pas;
¡pero cuant poquets s' esmenen
y fan d' això el major cas!

Més ditjós y benaventurat el que sempre seguix be, y lo mateix el que havent pecat s' arrepenix de veres y es salva.

Vida (un dia de) es vida;

y el portaven á penjar. Així arremata este refrá valenciá, el qual dona á entendre quán amable es la vida, sobre saber el que va á pèdre la tan pronte lo pòca que l' inqueda; y en tot y en això es veu el ningun prèu que fan d' ella els desgraciats suicides, que á vegaes per no res atenten contra ella y se la lleven. Lo qual es el major dels crímens, pues li ròben á Deu el dret que te sobre ella y la mòrt, no concebintse que ningú el cometa á no estar foll, desesperat ó no creure en l' atra vida. Y com vullga qu' el tal refrá, además de popular te funestes y desastroses consecuències, á fí de evitarles lo qu' es puga, l' ham copiat en estes planes y li dedicué m la copla de costúm:

Un dia de vida es vida,
digué un sentenciát á mòrt,
duentlo al carafalet;
lo qual indica quánt pòch
devía pensar en l' acte
ó qu' era molt satisfet.

Pòchs s' en conten deixos, pues es necessita un cinisme molt grandísim pera obrar així en casos tan trists.

Vól (lo que ú no) un atre ho pilla al ból

Això es moneda corrent huí 'n dia en tot lo mon, pues com hiá moltíssima més gent que abans y la vida de cada dia es més cara, á penes ú deixa un ofici, profesió ó empleo já ni ha una porció qu' el demanen, fogint tots de les faenes del camp, per lo pesáes y pòch retribuïdes que son, á causa dels mals anys y de la escasa protecció que 'ls govèrns dispensen á l' agricultura. De mòdo que si la còsa va en augment, la maquinaria retirant braços, la seca y les enfermetats dels ábres y de les plantes acavánt les collites, les paráes ó huelgues mantant el comèrs y la industria, y els govèrns augmentant els pagaments, al mateix temps que fan la vista gròsa y orelles de templador als clamors y mal estar de la gent famolenca y sense recusos pera poder menjar..., no sabém lo que vindrá d' así á uns quants anys, si Deu no 'u remedia. Per aixó nosatros, en vista de qu' el mal s' agrava per moments y procurantli una solució, ham tirat els anteriors renglons á fí de qu' els que pòden òbren en caritat, fe y amor al pòble, tres virtuts que ben practicaes donarán la verdadera solució á la tan debatuda qüestió social, qu' está sobre 'l tapet ahon sevòl y sobre tot en esta nòstra regió. Cantemli al present modisme la cansó que li convé:

Lo que ú no vól, diem
un atre ho agarra al ból,
mateix un nab que una ceba,
que un rave ó fulla de còl.

Pues així com en temps arrere les verdures y la bròsa les tiraven als animals, ara els venen ben amples á les persones, perque la fam no té lley ni fa ascos á res.

Vull, (no 'n) mijarmut á cormull

Alguns y algunes, tant hòmens com dònes, que parlen fent el desmenjât, son els que sòlen dir este modisme molt popular y escampât per les muntanyes d' Alcòy, y s' els aplica als tals, per la mala costúm ó vici que

tenen de fer ascos y desprècis de tot, donant á entendre que no 'ls agraden cèrts menjars, qu' els donen òix, que s' els he fan agres en lo ventre y que no poden pasarlos per la gola, quant ense que ve la ocasió s' atraquen de tot lo que trauen á taula, de tal manera, que no 's pòt dir materialment que menjen, sinós pròpiament que farten, de tant que se engarjolen de tot. Y com no deixa de ser prou jocant y raro el qu' els tals fulans prosedixquen així y fasen tants escaramells, mos ha pasát á nosatros pel cap posarlos así en *berlina*, tirantlos á conte de requebros esta quarteta qu' es mereixen:

No 'n vull, no 'n vull, diuen molts
y mijarmut á cormull,
menjant molt més qu' es carreguen
de tot quant guipen en l' ull.

Lo mateix que si tingueren fam canina y no haveren menját may els embuders.

Vinyes (les enfermetats de les)

Pareix mentira lo que actualment pasa en tot lo nòstre reyne respècte á les vinyes, que á penes queda un rodal d' elles que s' haja lliurat de la *negra*, *filoxera*, *mil-dèu* y tantes atres plagues que han acabat per complet en eixa planta, qu' encara no fa dos anys era la riqueta d' estes tres provincies y l' admiració no sòls d' Espanya, sinós de totes les nacións, les quals se feen creus al vore lo ben plantat d' este terreno, que dasta les falde y els cops de les muntanyes semblaven jardins, per la verdor dels diferents parrals, plens del rich raim de postres de tots los colors, *valenci blanch*, *ròig* y *negre*, de *planta*, *roget de cambrils*, el clásich *moscatell romá*, *planta nòva* y *verdulenca*, de *clotet*, *cardador*, *botó de gall*, de *tir*, *forçallada*, *garnaja*, *morastell*, *verdil* y *gateta*. Tot, pues, s' ha acabat, sense que s' encuentre un remey ó medicina pera eixa plaga tan gran. Si als nòstres páres els haveren dit que vindria temps en que desapareixerien totes les vinyes del reyne de Valencia, funs l' estrem de no quedar un cep per mòstra, no hu hagueren cregut en la vida; y n' obstant els seus fills tenen que crèureu á la força y condenats á no collir gens de ví, ni á ficarse tan

sòls un gra de raim en la boca ara ni may, pues per lo vist, els ceps americáns, despues de fer molts ensaigs y pròves, resulta que no pròven en lo nòstre terreno, y qu' els eixemplars que han plantat, dempues d' empeltats es van secant tots abans de produir. En vista, pues, d' un resultat tan desastrós y ruin, ¿quí no vorá en tal calamitat un castich de Deu, que sense ducte está airát contra nosatros, y té masa motiu, en vista del comportament del hòme, que de cada dia deixa més que desitjar en parlar y en obrar, blasfemant á no parar, y no fent més qu' el seu capritjo en totes les sehues còses? Per això, pues, y per ser de actualitat tot lo que acabém de dir, volém també que còste en lo present llibre, arrematant en la copla final:

La enfermetat de les vinyes
es un castich pera tots,
pues ham ofés molt á Deu
oncles, germans y nebots.

Y com el mon ó siga les persones qu' el compònen, en llòch de millorar, de cada dia es desmanden més y li falten al Nòstre Senyor per tot estil, Ell mos envía guèrres, com la present, epidèmies, sequíes y atres mals per vore si torném al bòn camí, del qu' en mal hòra es separárem.

Çancarró (el) de Mahoma

Este nòm li donen per burla al esqueleto d' aquell célebre impostor, fundador de la religió mahometana, que segons dihuen, es conserva en la principal meçquita de la Meca ó antiga *Macoraba*, ciutat santa del *Hedjaç* (Arabia), sa pàtria; fon envenenát per una de les sehues concubines en la ciutat de Yatreb, que al fugir éll rebé el nòm de Medina (ciutat per excelència) y la sehua fugida el de *ejira*, el qual ha servit despues de *era* als musulmans. Els mòros, sequasos fanátichs á més no poder, van tots los anys en grans caravanes á visitar-lo, creguts de qu' el estar colocat entre tres pedres imans; que per atracció el sostenen en l' aire, es un milacre. El fals profeta naixqué el 5 de Maig del any 570 y va morir en 8 de Juny de 632, haventse casat en Kádija, viuda molt rica,

de la que tingué á Fátima, filla única, qu' es casá en son
 cocí Ali. Y com nosatros creém qu' els precedents datos
 històrichs y biográfichs sobre 'l tal personage han de ser
 del gust d' els lectors d' este llibre, els ham intercalat así
 y de pas li cantarém la cansó aconsonant:

El çancarró de Mahoma
 deu estar ya tan pelát,
 que d' éll no quedará res
 com no li pòsen pegats.

Pero per pòch que quede, es pròu y masa pera qu' els
 seus fanátichs seguidors creguen á pèu junt qu' es un
 verdader milacre el mantindres tants sigles en l' ayre.
 ¡Qué guilopòt y astut devía ser qui es valgué d' eixe mitj
 pera enganyar als morets!

ADICIÓ

Mare de Deu de Sales, en Sueca

La tradició y els gòigs d' ella aseguren que un llaurador d' eixa huí ciutat y abans rica vila, estant llaurant cèrt dia en lo camp, tropeçá la punta de la rella en una pedra picá, en la qu' estava esculpida en mitj relléu la image de la Mare de Deu; pero no fixantse be en ella, a pesar d' agenollarse els bòus en l' acte, acció qu' éll atribuí á un cas natural y els costá als pòbres animals una bona açotá de part del pareller, dasta que donantse conte al fer l' atre solch y notar el resplandor qu' eixía de la pedra y una segón agenollá del parell, va vore la image grabada, doná enseguida conte a les autoritats.

Ociós es dir que, reunides éstes y escampada tan bona nòva, tota la població acudí en masa a vore el felíç encontre; y ya conduída en provesó á la vila, lo primer que dispongueren el clèro y la justicia es ferli una ermita á la vòra del pòble, ahon rebera cult públich dels devòts fervients d' aquell temps, els quals, agraits als continos favors y gracies celestials que rebien de la Senyora, no sòls la declararen patrona, sinós que fundaren en aquell lloch un convent de Sen Francés, el que ben pronte, ajudats els frarets de les llimosnes dels devòts, resultá un grandiós edifici y una esbèlta y elegant Esglesia. El convent está ocupát actualment per escòles públiques y per lo juçgat de 1.ª instancia del partit; en quant á la Esglesia es considera com el segón santuari del distrit, dempués del de la Mare de Deu del Castell de Cullera, siguent diariament y á tot hòra visitát per los verdaders riberers de dins y fòra de la ciutat, dedicantli ésta suntuoses festes anyals, además de varies funcions particulars que celebren les families més fervoroses.

Y com tot asò sedixca en honor de la Mare de Deu, á qui representa esta prodigiosa image, per més que igno.

rém si el títul de Sales que porta es el llinyage del que se la encontrá ó del duenyo del camp en que fon trobada, y tot cuant atany á la Reyna del Cèl forma les nòstres delícies, ab lo fí de que no 's quede oblidada sa memòria entre les que van recopilades en aquèst volúm, ham cregút honrarla y de pas satisfacer nòstra pietát, incluintla al front del present afegitó, cantantli á conte de copla el còr lliurement traduít de les sehues excelències:

De Sales Vèrge divina
Sueca que tant vos venera,
ab vòstre favor espera
en sos mals la medicina.

Sobre tot dels del esperit, que son els més difícils de curar, perque necessiten un gran esfòrç de la nòstra voluntat y de la protecció divina.

Valenciá ilustre (reliquies d' un)

Sense ducte ha segút un pensament excelent el del dignísim Bisbe de Segorb, frare Lluís Amigó Ferrer, de treslladar els restos mortals del ilustre fill de Valencia frare Bonifaci Ferrer, germá del Apóstol Sen Vicent, desde l' argü de la parròquia de Altura, ahon se conservaven dende el jorn 13 de Abril de 1895, al Santuari de Nòstra Senyora de la Còva Santa.

El siti escollit pera donar digna sepultura á les reliquies de varó tan eminent, es el llènç central del costat dret de la capella de la Comunió del dit Santuari, la qual s' está renovant convenientment, ahon descansarán els restos del que, segóns la tradició y la història de la Mare de Deu de la Còva Santa, fon el que fabricá esta prodigiosa image, que Deu Nòstre Senyor ha volgút conservar per espay de cinch sigles, y ferla el mitj pera dispensar tants favors y milacres, com en esta Còva es presèncien.

Molts s' han preocupat per estes venerandes cèndres, de les quals el mestre Vidal escrivía en 1735 que de la tèrra que tapava el cap solía naixer una matullada de açucenes, quals flòrs y fulles valien contra varies enfermetats. Entr' elles mereixen especial menció el Centre Escursioniste del Rat-Penat, que baix la direcció de son

president el Excm. Sr. En Teodor Llorente (q. e. p. d.), feu les primeres pesquises en busca d' este preciós tesòr; el Excm. Sr. En Francesch d' Asís Aguilar, plorat bisbe de Sogorb, qu' en 1894 dirigí els treballs de exhumació; el Excm. Sr. En Gonçal de Valero, benemèrit fill de Sogorb, y el Sr. En Josef Morró Aguilar, que fon l' encarregat p' el senyor Bisbe de la vigilancia dels treballs qu' es practicaren en l' ex cementèri de la Cartuixa de Vall de Crist.

Quatrecent setanta cinch anys estigueren els restos del Frare Bonifaci enterrats en lo cementèri que dies abans de sa mòrt es consagrara, qual cerimònia religiosa éll mateix presenciá. Sa sepultura es distinguí per una magnífica Creu, posada sobre 'l cap, pròp de la torre, dita de les Animes; y segóns el testimoni del ermitá Pere Munyoç, fon visitada per molts devòts, que, per mitj de les herbes qu' en ella naixien, conseguiren molts benefisis pera la salud.

Ya que la Revolució profaná son primer repòs, huí es proyècta donarli honrosa sepultura en lo repetit Santuari de la Còva Santa, gracies á la feliç idea del senyor Bisbe de Sogorb, á la cual se associarán, sense ducte, Valencia y els pòbles d' esta regió, honrant d' este mòdo á ú dels seus més preclars fills. Y á fi de unir-se també nosatros á tan cristiá pensament, han volgút copiar así el tal relat y cantarli la copla que seguix:

El germá de Sen Vicent
per sero y per ser tant bò,
mereix eixe nòu sepulcre
que li fa el Bisbe Amigó.

El qual, de segur, ajudarán á costejarlo la major part dels valenciáns perque sí, pues no 's ocasió de mostrarse tacanys.

Vòl (qui) al tronch, vòl á les rames

Que traduit al castellá es: *El que quiere la flor, quiere las hojas del rededor.* Y es molt just, pues lo contrari sería una aberració y un contrasentit, que no 's concebix més qu' en un destarifat, giflat ó loco. Y en tot y en això s' en

vehuen no pòchs huí'n dia tan descastats que, com si cariren dels cinch sentits y tingueren un òdi reconcentrat á tot y á tots, ni vòlen á ninguna persona ni á ells mateixos; y es perque además de les males idees que tenen, s'han empapát de dotrines malsanes en los llibres y papers ruins que han llegit y en les escòles y societats de falsos amichs que han freqüentat, y el resultat ha segut aborrrir á tot lo mon, inclús als seus páres y furs á Deu, de qui blasfemen sense parar. Tingámlos, pues, compasió y al mateix temps preguém per élls al Nòstre Senyor, pera que tornen al bòn camí y vejen qu'el verdader voler ó amor es dasta una necessitat en lo mon, sobre tot pera el que té verdaderes creències y les practica com Deu mana. Perque si tots mos volguérem be uns als atres, no hi hauría guèrres, com la present, y este mon es convertiría en un atre paraís terrenal. En fí, fem de nòstra part lo que pugám, pera qu' es cumplisca el dit refrany, y cantemli la copla que li pertòca:

Qui vòl al tronch, diem tots,
 deu voler també á les rames;
 pues aquell sòls será un tronch
 desde 'l moment que les talles.

Y no res tampòch, pues el tronch á sòles no té vida, y no més deu esperar qu' el tiren al fòch pera qu' el consumisca y deixe de ser lo qu' es.

TAULA

DE LO CONTENGÚT EN ESTE VOLÚM

	<u>Pàgines</u>
1. Als que llixguen aquest segon volúm.	3
2. Adan (ser un).	5
3. Ahon vatjes, lo que vejes fer, fases.	6
4. ¿Aixó qu' es? El rabo del ase que s' ha encés.	7
5. Alcoyá y bovo, cántali un trovo	8
6. Altea (en) els burros aguayten per les fi- nestres.	8
7. Anar en algú borruix, borruix	9
8. Anar en l' hoset del penját.	10
9. Any de bacoress, enjamay el vejes.	10
10. Any de neu, any de Deu	11
11. Any nòu, vida nòva.	12
12. Any que vé (al), casa faré	12
13. Aeroplans (els), aviadors ó voladors.	13
14. Aranyes (fer mal de cap á les).	14
15. Arre, burro, y deixa dir.	14
16. Ase mòrt (dempues del), la civada 'l rabo.	15
17. Aurora (l') de Sella.	16
18. ¡Ay, del meu Blay, qu' en glòria estiga!	17
19. Aigua als ordins, qu' els blats es sequen.. . . .	17
20. Bacora (els senyals de la).	18
21. Balena (la) de la Pobla de Rugat ó del Duch	19
22. Ball (haver un) dasta mitjant cama	19
23. Ballar ú al sò que li tòquen.	20
24. Banys (els) del reyne de Valencia.	20

	<u>Pàgines</u>
25. Batistòt (agarrarli á ú un)	21
26. Be (fes) y no fases mal.	22
27. Beata bruixa (la) amaga el pèu y amòstra la cuyxa.	22
28. Beguins (els) de Valencia.	23
29. Berenar (al) no li planygues el sopar.	23
30. Bigòts (fersé ú bòn) á la salut d'algú.	24
31. Blasfèmia (la).	24
32. Bolquers (criarse ú en bòn).	25
33. Bony (sobre) torondo	25
34. Borrego (portarlo á ú á rabo de)..	26
35. Bòn sòlt (el) be 's llepa.	26
36. Braga (bòn vent que li pegue á la)	27
37. Brusa (la) llarga de la gent d'ofici	27
38. Bugá (la) de Nadal s'eixúa en lo fumeral.	28
39. Bultos (els) de Sen Esteve	28
40. Bultos (quant manco) més claror.	30
41. Burla (á qui 's), el dimòni li furga.	31
42. Cabres, pera que t'acabes.	31
43. Caliç (el sant) de la Cena.	32
44. Calsa d'arena (donarli á ú una).	32
45. Campanes (ahon hia) hia batalls	33
46. Campanes (oir) y no saber ahon	33
47. Canari (el).	34
48. Cansalá y hòus fregits, lleven la vista als marits	35
49. Cap (no tindre) ni centener.	35
50. Capellá (el) de les Ròques.	36
51. Cara (la) es espill del còs.	36
52. Carabaça, ni pòca ni masa.	37
53. Caragòl, trau la banya 'l sòl.	37
54. Cárles Ros (el poeta)	38
55. Carnistòltes (les).	39

56. Carruages (els) antics y modèrns	39
57. Casa compòsta, (la) la caixa á la pòrta.	41
58. Casa de dos pòrtes, mala de guardar.	41
59. Casa (la) obrada y la vinya criada.	42
60. Casa mehua y llit meu	42
61. Casa (una) que se sent.	43
62. Escalante (el sainer).	44
63. Casiquisme (el)	44
64. Castells (fer) en l' ayre	45
65. Ceba al dur	46
66. Cèl (el) de les rates.	46
67. Cinematógraf (el).	47
68. Coca (si á mom páre li dihuen) y yo en muych de fam	47
69. Coláu, la braga li cau.	48
70. Colom (el) menja òr y caga plom.	48
71. Considera si talla	49
72. Còrda (ahon va la) va el pual	49
73. Cresòl, (bòna nit) que la llum s' apaga	50
74. Creu (la) de les Sitges de Burjasòt	50
75. Cúa (tindre ú la) de palla.	51
76. Demá (el dia de) ningú l' ha vist.	51
77. Deu provirá pa calses, y no tenía comes	52
78. Dia (bòn) tinguen els pòbres.	53
79. Dia (bòn) mos done Deu.	53
80. Dia de molt, vespra de no res.	54
81. Dies (els) més grans del any.	54
82. Dies iræ, dies illa	55
83. Dinés (donar els) de pul en pul.	56
84. Dinés (els) y els botóns, son pera les ocasions.	56
85. Dirli á ú l' anvèrs del pòrch.	57
86. Dòl (el) en la mànega esquèrra.	57

87. Dòl (no 't burles del meu).	58
88. Dolor (el) de la sògra.	59
89. Dolç (á ningú li amarga un).	59
90. Dòna ni bagasa, (qui no te).	60
91. Donarli á ú pera peres.	60
92. Dumenge, el rey que 't penge	61
93. Emigració (la).	62
94. Escòles (les) del Ave María.	62
95. Escòles (les) láiques	63
96. Esquilát, (¿quí t' ha)	63
97. Estació prehistòrica (la) de Requena.	64
98. Estar ú en lo mon pa que haja de tot	65
99. Estátues (les) que hia en Valencia.	66
100. Estiba (lo que hia en l') es peix,	67
101. Estiuet (l') de Sen Martí	67
102. Estoreta (una) vella pa la falla de Sen Ju- sèp, tío Pèp	68
103. Estornuda (cada ú) com Deu li ajuda.	68
104. Estudi (l') dels llauradors de Valencia	69
105. Fals (ser més) que l' ànima de Judes.	69
106. Fam (enganyar tú á la).	70
107. Fam (la) no te lley.	71
108. Fam (més) qu' un mestre d' escòla.	71
109. Faves (entendre) per llanternes	72
110. Femellám (el) ó feminisme.	72
111. Fer ú sos fets.	73
112. Ferrer (en casa del) gabinet de fusta	73
113. Fèrrocarril (el)	74
114. Fes lo que yo et dich, y no fases lo que yo fas	74
115. Festes (les) de carrer.	75
116. Feudalisme (el) y els senyors feudals.	76
117. Fi (la) del mon	76

118. Finestra (no haver vist may c... en).	77
119. Fòch (el)	78
120. Fòch de canyes, fòch de banyes	78
121. Folies (les) y els romanços.	79
122. Fòrça (á la) no hia resistència.	79
123. Fòrça (á la) va 'l mòro á Misa.	80
124. Fundador (el) del Hospital de Valencia.	81
125. Galimaties (els).	82
126. Gallòfa (la) dels capelláns.	83
127. Ganado de molts, el llop s' el menja	83
128. Gat maulador (el), ruin caçador	84
129. Gent jove, pá blanet ó mollet.	84
130. Geperút (ningun) coneix la sehua gepa.	85
131. Gibraltar (ferli pasar á ú l' estret de).	86
132. Gòrga, París y Roma.	86
133. Gos (el) del camí de Benifato	87
134. Gotera... (qui no apanya la).	87
135. Gracia (més val caure en) que ser graciós.	88
136. Guitarra (la)	88
137. Hòsos (posar els) de punta.	89
138. Huelgues (les) ó parades de faena	90
139. Huí no 's fía así, demá sí	91
140. Ibi (primer es) que Tibi	91
141. Infant ignorant (l') díu la veritat.	92
142. Inquisició (la)	92
143. Jalay-Alay (el)	93
144. Jesús et mate—Deu y no atre.	94
145. Joliòl (en) ni dòna ni caragòl	94
146. Lápida (una) romana de Valencia la Vella.	95
147. Lladre (pensa el) que tots ròben ó son.	96
148. Lleig (ser més) qu' el pecat.	96
149. Llengües (portarlo á ú entre)	97
150. Llom (cascarli á ú el).	97

151. Llop (del) un pèl	98
152. Llum, (qui deu donar) dona fum.	98
153. Mal (el) es febra.	99
154. Majoral de cojes y diligències.	100
155. Mal (del) el menys.	100
156. Mal (ser més) que Caín.	101
157. «Malorum», digué Davit, y tirá l' arpa 'l carrer.	101
158. Malves (si en) et cures, mal vas.	102
159. Mamantó (el) ó mamantona.	103
160. Mánega (no mocarse algú ya en la).	103
161. ¡Mar (la)!	104
162. Mare de Deu (Imàgens célebres de la).	104
163. Matalafer (la faena del), fer y desfer	108
164. Matarse per qui no 's mata, patarata.	108
165. Memorialiste (el).	109
166. Menjar y beure davant del Rey.	110
167. Mentirós (el) ha de tindre molta memòria.	110
168. Mes (el) dels gats.	111
169. Mestre de tot (ser ú) y aprenent de no res.	112
170. Mí, (á) que soch colomí	112
171. Millor (lo) del mon.	113
172. Misa (la) del gall.	113
173. Moma (la).	114
174. Mon avant y cara 'l dia	114
175. Mònjes (les) de cistelleta.	115
176. Mortus est qui non rabejat.	115
177. Mudarli l' aygua al canari.	116
178. Mulet (el pare Francesch).	116
179. Munteres (les).	117
180. Música celestial.	118
181. Nas, (bòn) bòn compás.	118
182. Nas, (qui li ha fet el) qu' el tinga al bras.	119

183. Netejador ó desimalador (el) d' abres	119
184. Nit, (bòna) cavallers y senyores	120
185. Nit (la) de Nadal.	120
186. «Ocho», (en dir) tírali.	121
187. Orige de la Patrona de Valencia	122
188. Pá blanet ó mollet, pasa collet.	124
189. Pá (bòn) y bòn vi, arre rocí.	125
190. Pá (el) de Sent Antòni.	125
191. Pagar dèlmes y primicies.	126
192. Paquets (fersen ú tres) de tot.	126
193. Parar una còsa á males dináes.	127
194. Pardalistes (els) de Valencia.	128
195. Parrandes (els)	128
196. Pasamaner (el)	129
197. Pasárselo á ú per baix cama.	129
198. Pau li día á Pau.	130
199. Pavòrdis (els antichs).	131
200. Payaso (el).	131
201. Pedra (tota) fa paret.	132
202. Pedres curtes (pillarlo á ú en les).	132
203. Peguém, que venen pegant.	133
204. Péndreli á ú el pols.	134
205. Penjat? (¿quí s' haurá).	134
206. Pensat y fet	135
207. Perea, ¿vòls sopes?.	135
208. Pere (Sen) muda els trastos.	136
209. Peres (posarli á ú les) á quatre.	136
210. Pergamins (tindre molts).	137
211. Pixarraes (les) de Maig	137
212. Pixats (tindre lo mateix en) qu' en orins	138
213. Planja (fer algú una)	138
214. Plebá (el antich).	139
215. Ploréu, giquets, ploréu.	139

	<u>Pàgines</u>
216. Plòu, (ya) ya pixa el bòu.	140
217. Pobrea (la) no 's baixaea	141
218. Pólvora (gastar la) en salves.	141
219. Poll en poll llémena cría.	142
220. Portar ó dur á ú al bè.	143
221. Podador (el)	143
222. Preguntador, (al) mentires en éll	144
223. Progrés (el).	144
224. Provincies (les quatre) de les granòtes.	145
225. Pusa (fer d' una) un cavall	146
226. Putpút ó purpút (la)	146
227. Quant Deu vòl, sense núvols plòu.	147
228. Quinque Libri (el).	147
229. Qui te boca s'equivoca, y qui te nas es moca.	148
230. Regiment (el) de la canya.	148
231. Repicar (no 's pòt) y anar á la provesó.	149
232. Rita (á la) Rita	149
233. Ròba (quant manco) més sá.	150
234. Romana (la) del infèrn.	150
235. Rot (víncreli á ú el) á la gola.	151
236. Rovellet (ser una còsa el) del hòu.	151
237. Sá y al plá (anar ú al).	152
238. Sab (qui no) es com qui no veu.	153
239. Sabater (el) de remendó.	153
240. Saber (el) no ocupa puesto	154
241. Sabó, de brahó	155
242. Sant Bult (el) de Valencia.	155
243. Sant Cristo (dir una còsa tant com un) en dos* pistòles.	156
244. Segar, (qui no pòt) espigola.	157
245. Segarria (la montanya de).	157
246. Senyera (la) de Valencia.	158

247. Senyores (les) del Castell.	159
248. Senyoríes (les) ó palaus feudals.	159
249. Sermóns sense Ave María.	160
250. Sèrra (la) gelada.	161
251. Silvestre (Sen) pòrta l' any del cabestre.	161
252. Soldat (el) de castich.	162
253. Son (ni) tots els qu' están...	162
254. Sòrt (la) no 's pa qui la busca.	163
255. Tarará y tararú, tot ve á ser ú.	163
256. Tardá, ni palla ni grá.	164
257. Temporal (el) ni en ta casa ni en l' hostal.	165
258. Temps (el) temporeja.	165
259. Tenca (ser ú més ruín que la),.	166
260. Terratrémols (els) de l' any 1396 en lo nòstre reyne.	166
261. Tibi soli peccavi, et malum coram te feci.	167
262. Tío (el) de la campaneta y les escuraetes.	167
263. Tiracordeta (el).	168
264. Tiramanguer (el) ó alcabòt.. . . .	169
265. Tisoretetes son.	170
266. Tòca Tòni, que al portal t' aguarde.	171
267. Tonto (un) ¿quánts ne fa?.	171
268. Tòrt, òbri l' atre ull.	172
269. Trasa (més val) que maça.	172
270. Traure ú lo que tragué 'l mòro del sermó.	173
271. Tres, (á les) mòrt ó pres.	173
272. Tres pedretes (parar a les).	174
273. Tronar (en) de c..., temporal de m...	174
274. Troços (retalls ó) del nòstre poblet.	175
275: Tú qu' em mires y et ríus, senyal de qu' em vols.	176
276. Tú (qui et feu á) sense tú, no 't salvará sense tú.	177

	<u>Pàgines</u>
277. Tuna (córrer la).	178
278. Una busca tinch en l' ull.	179
279. Una má llava á l' atra y les dos la cara.	180
280. Una moneda ibérica inèdita.	181
281. Una y una son dos.	181
282. Universitat (la) lliteraria de Valencia.	182
283. Un Sen Ròch y el gos, que cacen p' els dos.	183
284. Va (el que s' en) el salen.	183
285. Val qui té, y qui no té qu' es fasa pendre.	184
286. Vell (el) tot es pell.	185
287. Vell (més val un) qu' estar sens éll.. . . .	185
288. Véndrelo á ú en tèrra plana.	186
289. Veritats (les) amarguen.. . . .	186
290. Vespra (qui no te la) no te la festa.	187
291. Veu (fer ú lo que vòl de la).	187
292. Vi agre y pá d' òrdi, gitat, Jòrdi.	188
293. Vida, (segons la) la mòrt.	188
294. Vida (un dia de) es vida.	189
295. Vòl (lo que ú no) un atre ho pilla al bòl.	190
296. Vull, (no 'n) mijarmut á cormull.. . . .	190
297. Vinyes (les enfermetats de les).	191
298. Çancarró (el) de Mahoma.	192

ADICIÓ

299. Mare de Deu de Sales, en Sueca	I
300. Valenciá ilustre (reliquies d' un).	II
301. Vòl (qui) al tronch, vòl á les rames.. . . .	III

Prèus y punts ahon se ven esta Obra

En les principals llibreríes de Valencia, al prèu de 1'50 pesetes el primer tomo y 1 peseta el segón, y en los mateixos puestos encontrarán:

Pitos y Flautes, 1 peseta.

Cudolets, 0'50 pesetes.

Burrimaquia alicantina, 0'50 pesetes.

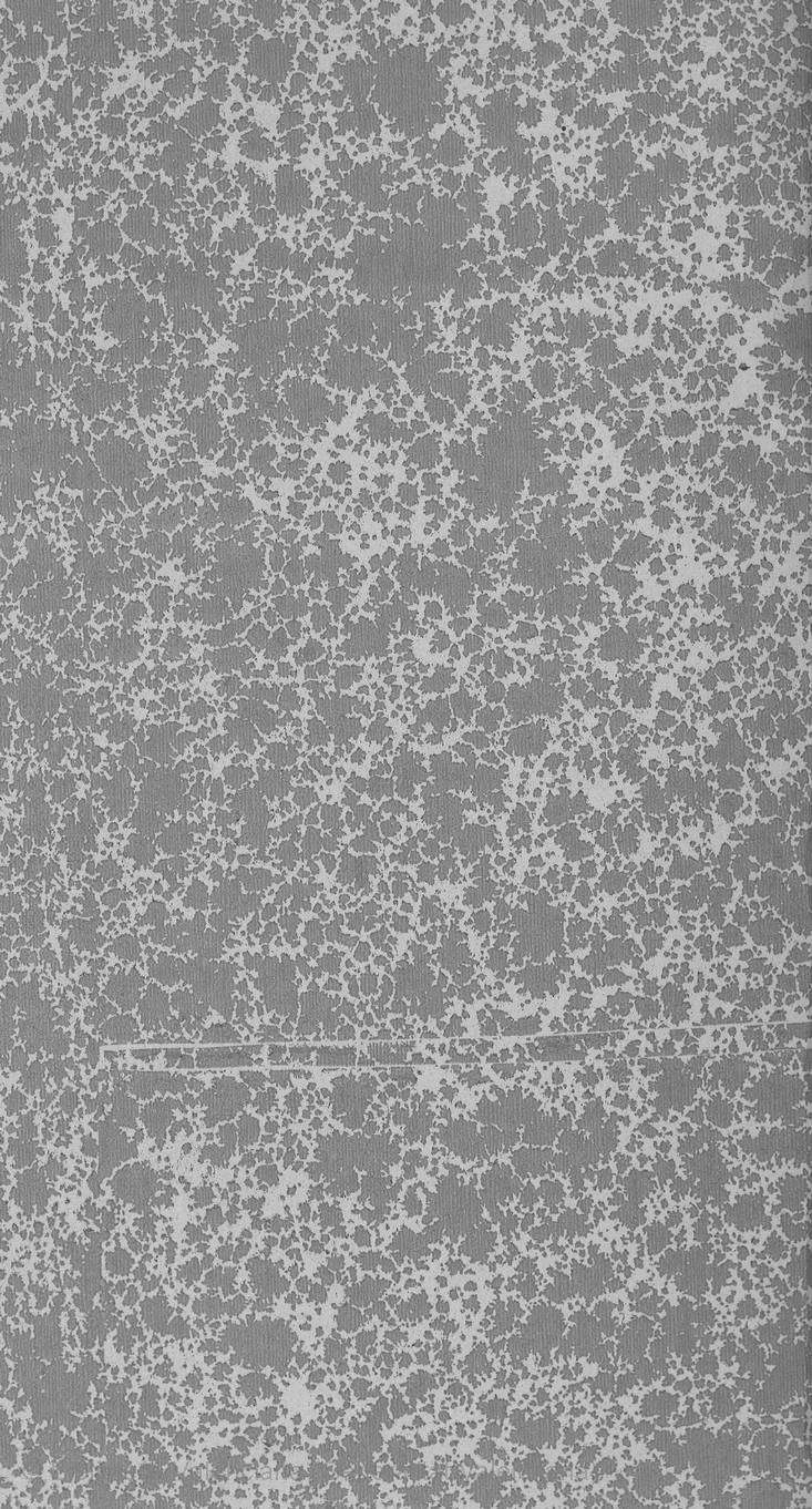
Septenario Doloroso, 0'25 pesetes.

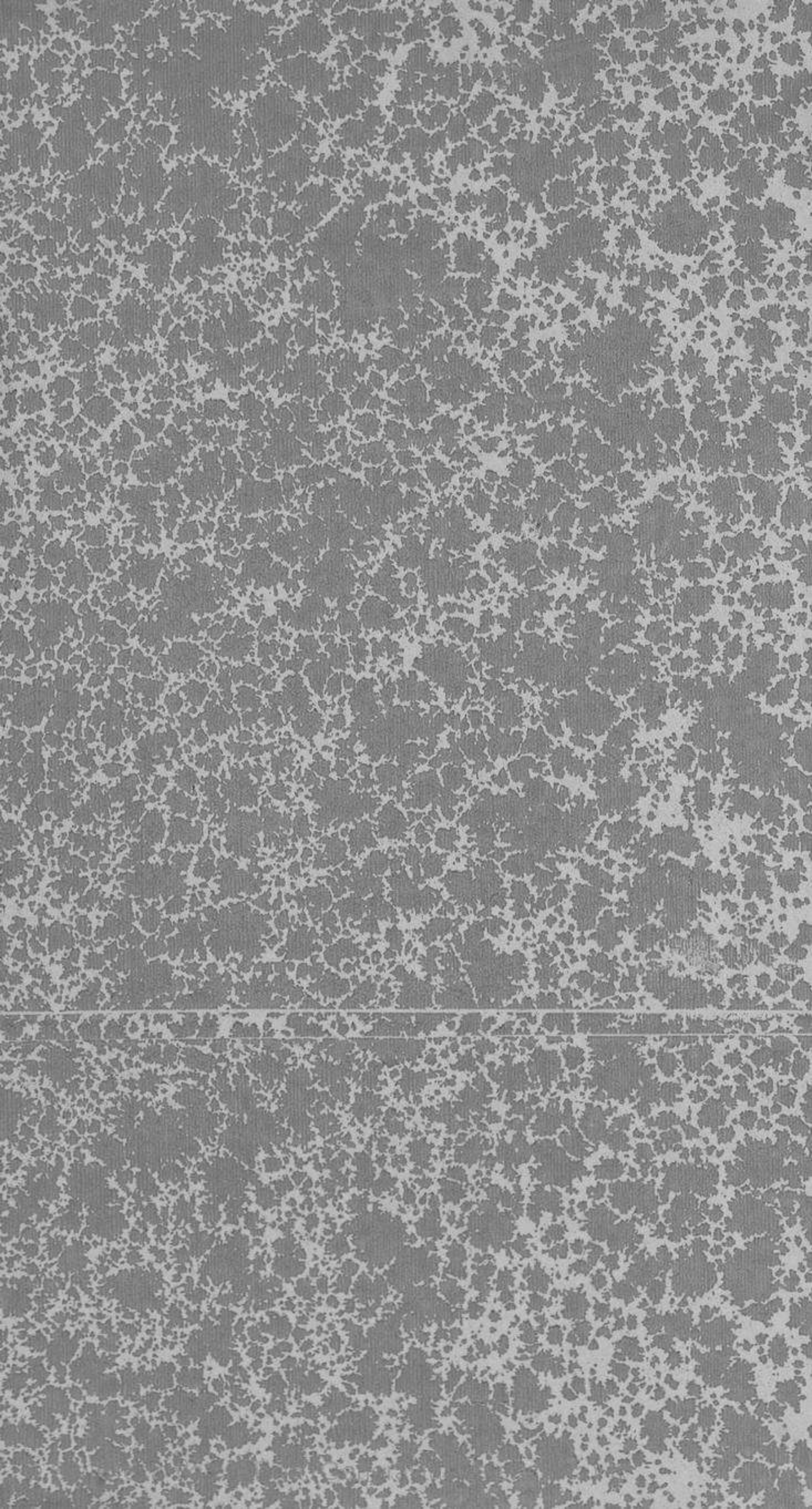
Vocabulario Valenciano-Castellano, 1 peseta.

Vocabulari Monosilábich Valenciá - Castellá, 0'50 pesetes.

Diccionario Valenciano Castellano, 2 pesetas.

M. V.

2

MARTÍ GADEA

TIPOS I
MODISMES
DE LA
TERRA
DEL XE

VOLUM II

M. SANCHIS GUARNER

2566